

BOGUSŁAWA MYSAKOWSKA-WOJTKOWIAK

PRZESTRZEŃ W JĘZYKU
LITEWSKIM I POLSKIM
NA PODSTAWIE
ANALIZY PRZYPADKÓW

**Przestrzeń w języku litewskim i polskim
na podstawie analizy przypadków**

Bogusława Mysakowska-Wojtkowiak

**Przestrzeń w języku
litewskim i polskim
na podstawie
analizy przypadków**

Poznań 2025

Projekt okładki:
Wydawnictwo Rys

Recenzja:
prof. zw. dr hab. Zdzisław Wąsik

Copyright by:
Bogusława Mysakowska-Wojtkowiak

Copyright by:
Wydawnictwo Rys

Wydanie I
Poznań 2025

ISBN 978-83-68006-89-6

DOI 10.48226/978-83-68006-89-6

Wydanie:

Wydawnictwo Rys
ul. Kolejowa 41
62-070 Dąbrówka
tel. 600 44 55 80

e-mail: tomasz.paluszynski@wydawnictworys.com
www.wydawnictworys.com

Spis treści

Wstęp	13
1. Przedmiot i cel pracy	13
2. Podział pracy	14
 I. Teoria i metoda badań przy wyrażaniu przestrzeni przez przypadki analityczne i syntetyczne	17
1. Zarys teorii przypadku	17
2. Z historii badań nad lokalistyczną teorią języka	19
3. Badania nad przypadkiem i przyimkiem w języku litewskim i języku polskim	21
4. Sposób opisywania znaczeń przypadków	28
4.1. Terminy z filozofii i psychologii	28
4.2. Terminy geometryczno-fizyczne	28
4.3. Terminy potoczne	29
5. Wyrażenia przestrzenne i ich struktura	29
 II. Typy relacji przestrzennych w języku litewskim i języku polskim	33
1. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem powierzchniowości	33
1.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem powierzchniowości <i>ant</i> + gen. i <i>na</i> + loc., <i>na</i> + acc.	33
1.1.1. <i>ant</i> + gen. i <i>na</i> + loc. ze znaczeniem przymocowania	34
1.1.2. <i>ant</i> + gen. i <i>na</i> + loc., <i>na</i> + acc. ze znaczeniem wierzchu	35
1.2. Sekundarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem powierzchniowości	35
1.2.1. <i>ant</i> + gen., <i>po</i> + acc. i <i>na</i> + loc., <i>po</i> + loc.	35
1.2.2. <i>ant</i> + gen., <i>virš</i> + gen. i <i>na</i> + loc., <i>nad</i> + instr.	36
1.2.3. <i>prie</i> + gen. i <i>przy</i> + instr. ze znaczeniem <i>pas</i> + acc. i <i>u</i> + gen.	36
1.3. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia powierzchniowości	37
1.3.1. <i>už</i> + gen. i <i>ant</i> + gen.	37
1.3.2. <i>ant</i> + gen. i <i>apie</i> , <i>aplink</i> (-ui) + acc.	37
1.3.3. <i>na</i> + loc. i <i>przy</i> + loc.; <i>u</i> + gen.	37
2. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem wielostronności otaczania	38
2.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem wielostronności otaczania <i>apie</i> , <i>aplink</i> (- ui), <i>apsuk</i> (-ui) + acc.	38
3. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem bliskości	39
3.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem bliskości	39

3.1.1.	<i>prie, šalia, greta</i> + gen. i <i>pryzy</i> + loc., <i>koło, obok</i> + gen.	39
3.1.2.	<i>arti, arčiau, artyn</i> + gen. i <i>blisko</i> + gen.	42
3.1.3.	<i>netoli</i> + gen. i <i>blisko</i> + gen.	43
3.1.4.	<i>apie, aplink (aplinkui), apsuks</i> + acc. i <i>pryzy</i> + loc., <i>koło</i> + gen.	43
3.1.5.	<i>pagal, palei</i> + acc. i <i>pryzy, koło, obok</i> + gen.; <i>wzdłuż</i>	44
3.2.	Sekundarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem bliskości	44
3.2.1.	<i>pas</i> + acc. i <i>u</i> + gen.	44
3.2.2.	<i>po</i> + instr. i <i>pod</i> + instr., <i>pod</i> + acc.	45
3.2.3.	<i>virš</i> + gen. i <i>nad</i> + instr.	46
3.3.	Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu bliskości przestrzennej	46
3.3.1.	<i>artyn</i> + gen.	46
3.3.2.	<i>toliau</i> + gen.	46
3.3.3.	<i>pagal, palei</i> + acc.	47
3.3.4.	<i>išilgai</i> + gen., acc.	48
3.3.5.	<i>ant</i> + gen.	48
3.3.6.	<i>pro</i> + acc.	48
3.3.7.	<i>nad</i> + instr.	49
3.4.	Konstrukcje przyimkowe w dialektach litewskich	49
3.4.1.	<i>ant</i> + acc.	49
3.4.2.	<i>po</i> + dat.	49
4.	Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem dołu	50
4.1.	Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem dołu <i>po</i> + instr. i <i>pod</i> + instr., <i>pod</i> + acc.	50
4.2.	<i>po</i> + instr. i <i>pod</i> + instr., <i>pod</i> + acc. ze znaczeniem spodu	52
4.3.	Konstrukcje przyimkowe w dialektach litewskich	52
4.3.1.	<i>po</i> + gen., dat., acc., instr.	52
5.	Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem góry	52
5.1.	Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem góry	53
5.1.1.	<i>virš, viršum, viršuj, aukščiau</i> + gen., i <i>nad</i> + instr., <i>nad</i> + acc., <i>ponad</i> + instr.	53
5.1.2.	<i>ties</i> + instr. i <i>nad</i> + acc.	54
5.1.3.	<i>virš, aukščiau</i> + gen. i <i>ponad</i> + instr.	54
6.	Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem przedniości	55
6.1.	Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem przedniości	55
6.1.1.	<i>prieš (priešais)</i> + acc. i <i>przed</i> + instr., <i>przed</i> + acc. ujmowane obiektywnie	55
6.1.2.	<i>prieš</i> + acc. i <i>przed</i> + instr. ujmowane subiektywnie	56
6.1.3.	<i>prieš</i> + acc., <i>pirma</i> + gen. i <i>przed</i> + instr., <i>przed</i> + acc. ze znaczeniem prospektywnym	57

6.1.4.	<i>ties</i> + instr. i <i>przed</i> + instr.	57
6.2.	Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia przedniości.....	58
6.2.1.	<i>už</i> + gen.	58
6.2.2.	<i>šiapus</i> + gen.	58
7.	Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem tylności	58
7.1.	Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem tylności.....	59
7.1.1.	<i>už</i> + gen. i <i>za</i> + instr., <i>za</i> + acc. ujmowane obiektywnie	59
7.1.2.	<i>už</i> + gen. i <i>za</i> + instr. ujmowane subiektywnie	60
7.1.3.	<i>už</i> + gen, <i>paskui</i> + acc. i <i>za</i> + instr. w znaczeniu retrospektywnym.....	60
7.2.	Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia tylności	60
7.2.1.	<i>po</i> + gen. ze znaczeniem <i>paskui</i> + acc.....	60
7.2.2.	<i>po</i> + gen. ze znaczeniem <i>už</i> + gen.	61
7.2.3.	<i>anapus, anašal, kitapus, antrapus</i> + gen.	61
8.	Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem zewnętrżności	61
8.1.	Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem zewnętrżności <i>už</i> + gen. i <i>poza</i> + instr.	62
8.2.	Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia zewnętrżności	63
8.2.1.	<i>abipus, abišal (-iai)</i> + gen.....	63
8.2.2.	<i>abigaliai</i> + gen.	63
9.	<i>Locativus</i> i konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem wewnętrżności....	63
9.1.	Prymarne konstrukcje ze znaczeniem wewnętrżności	64
9.1.1.	<i>Locativus</i> i <i>w</i> + loc., <i>w</i> + acc.	64
9.1.2.	Cechy przedmiotów lokalizowanych.....	65
9.1.3.	Cechy lokalizatorów	65
9.1.3.1.	Lokalizatory tkankowe	66
9.1.3.2.	Lokalizatory pojemniki	67
9.1.4.	Inne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem locativu.....	68
9.1.4.1.	<i>ant</i> + gen. i <i>na</i> + loc.	68
9.1.4.2.	<i>tarp</i> + gen. i <i>wśród</i> + gen.	69
9.2.	<i>tarp</i> + gen. i <i>między</i> + instr., <i>wśród</i> + gen.	70
9.2.1.	<i>tarp</i> + gen. i <i>między</i> + gen.	70
9.2.2.	<i>tarp</i> + gen. i <i>wśród</i> + gen.	71
9.2.2.1.	<i>tarp</i> + gen. i <i>wśród</i> + gen. ze znaczeniem wyspowym.....	71
9.2.2.2.	<i>tarp</i> + gen. i <i>wśród</i> + gen. ze znaczeniem liczebności.....	72

9.2.3. Wariantowość użycia konstrukcji <i>tarp</i> + gen. i <i>wśród</i> + gen., <i>między</i> + instr.	73
9.3. <i>pas</i> + acc. i <i>u</i> + gen.	74
9.4. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia wewnętrżności	74
9.4.1. <i>viduj</i> + gen.	74
9.4.2. <i>vidury, vidur, pusiau</i> + gen.	74
9.4.3. <i>skersai, išilgai, įstrižai, įkypai</i> + gen., acc.	75
9.4.4. <i>tarp</i> + gen. i <i>inessivus</i>	75
9.4.5. <i>wśród</i> + gen. i <i>w</i> + loc.	76
9.4.5.1. Dodatkowe informacje wyrażone konstrukcją <i>w</i> + loc.	76
9.4.6. <i>per</i> + acc., <i>po</i> + acc., locativus.	77
9.4.7. Konstrukcja <i>prie</i> + gen. ze znaczeniem <i>pas</i> + acc.	77
9.4.8. Wariantowość użycia <i>į</i> + acc. i <i>locativus</i>	77
9.4.9. <i>Instrumentalis</i> i <i>locativus</i>	78
9.5. Konstrukcje przyimkowe w dialektach litewskich.	78
9.5.1. <i>tarp</i> + gen.	78
9.5.2. <i>į</i> + acc. ze znaczeniem inessivu	78
10. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem ablatywności.	79
10.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem ablatywności.	79
10.1.1. <i>iš</i> + gen. i <i>z</i> + gen.	79
10.1.2. <i>nuo</i> + gen. i <i>od, z</i> + gen.	80
10.2. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia ablatywności	81
10.2.1. <i>už</i> + gen.	81
11. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem adlatywności.	81
11.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem adlatywności.	82
11.1.1. <i>į, pas</i> + acc. i <i>do</i> + gen.	82
11.1.2. <i>link (linkui)</i> + gen. i <i>ku</i> + dat.	82
11.1.3. <i>iki, lig, ligi</i> + gen. i <i>do</i> + gen.	83
11.2. Sekundarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem adlatywności	84
11.2.1. <i>ant</i> + gen. i <i>na</i> + acc.	84
11.3. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia adlatywności	84
11.3.1. <i>prie</i> + gen.	84
11.3.2. <i>už</i> + acc. ze znaczeniem <i>į, pas</i> + acc.	84
11.4. Konstrukcje przyimkowe w dialektach litewskich.	85
11.4.1. <i>ant</i> + acc.	85

11.4.2. <i>j</i> + acc. i jego warianty: <i>in, int, ing, ingi</i> + acc. ze znaczeniem <i>pas</i> + acc.	85
11.4.3. <i>j (in, int)</i> + acc. ze znaczeniem <i>link</i> + gen.	86
11.4.4. <i>j (in)</i> + acc. ze znaczeniem <i>prie</i> + gen.	86
11.4.5. <i>palei</i> + acc. ze znaczeniem <i>iki, ligi</i> + gen.	86
11.4.6. <i>tarp</i> + gen.	86
12. <i>Nominativus, instrumentalis</i> i konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem perlatorywności.	87
12.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem perlatorywności.	87
12.1.1. <i>per</i> + acc. i <i>przez</i> + acc. ze znaczeniem powierzchniowości.	87
12.1.2. <i>per</i> + acc., <i>pro</i> + acc. i <i>przez</i> + acc. ze znaczeniem przenikania.	88
12.1.3. <i>per</i> + acc. i <i>przez</i> + acc. ze znaczeniem horyzontalnym.	88
12.1.4. <i>po</i> + acc. i <i>po</i> + loc.	89
12.1.5. <i>Instrumentalis</i>	89
12.2. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia perlatorywności.	90
12.2.1. <i>Instrumentalis</i> i konstrukcja <i>po</i> + acc.	90
12.2.2. <i>Nominativus</i>	90
12.2.3. <i>po</i> + acc.	90
12.2.4. <i>kiaurai</i> + gen., acc., <i>skradžiai</i> + gen., acc.	91
12.3. Konstrukcje przyimkowe w dialektach litewskich.	91
12.3.1. <i>perdēm</i> + acc.	91
12.3.2. <i>pagal</i> + acc., <i>pagal</i> + instr.	92
III. Znaczenia temporalności	93
1. Czynności wykonywane z pewną częstotliwością czasową	93
1.1. <i>per</i> + acc. i <i>przez</i> + acc.	93
1.2. <i>Accusativus</i>	94
1.3. <i>Instrumentalis</i>	94
1.4. <i>Locativus, w</i> + loc., <i>w</i> + acc.	94
1.5. <i>Genetivus</i>	95
1.6. <i>Nominativus</i>	95
1.7. <i>Dativus</i>	96
1.8. Częstotliwość czasowa w dialektach litewskich	96
1.8.1. <i>j</i> + acc.	96
2. Czynności wykonywane w przybliżonym okresie czasowym	97
2.1. <i>apie, aplink</i> + acc. i <i>przy</i> + loc., <i>koło</i> + gen.	97
2.2. <i>arti</i> + gen., <i>netoli</i> + gen. i <i>blisko</i> + gen.	97
2.3. <i>prie</i> + gen. i <i>przy</i> + loc., <i>koło</i> + gen.	98

2.4. Czas przybliżony w dialektach litewskich	98
2.4.1. <i>pagal</i> + instr., <i>palei</i> + acc.	98
3. Czynności wykonywane w początkowym momencie czasu	98
3.1. <i>iš</i> , <i>nuo</i> + gen. i <i>od</i> , <i>z</i> + gen.	99
4. Końcowy moment czasu	99
4.1. <i>į</i> + acc., <i>iki</i> , <i>lig(-i)</i> + gen. i <i>do</i> + gen., <i>ku</i> + dat.	99
4.2. <i>po</i> + dat. i <i>pod</i> + acc., <i>na</i> + acc., <i>po</i> + acc.	100
5. Czynności wykonywane w ograniczonym momencie czasowym	
z dwóch stron	100
5.1. <i>tarp</i> + gen. i między + instr.	100
5.2. <i>viduj</i> + gen.	101
5.3. <i>vidury</i> , <i>vidur</i> , <i>pusiau</i> + gen.	101
5.4. <i>ant</i> + gen. i <i>na</i> + loc.	101
5.5. <i>už</i> + gen. i <i>za</i> + instr. ze znaczeniem <i>per</i> + acc. i <i>przez</i> + acc.	102
5.6. <i>į</i> + acc.	102
6. Czynności przebiegające w czasie, który poprzedza inną	
czynność (czas wcześniejszy)	102
6.1. <i>prieš</i> + acc., <i>pirma</i> + gen. i <i>przed</i> + instr.	102
6.2. <i>už</i> + gen. i <i>za</i> + instr. ze znaczeniem <i>prie</i> + gen., <i>prieš</i> + acc.	
i <i>za</i> + gen.	103
7. Czynności odbywające się w czasie, po którym następuje inną	
czynność (czas późniejszy)	103
7.1. <i>po</i> + gen., <i>po</i> + dat., <i>po</i> + instr. i <i>po</i> + loc.	103
7.2. <i>už</i> + gen. i <i>za</i> + acc., <i>za</i> + instr. ze znaczeniem <i>po</i> + gen.	
i <i>po</i> + loc.	104
7.3. <i>poza</i> + instr.	104
7.4. Czas późniejszy w dialektach litewskich	105
7.4.1. <i>pro</i> + acc.	105
Podsumowanie	107
1. Znaczenie powierzchniowości	107
2. Znaczenie wielostronności otaczania	108
3. Znaczenie bliskości	108
4. Znaczenie dołu	109
5. Znaczenie góry	109
6. Znaczenie przedniości	109
7. Znaczenie tylności	110
8. Znaczenie zewnętrżności	110
9. Znaczenie wewnętrżności	110
10. Znaczenie ablatywności	111
11. Znaczenie adlatywności	111

12. Znaczenie perlatywności.....	112
13. Znaczenie temporalności	112
13.1. Czynności wykonywane z pewną częstotliwością czasową	113
13.2. Czynności wykonane w przybliżonym okresie czasowym.....	113
13.3. Czynności wykonywane w początkowym momencie czasu	113
13.4. Czynności wykonywane w końcowym momencie czasu	113
13.5. Czynności wykonywane w ograniczonym momencie czasowym z dwóch stron	113
13.6. Czynności przebiegają w czasie, który poprzedza inną czynność.....	114
13.7. Czynności odbywają się w czasie, po którym następuje inna czynność	114
Znaczenia przestrzenne i temporalne przypadków analitycznych i syntetycznych w języku litewskim i polskim.	
	115
Zestawienie znaczeń przypadków analitycznych i syntetycznych w języku litewskim i polskim	
	130
Wnioski końcowe.....	133
Wykaz źródeł	134
Bibliografia	135

Wstęp

1. Przedmiot i cel pracy

Przedmiotem niniejszej pracy jest analiza semantyczna przypadków analitycznych i syntetycznych w języku litewskim i języku polskim. W wyniku tejże analizy przypadków następuje próba typologii relacji przestrzennych w obu językach. Przy prezentacji zgromadzonego materiału stosuje się metodę hipotetyczno – dedukcyjną oraz niektóre założenia analizy strukturalnej mieszczącej się w ramach tzw. lokalistycznej teorii przypadku (zob. rozdział I).

Teoretyczna strona pracy bazuje na wielu publikacjach, a w szczególności na pracach: Adama Weinsberga (1973) *Przymyki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*, Barbary Klebanowskiej (1971) *Znaczenia lokatywne polskich przymków właściwych*, Zdzisława Kempfa (1978) *Próba teorii przypadków*, Jonasa Kiliusa (1972, 1977) o strukturze znaczeń przestrzennych wyrażanych przez przypadki i konstrukcje przymkowe w języku litewskim, Jonasa Šukysa (1978) o użyciu przymków *Prielinksnių vartojimas*, Eleny Valiulytė (1998) o znaczeniach miejsca, czasu i przyczyny.

Podstawę analityczną pracy stanowią przykłady zdań z języka litewskiego i języka polskiego pochodzące ze słowników jednojęzycznych języka litewskiego i języka polskiego, gramatyk, wybranych tekstów literackich oraz różnych szczegółowych opracowań dotyczących przypadku i przymka w obu językach (zob. wykaz źródeł). Tam, gdzie to możliwe podawane są także znaczenia przypadków w dialektach litewskich. Analizowane przykłady w obu językach są wyróżnione za pomocą kursywy i pogrubienia. Jeśli przykłady pochodzą od innych autorów, nie występujących w wykazie źródeł, to podawane jest nazwisko i data. W pracy zastosowano łacińskie terminy nazw przypadków.

Opisywany materiał w niniejszej pracy obejmuje omówienie rzeczownikowych okoliczników miejsca i czasu. Przy opisie znaczeń lokatywnych, adlatywnych, ablatywnych, perlatywnych i temporalnych ze względu na wielość znaczeń przypadków, analiza każdego typu relacji przestrzennej rozpoczyna się od opisu użycia prymarnych (podstawowych) przypadków analitycznych (konstrukcji przymko-

wych) i przypadków syntetycznych wyrażających konkretne znaczenie przestrzenne, a następnie charakteryzowane są użycia sekundarne poszczególnych przypadków. W niektórych sytuacjach, przypadki analityczne i syntetyczne opisujące typy relacji przestrzennych będą wykładnikami kilku znaczeń, które także są uwzględniane w ramach niniejszej pracy. Następnym krokiem jest analiza dodatkowych informacji semantycznych, które są wnoszone do relacji przestrzennych przez poszczególne przypadki, a jeśli różnice pomiędzy znaczeniem przypadków (szczególnie analitycznych) są minimalne, to stawiany jest znak równości między nimi np. *prie* + *gen.*, *šalia* + *gen.*, *greta* + *gen.* W pracy są także wyszczególnione rozbieżności w wyrażaniu typów relacji przestrzennych w języku litewskim i polskim. Rozbieżności takie uwzględniają dodatkowe znaczenia jakie są wnoszone do konkretnych relacji przestrzennych w danym języku przez poszczególne przypadki. W języku polskim, tam gdzie brakuje adekwatnej formy przypadkowej, podawany jest inny odpowiednik znaczeniowy.

2. Podział pracy

Praca niniejsza składa się z części teoretycznej i części analitycznej. W części teoretycznej w rozdziale I zostały przedstawione ogólne teorie dotyczące przypadku oraz opisano klasyfikacje poszczególnych przypadków (np. przypadki gramatyczne i konkretne, niezależne i zależne i inne). W dalszej części pracy nawiązuje się do lokalistycznej koncepcji języka, odwołując się jednocześnie do poglądów Adolfa Noréena, Louisa Hjelmsleva czy tzw. hipotezy Sapira-Whorfa i omawiane są różne prace analityczne, głównie poświęcone przyimkom i przypadkom w języku litewskim i polskim, na bazie których powstaje własny teoretyczny model opisu relacji przestrzennych. Wprowadza się także podstawowe pojęcia i terminy, które wykorzystywane są przy dalszej analizie poszczególnych relacji przestrzennych. (przedmiot lokalizowany, lokalizator).

Część analityczna obejmuje dwa rozdziały. Rozdział II poświęcony jest charakterystyce stosunków przestrzennych. Zostały rozpatrzone zarówno przypadki analityczne jak i syntetyczne. Zgodnie z celem pracy dokonuje się uporządkowania znaczeń przestrzennych na podstawie

określenia położenia przedmiotu lokalizowanego względem lokalizatora. Analiza poszczególnych przypadków w obu językach wskazuje na ich wieloznaczność, np. konstrukcje *prie* + **gen.**, *arti* + **gen.** i *przy* + **loc.**, *koło* + **gen.** występują ze znaczeniem bliskości przestrzennej oraz ze znaczeniem zewnętrżności.

Rozdział III zawiera opis znaczeń temporalnych przypadków, na podstawie którego dokonuje się lokalizacji czynności i zdarzeń w różnych przedziałach czasowych.

Pracę kończą podsumowanie wraz z zestawieniami typów relacji przestrzennych, wnioski końcowe oraz wykaz źródeł przykładów w obu językach i bibliografia.

I. Teoria i metoda badań przy wyrażaniu przestrzeni przez przypadki analityczne i syntetyczne

1. Zarys teorii przypadku

Badania nad istotą przypadku i jego związkach z przymkiem, kontekstem czy też szykiem obejmują swoim zasięgiem wiele metod, szkół czy kierunków, które umożliwiają poszukiwania i odkrycia teorii ogólnych, przydatnych dla wielu języków świata.

Przypadek jest kategorią gramatyczną (morfologiczną) rzeczowników, zaimków, przymiotników, liczebników (imion). Najważniejszą funkcją tej kategorii jest wskazywanie związków, jakie zachodzą pomiędzy danym imieniem, a innym elementem zdania np. czasownikiem czy też innym rzeczownikiem. (zob. funkcja prymarna, Heinz, 1965, s. 46 i n.). Sekundarnie przypadki mogą wyrażać także funkcje semantyczne np. w języku polskim i litewskim *instrumentalis* użyty do wyrażenia czasu: *Pracować dniem i nocą* (Heinz, 1965, s. 108); *Griždavo vakarais* (Lietuvių Kalbos Morfologija, 1994, s. 131) ‘wracał wieczorami’, czy *ablativus* w języku łacińskim użyty do wyrażania oddalenia się *Romā eo* ‘idę z Rzymu’ (Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, 1993, s. 436).

Różnice, które wynikają pomiędzy tymi dwiema funkcjami pełnionymi przez przypadek, stały się podstawą do następnej klasyfikacji przypadków na: przypadki gramatyczne i przypadki konkretne (funkcje lokalizujące przypadków), (Lyons, 1976, s. 331 i n.). Przypadki gramatyczne, to takie przypadki, które pełnią funkcje syntaktyczne. Do najważniejszych funkcji można zaliczyć wyrażanie podmiotu (*nominativus*), dopełnienia (*accusativus*), przydawki (*genetivus*), orzecznika (*nominativus* i inne przypadki). Przypadki konkretne, to takie, których funkcje mają charakter semantyczny i służą do wyrażania różnego typu okoliczników (np. miejsca, czasu, sposobu itp.). W językach indoeuropejskich do przypadków konkretnych należą: *dativus*, *ablativus*, *instrumentalis* i *locativus*. Mimo tego podziału większość przypadków

występuje w obu funkcjach: gramatycznej i konkretnej (Kempf, 1978, s. 26 i n.).

Inna klasyfikacja przypadków dzieli przypadki na: niezależne i zależne. Za przypadek niezależny uznawany jest przypadek pełniący funkcję podmiotu tzn. nominativus w językach nominatywnych i absolutivus w językach ergatywnych. Wszystkie pozostałe przypadki są uznawane za przypadki zależne. Wśród tak wielu klasyfikacji należy wspomnieć jeszcze o jednej, która stawia w opozycji vocativus i pozostałe przypadki (Heinz, 1965, s. 31 i n.). *Vocativus* uznawany jest za przypadek subiektywny, spełniający funkcję ekspresywną (wyrażanie różnych stanów uczuciowych nadawcy), funkcję impresywną (apele pod adresem odbiorcy) lub funkcję mieszaną, ekspresywno-impresywną. Pozostałe przypadki systemu zaliczane są do przypadków obiektywnych. Wśród wielu poglądów na temat teorii przypadków, vocativus jest uznawany za specyficzny przypadek w systemie (Bańcerowski, Pogonowski, Zgółka, 1982, s. 223) lub nie jest uznawany za przypadek, lecz za pewien rodzaj apelu (Milewski, 1969, s. 112).

Jerzy Bańcerowski opisuje wymiar przypadku, który „...jest odzwierciedleniem różnych relacji czasowo – przestrzenno – kauzalnych i innych, jakie mogą zachodzić między obiektami lub między obiektami a czynnościami. Języki dysponują dość znaczną liczbą przypadków, co jest związane z koniecznością wyrażania dość znacznej liczby wspomnianych relacji. Wydaje się, że to co się zwykło określać Przypadkiem jest zlepkiem kilku różnych wymiarów semicznych, które powinny być traktowane rozłącznie”. (J. Bańcerowski, J. Pogonowski, T. Zgółka, 1982, s. 220 i n.). Przypadek traktowany jest jako jeden wymiar, który jest zbiorem, m. in., następujących semów: {Agens, Patiens (Biernik), Dativus (Celownik), Locativus i inne}.

Przypadek jako kategoria morfologiczna może być wyrażany za pomocą różnych środków w zależności od danego języka. W językach fleksyjnych i arternacyjnych przypadek wyrażany jest za pomocą końcówek fleksyjnych, w językach aglutynacyjnych za pomocą sufiksów. W językach, w których rzeczownik nie odmienia się kategoria przypadku rozumiana w znaczeniu tradycyjnym nie istnieje. Wielu badaczy skłonnych jest traktować przypadek znacznie szerzej, włączając do kategorii przypadku środki gramatyczne, które pełnią podobne funkcje jak przypadek. W językach o ubogiej fleksji lub całkowicie

fleksji pozbawionej takimi środkami są: szyk oraz przyimki. W takim ujęciu przypadki można podzielić na: syntetyczne, które są wyrażane za pomocą afiksów lub alternacji i przypadki analityczne wyrażane za pomocą szyku i przyimków.

2. Z historii badań nad lokalistyczną teorią języka

Badania nad istotą teorii lokalistycznych przebyły długą drogę w historii językoznawstwa. Każde nowe odkrycie ujawniało nowe fakty i wyzwalało ludzkie myślenie z jednostronnych schematów, pozwalając na poszukiwania wzorów ogólnych, przydatnych dla wielu języków świata. Na tej drodze można było dostrzec koncepcje przełomowe, które silniej i głębiej ukształtowały daną teorię.

Gramatycy z kręgu bizantyjskiego opierając się na grece, opisali pięć przypadków i dostrzegli, że są one powiązane z zaimkami interrogatywnymi. Stwierdzili także, że podstawową funkcją celownika, dopełniacza i biernika jest opis zdarzeń i stanów w przestrzeni. Grecki celownik określa miejsce spoczynku (odpowiada na pytanie „gdzie?”), dopełniacz określa kierunek oddalenia (pytanie „skąd?”), biernik – kierunek zbliżenia (pytanie „dokąd?”). Następnym krokiem było opisanie systemu przypadkowego w łacinie, gdzie był szósty przypadek tzw. *casus sextus*, czyli *ablativus*. Teorie antyczne ograniczały spojrzenie na przypadek, który był wyrażany tylko za pomocą końcówki. A. F. Bernhardi w 1805 roku wystąpił z twierdzeniem, że tę samą funkcję wyrażania stosunków przestrzennych co końcówki przypadkowe pełnią też przyimki. Bernhardi zauważył, że przyimki wyrażają wartości przypadkowe nawet precyzyjniej niż końcówki. W językach indoeuropejskich końcówki są mniej precyzyjne, ponieważ jest ich mniej niż przyimków, występują nawet takie funkcje przestrzenne (np. funkcja znajdowania się na powierzchni), których nie można wyrazić bezpośrednio końcówką.

Następnie Adolf Noréen (1904, *Vårt språk*) pisząc gramatykę języka szwedzkiego rozróżnia przypadek morfologiczny, posiadający końcówkę, który nazywa *casus* i drugą kategorię, którą nazywa *status*. Status obejmuje wszystkie inne sposoby wyrażania przypadku poza końcówką. W języku szwedzkim jest to ogromna ilość przyimków. Noréen wskazuje na 74 przypadki przyimkowe tzw. statusy.

Do teorii gramatyków bizantyjsko-greckich nawiązał Louis Hjelmslev (1935, 1937), który stworzył własną teorię przypadku. Badając języki kaukaskie, a szczególnie język tabasarański stworzył swój model teoretyczny przypadku. Hjelmslev wprowadził do teorii orientacji przestrzennej pojęcie wymiarów (*dimensions*), którymi są:

- kierunek (*direction*)
- intymność (*intimité*)
- subiektywność-obiektywność (*subjectivité-objectivité*).

Kierunek przyjmuje trzy postacie: zero, plus, minus. Zero to pozycja statyczna przedmiotu A w danym miejscu B, plus to ruch do przedmiotu B, minus to ruch od przedmiotu B.

Drugim wymiarem jest intymność czyli stopień bliskości przedmiotu A wobec przedmiotu B. W ramach tego wymiaru Hjelmslev najwięcej uwagi poświęca koherencji (przyległości). Wyróżnia tutaj dwie pozycje: plus – to styczność (*coherence*) i minus – nie styczność (*incoherence*).

Trzeci wymiar u Hjelmsleva to subiektywność-obiektywność. Relacja między dwoma przedmiotami może być pomyślana obiektywnie bez uwagi na jednostkę ludzką, bądź też z perspektywy myślowego świata człowieka. Hjelmslev podjął się ustalenia tzw. efektywu przypadkowego czyli maksimum przypadków w ludzkich językach. Idealny system przypadkowy posiada 3 wymiary i każdy z wymiarów może zawierać 6 tzw. terminów (*termes*), więc teoretycznie maksymalna liczba przypadków wynosi 6^3 czyli 216.

Mimo wielu zastrzeżeń ze strony językoznawców model Hjelmsleva stanowi bardzo ważną próbę uporządkowania znaczeń przestrzennych i nadal korzysta się z jego terminologii i niektórych ustaleń.

Edward Sapir i Benjamin Lee Whorf reprezentują odmienny pogląd na uniwersalność systemu językowego jaki zakładał model Hjelmsleva. Badając różne języki odległe kulturowo np. język Indian Hopi, stwierdził, że tenże język Indian Hopi nie rozdziela czasu i przestrzeni, nie ma w tym języku terminu odpowiadającego „czasowi”, odwrotnie jak w językach indoeuropejskich. Uczeni ci sformułowali tzw. hipotezę Sapira-Whorfa, która stwierdza: „Język będący tworem społecznym, jako system, w którym wychowujemy się i myślimy od dzieciństwa kształtuje nasz sposób postrzegania otaczającego nas świata. Wobec różnic między systemami językowymi, które są odbiciem tworzących je odmiennych środowisk, ludzie myślący w tych językach rozmaicie

postrzegają świat” (1982, s. 16). Hipoteza Sapira-Whorfa wymaga przebadania wielu języków z różnych odmiennych kultur. Języki te musiałyby być historycznie izolowane i należeć do różnych typów lingwistycznych (zob. wstęp 1982).

Opisując stosunki przestrzenne należy jeszcze wspomnieć o przypadkach gramatycznych (logicznych) i konkretnych (Heinz, 1965; Kuryłowicz, 1949). Przypadki gramatyczne wyrażają funkcje logiczne poza przestrzenią i biorą udział w syntaktycznym związku jako podmiot, orzeczenie, dopełnienie. W języku polskim przypadkami gramatycznymi są: mianownik, dopełniacz, biernik. Przypadki konkretne wyrażają stosunki przestrzenne i są to: celownik, narzędnik i miejscownik. Obecnie wielu badaczy skłania się do tezy, że wszystkie przypadki i logiczne i konkretne wyrażają funkcje przedmiotów w przestrzeni (Kempf, 1978; Anderson, 1971).

3. Badania nad przypadkiem i przyimkiem w języku litewskim i języku polskim

Literatura dotycząca przypadku oraz przyimka w języku litewskim i polskim jest bardzo obszerna. Wśród wielu pozycji w języku litewskim należy wyróżnić pracę Jonasa Jablonskisa *Linksniai ir prielinksniai* (1957) „Przypadki i przyimki”, w której autor dokonuje pierwszego systematycznego opisu znaczeń przypadków i przyimków.

Znaczenia wszystkich przyimków oraz ich użycie z przypadkami uwzględniają poszczególne tomy akademickich słowników języka litewskiego *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I – XX, 1956 – 2002). Słowniki uwzględniają użycia poszczególnych przyimków we współczesnym języku literackim oraz dialektach litewskich.

Jonas Šukys (1978) opisuje w porządku alfabetycznym znaczenia i typowe błędy przy użyciu przyimków (konstrukcji przyimkowych) w języku litewskim. Opis ten poparty jest wieloma przykładami zaczerpniętymi z mówionego języka litewskiego, folkloru oraz litewskiego języka literackiego.

Strukturę litewskich znaczeń przestrzennych na podstawie analizy przyimków (konstrukcji przyimkowych) i przypadków przedstawił Jonas Kilius (1972, 1977). Autor posługuje się pojęciami *subjektas*

i *orientyras*. J. Kilius analizuje znaczenia przestrzenne opierając się na wieloznaczności przyimków, które ujął w system binarnych cech, uporządkowanych na zasadzie odróżniania członu nacechowanego i nie-nacechowanego. Analizując ogólny system lokatywnych znaczeń, Kilius dokonuje podziału na znaczenie orientacyjne (*orientacinė reikšmė*); (znaczenie orientujące, Kibrik, 1970, s. 114) i znaczenie mobilne (*slankumo reikšmė*); (znaczenie ruchowe, Kibrik, 1970, s. 138). W każdym z tych znaczeń omawiane są semantyczne cechy poszczególnych przyimków i przypadków. Wyniki analiz autor przedstawia za pomocą tablic oraz za pomocą tzw. modelu drzewa. J. Kilius posługując się metodą analizy strukturalnej w ramach znaczenia mobilnego wyróżnia następujące opozycje semantyczne:

przybliżanie się / nie przybliżanie się (*artėjimas / neartėjimas*)

oddalanie się / nie oddalanie się (*tolimas / netolimas*)

poruszanie się / spokój (*slinktis / rimtis*)

liniowość / nie liniowość (*linijiskumas / nelinijiskumas*)

W ramach zaś znaczenia orientacyjnego wyróżnia:

wewnętrzność / nie wewnętrzność (*vidus / nevidus*)

zewnątrżność / nie zewnątrżność (*išorė / neišorė*)

jednostronność / wielostronność (*vienapusiškumas / visapusiškumas*)

podtrzymywanie / nie podtrzymywanie (*atspirtis / neatspirtis*)

horyzontalność / wertykalność (*horizontalumas / vertikalumas*)

boczność / nie boczność (*šonas / nešonas*)

przód / tył (*priešakys / užpakalis*)

góraż / dół (*viršus / apačia*)

Lokatywne znaczenie każdego przyimka i przypadku Kilius ustala na podstawie sumowania poszczególnych elementów semantycznych znaczenia mobilnego i orientacyjnego.

Elena Valiulytė (1998) analizuje litewskie przypadki i konstrukcje przyimkowe pod względem znaczenia lokatywnego, znaczenia czasowego i znaczenia przyczynowego. Valiulytė stosuje metodę opisowo – strukturalną przy charakterystyce poszczególnych przypadków i przyimków (konstrukcji przyimkowych). Autorka przy opisie znaczeń lokatywnych wprowadza terminy: przedmiot lokalizowany (*lokalizuojamas daiktas*) i orientir (*orientyras*) oraz rozróżnia znaczenie orientacyjne (*orientacinė reikšmė*) i znaczenie mobilne (*slankumo reikšmė*). Wyniki analizy poszczególnych znaczeń autorka przedstawia za pomocą tabel.

W języku polskim znaczenia polskich przyimków lokatywnych opisała Barbara Klebanowska (1971). Autorka przy analizie znaczeń przyimków lokatywnych posługuje się pojęciami *przedmiotu lokalizowanego* i *lokalizatora*. Znaczenia poszczególnych przyimków badane są na podstawie kontekstu rzeczownikowego, autorka pomija rolę czasownika w relacji przestrzennej. Klebanowska, ze względu na wieloznaczność przyimków zajmuje się szczegółowym opisem podstawowych znaczeń lokatywnych oraz ich wykładników, wprowadza także pojęcie *wariantu znaczeniowego*. Relacja przestrzenna, która jest wyrażana przez przyimek w swoim podstawowym znaczeniu, może być w określonych kontekstach wyrażana przez inny przyimek, który może wносить dodatkowe elementy semantyczne lub nie. „Tak np. w połączeniu z nazwą lokalizatora, który jest zbiornikiem wodnym lub zagłębieniem, takim wariantem przyimka *przy* może być przyimek *nad*, np. *dom nad jeziorem, drzewa nad przepaścią*”. (Klebanowska, 1971, s. 9).

Barbara Klebanowska (1971, s. 104–105) ustala podstawowe opozycje semantyczne wyrażane przez polskie przyimki lokatywne:

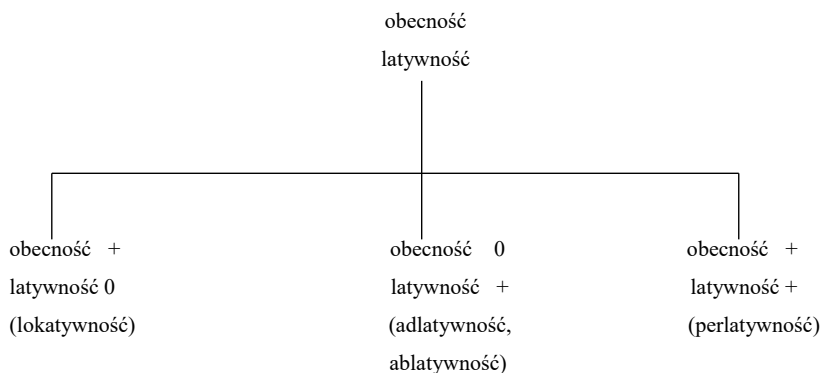
1. opozycję wewnątrzności: przedmiot lokalizowany zajmuje część obszaru lokalizatora: przedmiot lokalizowany nie zajmuje części obszaru lokalizatora,
2. opozycję: lokalizator chroni przedmiot lokalizowany przed spadaniem: lokalizator nie chroni przedmiotu lokalizowanego przed spadaniem,
3. opozycję ściany: przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu jednej z pionowych ścian lokalizatora: przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu z jednej z poziomych ścian lokalizatora,
4. opozycję planu inherentnego: przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu przedniej ściany lokalizatora: przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu tylnej ściany lokalizatora,
5. opozycję planu relacyjnego: przedmiot lokalizowany znajduje się bliżej punktu odniesienia niż lokalizator: przedmiot lokalizowany znajduje się dalej od tego punktu,
6. opozycję poziomu aktualnego: przedmiot lokalizowany znajduje się aktualnie bliżej powierzchni ziemi niż lokalizator: przedmiot lokalizowany znajduje się aktualnie dalej od powierzchni ziemi niż lokalizator,

7. opozycję poziomu habitualnego: w pozycji normalnej przedmiot lokalizowany znajduje się bliżej powierzchni ziemi niż lokalizator: w pozycji normalnej przedmiot lokalizowany znajduje się dalej od powierzchni ziemi,
8. opozycję strony: przedmiot lokalizowany znajduje się po wierzchniej stronie lokalizatora: przedmiot lokalizowany znajduje się po stronie spodniej lokalizatora.

Adam Weinsberg (1973) analizuje znaczenia przymków lokatywnych, adlatywnych, ablatywnych i perlatywnych w języku polskim, niemieckim i rumuńskim. Autor opiera swoje badania na wieloznaczności przymków, które ujmuje w system semantycznych mikroopozycji binarnych, w którym rozróżnia człon nacechowany i człon nienacechowany (graficznie mikroopozycje przedstawiane są w postaci najprostszego dwudzielnego rozgałęzienia). Weinsberg porównując trzy języki (polski, niemiecki i rumuński) ustala system maksymalny znaczeń przestrzennych, który opiera się na trzech ogólnych kategoriach semantycznych:

1. kategoria przestrzennego zachowania się, która obejmuje subkategorie lokatywności, adlatywności, ablatywności i perlatywności,
2. kategoria sąsiedztwa, w której można wyróżnić semantyczne mikroopozycje tkanki, domeny, kontaktu, bliskości, wewnętrzności itp.,
3. kategoria rozmieszczenia, w której można wyróżnić semantyczne mikroopozycje chaotyczności rozmieszczenia, nieznajomości rozmieszczenia, przecinania.

W następstwie powstałego systemu przy charakterystyce kategorii przestrzennego zachowania się w języku polskim występują dwie równorzędne mikroopozycje: obecności i latywności. Graficznie autor (1973, s. 77) przedstawia to w następujący sposób:

Kategoria sąsiedztwa dla trzynastu polskich przyimków obejmuje 28 znaczeń przestrzennych: (Weinsberg, 1973, s. 32-33).

1. *koło*
2. *ku* obserwacyjne
3. *ku* lokomocyjne
4. *między*
5. *na* podporowe
6. *na* wierzchnie
7. *na* uwięziowe
8. *na* kotwicowe
9. *nad*
10. *pod* w znaczeniu dołu
11. *pod* w znaczeniu spodu
12. *pod* w znaczeniu bliskości
13. *pod* w znaczeniu godła
14. *poza* zewnętrzne
15. *poza* niepodporowe
16. *przed* frontowe
17. *przed* przednioplanowe
18. *przed* prospektywne
19. *przy* zbliżeniowe
20. *przy* zaczepowe
21. *u*
22. *w* tkankowe

23. w wewnętrzne
24. wśród liczebne
25. wśród wyspowe
26. za tylnościennne
27. za tylnoplanowe
28. za retrospektywne

Kategoria rozmieszczenia w języku polskim obejmuje mikroopozycję chaotyczności rozmieszczenia (np. *chodzić po lokalach; rozstawiać meble po pokoju*) i mikroopozycję przecinania (np. *chodnik przez cały pokój; mucha idzie przez stół*).

Zdzisław Kempf (1978) w swojej pracy dokonuje analizy semantycznej przypadków i przyimków wykorzystując podejście funkcjonalne, w którym przyjmuje się na wstępie pewien zestaw relacji przestrzennych. Relacje te mają charakter uniwersalny. Kempf (1978, s. 108) korzystając z nazw przypadków używanych w gramatykach fińskich, wprowadził kategorie przestrzenne, podzielone na cztery grupy zorientowane następująco:

- I. miejscowo (statycznie)
- II. domiejscowo
- III. odmiejscowo
- IV. ruchowo (bezkierunkowo)

Grupa I obejmuje: inessivus (przyimek *w*), adessivus (przyimki *przy, u, na, pod, podług*), superficialis (*na*), relacja górna (*nad*), relacja dolna (*pod*), relacja frontalna (*przed*), relacja tylna (*za*), sytuacja dokolna (*około, dokoła, wokół*), sytuacja środkowa (*między, wśród, pośród*).

Grupa II obejmuje: illativus (*w*), allativus (*ku, w, na, naprzeciw, o, do*), Lativus superficialis (*na*), relacja dogórna (*nad*), relacja dodolna (*pod*), relacja dofrontowa (*przed*), relacja dotylna, retrogresywna (*za*), sytuacja środkowa (*między*).

Grupa III obejmuje: elativus (*z*), ablativus (*od, przed, na, z*), superficialis odmiejscowy (*z*).

Grupa IV obejmuje: transgressivus (*przez*), prolativus (*po*), distributivus (*po*), consecutivus (*po, za*), praeteritivus (*mimo*).

Kempf (1978, s. 131) w swojej pracy szczegółowo analizuje 52 relacje opierając się na przykładach ze średniowiecznej i współczesnej polszczyzny i stwierdza: „...paralelizm w funkcjonowaniu końcówek przypadkowych i przyimków w szerokiej płaszczyźnie historycznej.

Polisemantyzm końcówek i polisemantyzm przyimków okaże się produktem tych samych procesów udobitnienia z jednej strony, a upraszczania z drugiej, które dokonują się w języku”.

Jedną z najnowszych prac o przyimkach jest praca Renaty Przybylskiej (2002), w której autorka wykorzystując model gramatyki kognitywnej obejmuje analizą semantyczną niezłożone (proste) przyimki polskie: *w, na, za, przed, pod, nad, po, przy, u, przez*. Materiał badawczy autorka czerpie ze słowników języka polskiego, tekstów literackich, tekstów języka mówionego i z różnych opracowań dotyczących przyimków polskich.

Kognitywiści w swoich pracach za punkt wyjścia obierają tezę, że podstawowe znaczenie przyimków jest definiowalne w ramach podstawowej domeny poznawczej – fizycznej przestrzeni postrzeżenia. Pozostałe znaczenia są znaczeniami derywowanymi od znaczenia podstawowego. Trójwymiarowa przestrzeń fizyczna należy do tzw. domen bazowych. Struktura domen bazowych może służyć do dalszej strukturyzacji pojęć w ramach domen znacznie abstrakcyjnych. Autorka w swojej pracy posługuje się terminami *trajectory TR* i *landmark LM*. Charakterystykę każdego opisywanego przyimka autorka rozpoczyna od informacji o frekwencji danego przyimka w różnych odmianach polszczyzny (zob. Przybylska, 2002, s. 159).

Pierwszym etapem analizy jest opis znaczeń przyimka w domenie przestrzeni, wskazanie na tzw. znaczenie idealne przyimka w ramach podstawowej domeny przestrzeni fizycznej i że inne znaczenia przyimka są derywowane z jego podstawowych znaczeń przestrzennych. Następnym krokiem jest wytypowanie takiego przykładu użycia przyimka w znaczeniu przestrzennym, który stanowi tzw. użycie prototypowe. Przybylska wychodząc od prototypowego użycia przyimka, następnie konstruuje tzw. centralny schemat wyobraźniowy, któremu podporządkowane są na różnych zasadach (np. metonimii, transformacji, uszczegółowienia i innych) tzw. subschematy. Charakterystyka semantyczna danej uschematyzowanej relacji polega na przypisaniu danej relacji zestawu tzw. postulowanych cech semantycznych, które grupowane są w tzw. fasety.

Drugi etap pracy Przybylskiej stanowi opis nieprzestrzennych znaczeń przyimka (*użycia w domenie temporalnej i inne użycia nieprzestrzenne*). Każdy opis przyimka zakończony jest podaniem struktury znaczeniowej utworzonej przez przyimek w postaci rysunku.

4. Sposób opisywania znaczeń przypadków

4.1. Terminy z filozofii i psychologii

Pojęcie przestrzeni, czasu i miejsca pojawia się w wielu pracach językoznawczych, filozoficznych, a także psychologicznych. Postaramy się przybliżyć kilka definicji z tych dziedzin nauki. Yi-Fu Tuan (1978, s. 16) twierdzi: „W doświadczeniu znaczenie przestrzeni nakłada się często na znaczenie miejsca. *Przestrzeń* jest bardziej abstrakcyjna niż *miejsce*. To co na początku jest przestrzenią staje się miejscem w miarę poznawania i nadawania wartości. Architekci mówią o przestrzennych walorach miejsca. Dla definicji pojęcia *przestrzeń* i *miejsce* potrzebują siebie nawzajem. Bezpieczeństwo i stabilność miejsca zwraca naszą uwagę na otwartość, wielkość i grozę przestrzeni i na odwrót. Co więcej kojarząc przestrzeń z ruchem odczuwamy miejsce jako pauzę: każde zatrzymanie w ruchu umożliwia przekształcenie sytuacji (położenia) w miejsce”. A. Wierzbicka (1972, s. 153) podkreśla że „filozofowie współcześni lubią mówić o tym, że świat w ogóle i poszczególne przedmioty mają części nie tylko przestrzenne, ale i czasowe, i że nie ma powodu, aby nie mówić o tych częściach czasowych tak, jak się mówi o częściach przestrzennych”. W dalszych swych rozważaniach Yi-Fu Tuan (1978, s. 224) stwierdza: „Miejsce jest zorganizowanym światem znaczeń. Jest w istocie pojęciem statycznym. Jeśli patrzymy na świat jako na ciągle zmieniający się proces, to nie potrafimy wyrobić sobie żadnego poczucia miejsca. Ruch w przestrzeni może odbywać się w jednym kierunku, może też być kolisty, co zakładałoby powtarzalność. Popularnym symbolem czasu jest strzała, ale również kolistą orbitą i poruszające się tam i z powrotem wahadło. A zatem wyobrażenia czasu i przestrzeni zachodzą na siebie. Strzała przedstawia ukierunkowany czas, ale również ruch docelowy w przestrzeni. Celem jest zarówno punkt w czasie jak i punkt w przestrzeni”.

4.2. Terminy geometryczno-fizyczne

W niniejszej pracy przy opisie relacji przestrzennych nie tylko będziemy powoływać się na pojęcia „proste”, „podstawowe” np. góra, dół (Lakoff, Johnson, 1988, s. 81-82), które wynikają bezpośrednio

z naszego doświadczenia fizycznego np. wstawanie, leżenie, poruszanie się, ale także skorzystamy z wielu terminów używanych w tradycyjnej Euklidesowej geometrii, a także Newtonowskiej fizyce (Weinsberg, 1973; Klebanowska, 1971; Hjelmslev, 1935, 1937). Tradycyjne teorie naukowe są bliskie potocznym i intuicyjnym poglądom na rzeczywistość ludzi z kręgu kultury europejskiej. Terminy te są wystarczająco zdefiniowane w tychże dziedzinach nauki i będziemy po nie sięgać jeśli znaczenie przypadków będzie można zinterpretować za pomocą tych terminów (np. litewskie: *lapė ant krosnies pabudo...* 'lis na piecu obudził się'; polskie: *mucha siedzi na lampie*). Sytuacja taka dostarcza informacji, że jedno ciało (przedmiot lokalizowany: lis, mucha) jest w kontakcie z drugim przedmiotem (lokalizatorem: piec, lampa) i jest chroniony przed spadaniem w dół pod działaniem siły ciężkości.

4.3. Terminy potoczne

Praca niniejsza przy opisie znaczeń przestrzennych różnych przypadków wykorzystuje nie tylko określenia ściśle naukowe, ponieważ te nie zawsze mogą sprecyzować znaczenia przypadków np. litewskie: *prie + gene*. 'przy' i polskie: *przy+ loc.* (*Senė verpė prie lango* 'Staruszka przędła przy oknie'; *Usiadł przy biurku*). Przedstawione sytuacje oznaczają wzajemną bliskość wymienionych w zdaniach przedmiotów. Trudno w takiej sytuacji dokładnie sprecyzować jaki jest stopień bliskości pomiędzy przedmiotami. W tych przypadkach przy opisie zastosujemy terminy potoczne np. blisko, w pobliżu (terminami potocznymi posługują się Leontieva i Nikitina, 1969).

5. Wyrażenia przestrzenne i ich struktura

Wśród wielu prac dotyczących problematyki przypadku i lokalizacji najczęstszym i jednym z pierwszych pytań jakie się pojawia jest pytanie „gdzie?”. Oczywiście odpowiedzią, która się nasuwa jest wypowiedź zdania lokatywnego (obok deiktycznych czy demonstratywnych).

Prace te pozwoliły na stworzenie wzoru zdania lokatywnego, które oznacza jakąś relację przestrzenną. Zdania takie posiadają następujące

elementy funkcjonalne: podmiot zdania lokatywnego, czasownik (statyczny, ruchu) i okolicznik miejsca.

1. Podmiot zdania lokatywnego oznaczającego *przedmiot lokalizowany* (Klebanowska, 1971), inne nazwy to: *subjekt* (Kibrik, 1970), *subiek-tas* (Kilius, 1972), *element lokalizowany* (Weinsberg, 1973); *lokator* (Bańczerowski, 1980); *figure-object* (Levinson, 1981), *Lokalsubjekt* (Hanßon, 1982), *trajector* (Svorou, 1994) i inne. W językach nominatywnych wykładnikiem przedmiotu lokalizowanego jest forma mianownika lub tzw. forma podstawowa np. w języku angielskim czy szwedzkim. W językach ergatywnych w takiej funkcji pojawia się forma absolutna (zob. Anderson, 1971).
2. Czasownik w zdaniu lokatywnym to czasownik statyczny np. *być, stać, leżeć*. W zdaniach latywnych to czasownik ruchu np. *iść, biegać* (Maciejewski, 1996, s. 24 i n.). Czasownik jest członem relacji pomiędzy *przedmiotem lokalizowanym* a *lokalizatorem*.
3. Trzeci element zdania lokatywnego to *lokalizator* (Klebanowska, 1971; Weinsberg, 1973) lub inne nazwy: *orientir* (Kibrik, 1970), *orientyras* (Kilius, 1972). Lokalizator w językach indoeuropejskich reprezentowany jest przez rzeczownikowy okolicznik miejsca. Tenże okolicznik miejsca wyrażony jest za pomocą konstrukcji przyimkowej (z różnymi przypadkami) lub rzeczownika w locativie i daje odpowiedź na pytanie „*gdzie?, kur?, kame?*”. *Locativus* w języku polskim jest przypadkiem analitycznym, a w litewskim czy łotewskim jest przypadkiem syntetycznym.

Podobnie dzieje się z przypadkami latywnymi (*Ablativus*-pytanie „*skąd ?*”; *Adlativus* – „*dokąd ?*”; *Perlative* – „*którędy ?*”). Ten trzyelementowy model relacji przestrzennej uważa się za bardzo typowy i dotyczący wielu języków świata (zob. Hjelmslev, 1935, 1937), ale istnieje jeszcze jedna koncepcja, która oprócz pytania „*gdzie ?*” pozwala na zadanie jeszcze innych pytań: „*jak ?*”, „*jak wygląda ?*”, „*jaki jest ?*” (zob. Lyons, 1977, s. 648).

Języki, które koncentrują się na opisie przedmiotu lokalizowanego w bardzo ubogi sposób charakteryzują lokalizator, podobnie jest, gdy koncentracja dotyczy opisu relacji (czasownika). Gdy w opisie eksponowany jest lokalizator to przedmiot lokalizowany jest opisywany za pomocą niewielu środków. Nominatywne języki indoeuropejskie bardziej koncentrują się po stronie opisu lokalizatora, wiąże się to z wy-

stępowaniem licznych przyimków, a z nimi użycie wielu wyrażen przyimkowych. Lokalizator i przedmiot lokalizowany są charakteryzowane pod względem różnych cech np. wymiaru, kształtu, rozmiaru i innych, które będą omawiane w pracy przy opisie poszczególnych przypadków.

II. Typy relacji przestrzennych w języku litewskim i języku polskim

1. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem powierzchniowości

Znaczenie powierzchniowości komunikują takie relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany jest w kontakcie z zewnętrzną powierzchnią lokalizatora. Przedmiot lokalizowany nie zajmuje całej powierzchni lokalizatora, a lokalizator ochrania przedmiot lokalizowany przed spadaniem. W obu językach takie znaczenie przede wszystkim niosą ze sobą konstrukcje **ant + gen.** i **na + loc.**, **na + acc.** w swoich podstawowych znaczeniach oraz inne konstrukcje przyimkowe w swoich drugorzędnych znaczeniach.

1.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem powierzchniowości **ant + gen.** i **na +loc.**, **na + acc.**

Konstrukcje przyimkowe **ant + gen.** i **na + loc.**, **na + acc.** charakteryzują relacje przestrzenne, w których człony relacji są w kontakcie ze sobą tzn. przedmiot lokalizowany pozostaje w kontakcie z zewnętrzną powierzchnią lokalizatora. Lokalizator chroni przedmiot lokalizowany przed spadaniem, np. *Lapė ant krosnies pabudo, nušoko ir į užkrosnį skuba* (DG, s. 67) ‘Lis na piecu obudził się, zeskoczył i śpieszy się za zapieček’; *Ant vežimo sėdėjo* (LKŽ, t. I, s.16) ‘Siedział na wozie’; *Upiekla na rožnie zająca i pieczeń wołową* (SJP, t. IV, s. 944); *Osadził konia tak, że ten aż przysiadł na zadzie* (SJP, t.IV, s.944) ; *Pada całym ciałem na skrzypiące łóżo* (SJP, t. IV, s. 944).

Często w obu językach można znaleźć takie sytuacje, gdzie właściwość podtrzymywania przed spadaniem przedmiotu lokalizowanego nie pozwala na bezpośrednie stwierdzenie z jaką ścianą lokalizatora styka się przedmiot lokalizowany, np. *Kartais užtinkame ant dėžučių, tabakiniių ir lazdų vaizduotus pietų kraštų ar net Afrikos gyvius* (L, s. 507) ‘Czasami na pudełkach, tabakierkach, laskach znajdujemy przedstawione istoty z południowych krajów, a nawet z Afryki’; *Žiūrėk, kol saulė*

gerai pakils, tol ant kalniukų turėsis ledukai (LKŽ, t. I, s. 152) ‘Spójrz, póki słońce dobrze nie wzejdzie, to na górach będzie trzymać się lód’; *Mucha siedzi na lampie* (K, s. 33); *Chwasty porosły na gruzach* (SJP, t. IV, s. 944). Przedstawione sytuacje w obu językach nie dostarczają dokładnych informacji o ścianie lokalizatora, przedmioty lokalizowane: mucha, rysunki mogą znajdować się na górnej, dolnej czy też bocznej ścianie lokalizatora. Istnieją nieliczne przedmioty, które mogą spełnić ten warunek, są to zazwyczaj przedmioty lekkie i przyczepne np. owady, pył czy farba (Klebanowska, 1971, s. 34).

Konstrukcje przyimkowe: **ant + gen.** i **na + loc.**, **na + acc.** w większości relacji przestrzennych wskazują na ścianę lokalizatora i najczęściej jest to górna ściana lokalizatora, która styka się z przedmiotem lokalizowanym. W takich przypadkach lokalizator jest pewnym wycinkiem płaszczyzny i może być potraktowany jako jedna ściana np. podłoga, sufit, ziemia czy łąka, np. *Karo tiesias ant grindų ir nė nėkrustelia* (SD, s. 77) ‘Karo wyciąga się na podłodze i nie porusza się’; *Ant tētušio kapo purienos žydėjo* (LKŽ, t. I, s. 153) ‘Na grobie ojca kwitły kaczeńce’; *Położył się na mchu w pobliżu drogi* (SJP, t. IV, s. 944); *Ruch na rzece* był dość żywy (SJP, t. IV, s. 944); *Gdy poczynąło karmy brakować w stodole, poszły bydłeta żywić się na pole* (SJP, t. IV, s. 944). Te konstrukcje przyimkowe komunikują także, takie sytuacje, w których przedmiot lokalizowany znajduje się na górnej stronie lokalizatora i tenże uniemożliwia spadanie przedmiotu lokalizowanego, gdyż jest podporą znajdującą się bliżej ziemi niż przedmiot lokalizowany, np. *Atsisėdome ant suolelio, šalia ratelio, o bobutė vis verpdama, ėmė pasakoti* (SD, s. 24) ‘Siedliśmy na ławeczce przy kołowrotku, a babcia wciąż przedząc, zaczęła opowiadać’; *Čia ant stogo pernai gandraš savo lizdą turėjo* (LKŽ, t. I, s. 152) ‘Tutaj w ubiegłym roku na dachu bocian miał swoje gniazdo’; *Ganek był na slupach kamiennych wsparty* (SJP, t. IV, s. 944); *Ciężko opierając się na kiju powlókł się w stronę wsi* (SJP, t. IV, s. 944).

1.1.1. **ant + gen.** i **na + loc.** ze znaczeniem przymocowania

Konstrukcje przyimkowe **ant + gen.** i **na + loc.** opisują takie sytuacje, w których przedmiot lokalizowany znajduje się po dolnej stronie lokalizatora lub przymocowany jest do pionowej ściany lokalizatora.

Tutaj także występuje element powierzchniowości, ale sam kontakt przedmiotu lokalizowanego z lokalizatorem nie pozwala na oddalenie się poza wskazaną odległość od podpory lokalizatora czyli przedmiotu, gdzie są przymocowane np. hak, sznurek czy inny przedmiot nie pozwalający na oddalenie się, np. *Ant sienos kabojo senuko kailiniai ir kepurė* (MS, s. 57) ‘Na ścianie wisiał kozuch dziadka i czapka’; *Rūdi balnelis ant gembelės* (LKŽ, t. I, s. 153) ‘Rdzewiejące siodło na haku’; *Poszli obejrzyć wiszącą na ścianie japońską makatkę ze srebrnym smokiem na pięknym czarnym tle* (SJP, t. IV, s. 944); *Herb Horeszków, Półkocz jasniał na sklepieniu* (SJP, t. IV, s. 944).

1.1.2. *ant* + gen. i *na* + loc., *na* + acc. ze znaczeniem wierzchu

Analizując relacje przestrzenne w obu językach wyrażone konstrukcjami przyimkowymi *ant* + gen. i *na* + loc., *na* + acc., można wskazać jeszcze jedno znaczenie tzw. „warstwowe” lub wierzchnie (Weinsberg, 1973, s. 30), gdzie przedmiot lokalizowany znajduje się dalej od podpory niż lokalizator, np. *Ant marškinių apsivilkdavo trumpus trintėlius su rankovėmis, vad. „spancierka”* (L, s. 500) ‘Na koszulę zakładano krótki kaftan z rękawami nazywanymi „spencerką”’; *Lopas ant lopo – adatos ne durio* (LKŽ, t. I, s. 153) ‘Łata na łacie – igły nie wbijesz’; *Miał na sobie płaszcz przetykany złotem i łańcuch wspinały na piersi* (SJP, t. IV, s. 944); *Stroił się (...) w koszulę grubą, do roboty na spodnie wypuszczoną* (SJP, t. IV, s. 944). Wymienione przykłady wskazują, że przedmiot lokalizowany (kaftan, płaszcz) styka się całą swoją powierzchnią z wierzchnią stroną lokalizatora (koszuli) i lokalizator oddziela przedmiot lokalizowany od podpory jaką jest ciało.

1.2. Sekundarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem powierzchniowości

1.2.1. *ant* + gen., *po* + acc. i *na* + loc., *po* + loc.

W obu językach można znaleźć takie przykłady, gdzie wymienione konstrukcje przyimkowe w punkcie 1.2.1. mogą być synonimiczne.

W takich przypadkach przedmiot lokalizowany porusza się po powierzchni lokalizatora i pozostaje z nim w kontakcie, np. *Ant stalo* /= *po stalq/ musios bėgioja* (E. Valiulytė, 1989, s. 35) ‘Po stole muchy biegają’; *Krešlil zawzięcie jakieś wykrętasy na papierze* (SJP, IV, s. 944); *Mucha idzie po stole* (A. Weinsberg, 1973, s. 12).

1.2.2. *ant* + gen., *virš* + gen. i *na* + loc., *nad* + instr.

Konstrukcje *virš* + gen. i *nad* + instr. charakteryzują relacje, w których przedmiot lokalizowany pozostaje w kontakcie z górną ścianą lokalizatora i zarazem jest od niego zależny grawitacyjnie, np. *Mano kepurėlė viršum vandens* /= *ant vandens/ plaukia* (LKM, s. 381) ‘Moja czapeczka na wodzie pływa’; *Tavo bus tai, kas augs viršuj žemės* /= *ant žemės/*, *a mano – kas žemėje* (LKM, s. 391) ‘Twoje będzie to co urośnie na ziemi, a moje to co w ziemi’; *Ranka gulėjo virš antklodės* (DLKG, s. 447) ‘Ręka leżała na kołdrze’ Klebanowska (1971, s. 84) omawia sytuacje w języku polskim, w których większa ilość przedmiotów styka się ze sobą swymi ścianami poziomymi np. stos książek, cegieł. Wówczas mogą być użyte obydwie konstrukcje. *Cegła nad cegłą* i *Cegła na cegle*.

1.2.3. *prie* + gen. i *przy* + instr. ze znaczeniem *pas* + acc. i *u* + gen.

W sytuacjach, gdy przedmiot lokalizowany jest przytwierdzony do powierzchni lokalizatora, jest jego częścią lub uzupełnieniem, wówczas konstrukcje *prie* + gen. i *przy* + instr. są wariantami *pas* + acc. i *u* + gen., np. ...*gėlėtomis pievomis vaikščioja Jezus vaikelis, toks kaip paveikslė, kuris kabo pas mano lovele* (SD, s. 33) ‘...ukwieconymi ławkami spaceruje dzieciątko Jezus, taki jak na obrazie, który wisi u mego łóżka’; *Sėskis pas krosnį* (LKŽ, t. IX, s. 440) ‘Usiądź przy piecu’; *U pasa dzwoniła szabla przy boku błyszczały pistolety* (SJP, t. VII, s. 479); *Mieszczki imponowały kraciastymi chustkami, jaskrawymi wstążkami u czepców, bogactwem koralu* (SJP, t. IX, s. 411).

1.3. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia powierzchniowości

1.3.1. *už* + gen. i *ant* + gen.

Konstrukcja *už* + gen. występuje w znaczeniu podstawowym konstrukcji *ant* + gen. i oznacza, że przedmiot lokalizowany styka się z lokalizatorem oraz znajduje się na jego powierzchni, np. *Nešiojau, nešiojau už pečių strielbelę, nešiojau* (LKŽ, t. XVII, s. 585) ‘Niosłem i niosłem na ramieniu strzelbę’; *A padžiovei tas kelnelės už šniūro* (LKŽ, t. XVII, s. 584) ‘Czy rozwiesiłeś te spodnie na sznurze’; *Kuodelį prisiriši už verpstelio ir verpi* (LKŽ, t. XVII, s. 584) ‘Kądział przywiązujesz na wrzeciono i przędzisz’.

1.3.2. *ant* + gen. i *apie, aplink (-ui)* + acc.

Konstrukcje *ant* + gen. i *apie, aplink (-ui)* + acc. w języku litewskim mogą być synonimiczne, gdy przedmiot lokalizowany pozostaje w styczności z lokalizatorem, np. *Bernas apsivyniojo vilko uodegą ant rankos* (E. Valiulytė, 1998, s. 169) ‘Chłopak owinał ogon wilka wokół ręki’; por. *Kietai suspaudžia vadeles ir apsuka apie ranką* (E. Valiulytė, 1998, s. 169) ‘Mocno ściska lejce i owija wokół ręki’; *Žolės vyniojasi aplink kaklą* (E. Valiulytė, 1998, s. 169) ‘Trawy owijają się wokół szyi’; por. *Apsisuks ant kaklo tavo žalčiai* (E. Valiulytė, 1998, s. 170) ‘Twoje węże okręcają się wokół szyi’.

1.3.3. *na* + loc. i *przy* + loc.; *u* + gen.

W języku polskim konstrukcję przyimkową *na* + loc. można zastąpić konstrukcjami *przy* + loc. i *u* + gen. Te konstrukcje przyimkowe komunikują położenie przedmiotu lokalizowanego w pobliżu pionowej ściany lokalizatora, wówczas powierzchnia kontaktu przedmiotu lokalizowanego z lokalizatorem jest niewielka. Przedmiot lokalizowany odstaje od lokalizatora i jest przymocowany do jego ściany, np. *Przy męskim pasie wisiał miecz zakrzywiony i sakiewka pełna dukatów*

(K, s. 41); *U pasa dzwoniła szabla, przy boku błyszczały pistolety* (SJP, t. VII, s. 479).

Konstrukcja przyimkowa **u + gen.**, w niektórych relacjach przestrzennych wskazuje, że przedmiot lokalizowany jest w kontakcie z lokalizatorem, przy czym powierzchnia kontaktu jest niewielka oraz lokalizator chroni przedmiot lokalizowany przed spadaniem, np. *Wracano z kopalń na rowerach z klockiem drzewa przymocowanym u kierownicy* (K, s. 40); *Ubrany był po węgiersku z diamentową kitą u kołpaka* (SJP, t. IX, s. 411).

2. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem wielostronności otaczania

Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem wielostronności otaczania charakteryzują takie relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany znajduje się lub porusza się wokół lokalizatora.

2.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem wielostronności otaczania *apie*, *aplink (-ui)*, *apsuk (-ui)* + acc.

Ten typ relacji przestrzennych określa znajdowanie się lub poruszanie się przedmiotu lokalizowanego wokół lokalizatora. Przedmiot lokalizowany otacza obszar lokalizatora ze wszystkich lub kilku stron. W języku litewskim takie relacje przestrzenne opisują konstrukcje przyimkowe *apie*, *aplink (-ui)*, *apsuk (-ui)* + acc. W języku polskim możemy znaleźć odpowiedniki tych konstrukcji w postaci przysłówkowej: *wokół*, *dookoła*, np. *Tuojau stvėriau vilką už uodegos apsisukau apie alkūnę ir laikau* (DG, s. 304) ‘Zaraz schwycił wilka za ogon, okręcił wokół łokcia i trzyma’; *Svečiai, susėdę aplink stalą, geria ir valgo, šnekučiuojasi, juokasi ir bučiuojasi* (DG, s. 79) ‘Goście zasiedli wokół stołu, piją, jedzą, rozmawiają, śmieją się i całują się’; *Šakos augančios apsuks kamieną, siurbia nelą* (LKŽ, t. I, s. 216) ‘Gałęzie rosnące wokół pnia, wysysają sok’.

Jak wynika z przykładów odległość pomiędzy przedmiotem lokalizowanym a lokalizatorem może być:

- a) zerowa – wówczas przedmiot lokalizowany styka się z lokalizatorem, np. *Kai atmirksta linai, tai vynioji apie pirštą* (E. Valiulytė, 1998, s. 169) ‘Gdy rozmoknie len, to owijaj wokół palca’; *Daktaras apviniojo apie rankoves vadeles* (E. Valiulytė, 1998, s. 169) ‘Doktor owinął lejce wokół rękawów’.
- b) mała – przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu lokalizatora, np. *O žvirblis čirksdamas čia aplink galvą sukas...* (DG, s. 77) ‘A wróbel ćwierkając, kręci się wokół głowy...’; *Lapė ir šiaip sukosi ir taip sukosi apie qsoť, bet niekaip negali įkišti nosies...* (DG, s. 195) ‘Lis tak się kręci wokół dzbana, lecz w żaden sposób nie może wsunąć nosa...’; *Čia aplink mane sustokit* (LKŽ, t. I, s. 244) ‘Tutaj wokół mnie zatrzymajcie się’; *Gerei apvyniot antakojį apie koją* (LKŽ, t. I, s. 208) ‘Dobrze obwin onucę wokół nogi’.
- c) odległość pomiędzy członami relacji może być bardzo duża, np. *Apie Uteną geros žemės* (LKŽ, t. I, s. 203) ‘Wokół Uciany są dobre ziemie’; *O kitą dieną anksti rytą vėl atbėgo lapė ir suka aplink kiemą* (DG, s. 91) ‘Następnego dnia wczesnym rankiem znów przybiegł lis i kręci się wokół podwórka’; *Apie Kupiškį viškai nelijo* (LKŽ, t. I, s. 203) ‘Wokół Kupiszek wcale nie padało’; *Ėjom aplink ežerą* (LKŽ, t. I, s. 244) ‘Szliśmy wokół jeziora’; *Apsuk miestą apėjome* (DLKŽ, s. 36) ‘Obeszliśmy miasto dokoła’.

3. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem bliskości

Relacje przestrzenne wyrażone przez konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem bliskości charakteryzują takie sytuacje, w których przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu jednej z pionowych ścian lokalizatora. W języku litewskim i polskim występuje kilka konstrukcji przyimkowych, które opisują taki typ relacji przestrzennych.

3.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem bliskości

3.1.1. *prie, šalia, greta + gen. i przy +loc., koło, obok + gen.*

Konstrukcje *prie, šalia, greta + gen. i przy +loc., koło, obok + gen.* wskazują, że przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu jednej

z pionowych ścian lokalizatora, np. *Senė verpė **prie** lango, išgirdo baisų traškėjimą bildėjimą ir klausia...*(DG, s. 141) ‘Staruszka przędła przy oknie, usłyszała straszny trzask, hałas i pyta...’; *Atsisėdome ant suoloelio, **šalia ratelio**, o bobutė vis verpdama ėmė pasakoti* (SD, s. 24) ‘Usiedliśmy na ławeczce, przy kołowrotku, a babcia ciągle przędząc zaczęła opowiadać’; *Tas kambarys **greta valgamojo** ir jo durys pravertas. ..*(SD, s. 85) ‘Pokój przy jadalni, jego drzwi są uchylone’; *Bet **prie durų** stovėjo motina, lyg tyčia jam kelią pastojusi* (LKŽ, t. X, s. 614) ‘A matka stała przy drzwiach, jakby naumyślnie drogę jemu zagraadzała’; *Jis stovėjo **šalia manęs*** (LKŽ, t. XIV, s. 440) ‘On stał koło mnie’; *Stok **greta manęs*** (DLKŽ, s. 185) ‘Stań obok mnie’; *Usiadł **przy biurku** i zaczął przeglądać długie kolumny statystycznych obliczeń* (SJP, t. VII, s. 478); *Podłogi żadnej nie było, a gęsi **koło drzwi** siedząc spoczywały w maleńkiej wilgocią sporządzonej kałuży* (SJP, t. III, s. 840); *Porykiwały krowy w oborach, gdzieś tam zaskrzypiał żuraw **przy studni*** (SJP, t. VII, s. 478); *Bezwiednie przekręcił galkę aparatu radiowego, stojącego **obok toaletki*** (SJP, t. V, s. 506); *Skosztowawszy połędwicy położył nóż i widelec na podstawce **obok talerza*** (SJP, t. V, s. 506).

Wszystkie te konstrukcje przyimkowe opisują takie relacje przestrzenne, w których trudno dokładnie określić odległość pomiędzy członami relacji. Analizując różne konteksty można znaleźć takie przykłady, gdzie:

- a) odległość między lokalizatorem a przedmiotem lokalizowanym może być zerowa – wówczas występuje styczność dwóch członów relacji, np. *Jautis subaudė rogaiss prirėmė vilką **prie sienos*** (DG, s. 74) ‘Wół zaryczał, rogami przyparł wilka do ściany’; *Lietuvos kleitys turi keletą patalpų, viena **greta kitos** su durimis i tą patį prieklėtį...* (L, s. 518) ‘Litewskie spichlerze mają kilka pomieszczeń, jedno przy drugim z drzwiami do tego samego przedśionka spichrza...’; *Guli motutė **prie manęs**, turi beržo rykstę **prie savęs*** (LKŽ, t. X, s. 615) ‘Leży przy mnie matka, trzyma różgę brzożową przy sobie’; *Aš už stalo, už stalelio, **šalia jaunojo bernelio*** (LKŽ, t. XIV, s. 440) ‘Je-stem za stołem obok młodego kawalera’; *Sėdi **greta tėvo*** (DLKG, s. 441) ‘Siedzi obok ojca’; *Kanonierzy układali się z uchem **przy ziemi**, przysięgali, że słychać mruczenie dział* (SJP, t. VII, s. 478); *U was szaruga – ledwie uleźć mogłam, tak mi się kiecka **koło nóg***

zwijała od (...) wiatru (SJP, t. III, s. 840); *Na posłaniu sypia pokotem obok siebie kilka kobiet* (SJP, t. V, s. 506).

- b) czasami odległość między członami relacji jest bardzo mała, np. ...o medžiai nusileido žemai **prie pats žemės** (DG, s. 153) ‘... a drzewa pochyliły się nisko prawie do samej ziemi’; *Ponas Jonavičius, pašokęs su jaunąją, atsisėdo šalia mamatės* (DG, s. 105) ‘Pan Jonavičius, zatańczywszy z panną młodą, usiadł przy mamie’; *Gimdytojai sėdėjo greta vaiko ant lovos* (LKG, t. II, s. 591) ‘Rodzice siedzieli przy dziecku na łóżku’; *Tu masz siedzieć przy oknie i patrzeć czy nie idą obcy ludzie* (SJP, t. VII, s. 478); *Kiedy jednak siwy arab wyskoczył na brzeg, koło uszu generała świsnęły kule* (SJP, t. III, s. 840); *Soroka dał ordynans, by strażujący zmienili się o północy, sam zaś rzucił się na tapczan obok Kmicica* (SJP, t. V, s. 506).
- c) Analizując użycie konstrukcji **prie, šalia, greta + gen. i przy + loc., koło, obok + gen.** nie można określić maksymalnej odległości pomiędzy dwoma członami relacji przestrzennej. Czynniki, które pomagają sprecyzować maksymalną odległość pomiędzy przedmiotem lokalizowanym a lokalizatorem, może być wielkość lokalizatora czy też wspólne znajdowanie się w przestrzeni obiektywnie wyróżnionej np. pokój czy dom. Jeśli lokalizator jest duży to odległość może być większa, gdyż każdy lokalizator wyznacza wokół siebie pewną przestrzeń, поближе w jakim może znajdować się przedmiot lokalizowany, np. *Kvarciniai smėliai randami prie Šventosios apie 70 km tarpe nuo Debeikių ligi Ukmergės* (L, s. 26) ‘Piaski kwarcowe znajdują się przy (rzece) Šventoji w odległości około 70 km od (miejscowości) Debeikės do Ukmergė’; *Gale kaimo prie ganyklų kelio stovėjo maža, pakrėpusi dūminė pirkutė* (MS, s. 26) ‘Na końcu wsi przy drodze na pastwiska, stała mała, pochyłona kurna chatka’; *Jie gyvena arti prie miesto* (LKŽ, t. X, s. 614) ‘Oni mieszkają blisko przy mieście’; *Mes gyvenam šalia Garliavos* (LKŽ, t. XIV, s. 440) ‘Mieszkamy koło Godlewa’; *Spotkałem ją koło ogrodowej cysterny* (SJP, t. III, s. 840); *Zawadki, była to wioseczka nieduża, z trzydziestu kilku chat złożona, znajdując się przy szerokim piaszczystym trakcie* (SJP, t. VII, s. 478); *Przeptywamy obok jakiegoś wzgórza, a potem rozciąga się szeroka dolina* (SJP, t. V, s. 506).

O odległości maksymalnej pomiędzy członami relacji przestrzennej, często decyduje fakt, czy dane miejsce, mówiący chce w jakiś

sposób wyróżnić, czy też jest to miejsce doskonale znane mówiącemu. *Tai Vincas Dovinė ištesėjo savo pažadą ir iš griuvusios tą naktį **prie stebuklingojo šaltinio** liepos padarė Purviškių kaimui skausmingąją dievo motiną...* (MS, s. 156) ‘Tak więc Vincas Dovinė dotrzymał swojej obietnicy i tej nocy przy cudownym źródle zrobił z walącej się lipy przecudowną Matkę Boską dla wsi Purviškai...’; *Šalia kelio auga liepa* (DLKŽ, s. 803) ‘Przy drodze rośnie lipa’; *Kitas kambarukas **prie virtuvei*** (LKŽ, t. X, s. 803) ‘Inny pokój przy kuchni’; *Tos dvi šeimos ir toliau paliko gyvent vieną **greta kitos*** (LKG, t. II, s. 591) ‘Te dwie rodziny nadal postanowiły mieszkać jedna obok drugiej’; *Pan Ignacy od dwudziestu pięciu lat, mieszkał w pokoiku **przy sklepie*** (SJP, t. VII, s. 478); *Dromader, na którym jechał Idrys ze Stasiem, biegł tuż **obok wierchowca Nel**, tak, że dzieci mogły rozmawiać swobodnie* (SJP, t. V, s. 506); *Z młodzieńczą prawie żywością skoczyła na krzesło, majstrując coś **koło zegara*** (SJP, t. III, s. 840).

Konstrukcje **prie, šalia, greta + gen i przy + loc., koło + gen.** charakteryzują takie relacje, w których przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu poziomej ściany lokalizatora. W obu językach w pewnych kontekstach konstrukcje te nie wnoszą informacji, o tym, która ściana lokalizatora znajduje się bliżej przedmiotu lokalizowanego. **Prie** *ausies pridėk – užgirsi* (LKŽ, t. X, s. 616) ‘Do ucha przyłóż – usłyszysz’; *Obuolas kaba **prie šakos*** (LKŽ, t. X, s. 615) ‘Jabłko wisi przy gałęzi’; *Marysia ma krostę **przy uchu*** (K, s. 52); *Siedział nastroszony w serdaku dłubiąc scyzorykiem **koło ciupagi*** (SJP, t. III, s. 840).

3.1.2. **arti, arčiau, artyn + gen. i blisko + gen.**

Konstrukcje przyimkowe **arti, arčiau + gen. i blisko + gen.** opisują miejsce przedmiotu lokalizowanego w pobliżu jednej z pionowych ścian lokalizatora. Odległość pomiędzy przedmiotem lokalizowanym a lokalizatorem jest bardzo mała i wydaje się być mniejsza niż przy użyciu konstrukcji **netoli + gen.** (zob. netoli 3.1.3.), np. *Stotis **arti Kauno ties Petrasūnais** pastatyta 1959* (L, s. 40) ‘Dworzec blisko Kowna przy (stacji) Petrasūnai został zbudowany w 1959 roku’; *Pasistatė namus **arčiau Šešupės*** (LKG, t. II, s. 588) ‘Postawili domy bliżej Šešupė’; *Ponas Jonavičius prisitraukę kėdę **arčiau pianino**, kalbėjos su ma-*

mate (SD, s. 175) ‘Pan Jonavičius przyciągnął krzesło bliżej pianina, rozmawiając z mamą’; *Jis arti manęs stovėjo* (LKG, t. II, s. 588) ‘Stał blisko mnie’; *Sakiau tau ir dar pasakau: laikytis arčiau manęs, girdi?* (LKG, t. II, s. 588) ‘Mówiłem ci i mówię jeszcze raz: trzymaj się blisko mnie, słyszysz?’; *Blisko szopy* oznaczone było miejsce, czyli koło dla posłów ziemskich, a dalej rozbite na wszystkie strony stały namioty (SJP, t. I, s. 552).

3.1.3. *netoli* + gen. i *blisko* + gen.

Konstrukcje przyimkowe *netoli* + gen. i *blisko* + gen. w obu językach charakteryzują takie relacje przestrzenne, gdzie przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu jednej z pionowych ścian kocalizatora. Konstrukcje te nie precyzują dokładnej odległości pomiędzy członami relacji, ale jak się wydaje odległość ta jest większa od odległości na jaką wskazuje *arti* + gen. (zob. 3.1.2.), np. *Darzinė statoma netoli tvartų arčiau už klojimą* (L, s. 521) ‘Stodołę na koniczynę buduje się blisko chlewów, bliżej niż drugą stodołę’; *Netoli durų pamatęs stovinčią stambią vyro figurą, gydytojas pažino Strimą* (LKG, t. II, s. 598) ‘Blisko drzwi, zobaczył tęgą figurę mężczyzny, lekarz poznał, że to Strimas’; *Šulinys netoli namų* (DLKŽ, s. 428) ‘Studnia znajduje się blisko domów’; *Jis stovėjo netoli tanko* (LKG, s. 596) ‘Stał blisko czołgu’; *Czują się oni blisko siebie, razem ramię przy ramieniu* (SJP, t. I, s. 552).

3.1.4. *apie*, *aplink* (*aplinkui*), *apsuk* + acc. i *przy* + loc., *koło* + gen..

Analiza konstrukcji przyimkowych *apie*, *aplink* + acc. i *przy* + loc. wskazuje, że przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu jednej ze ścian lokalizatora. Odległość między dwoma członami relacji przestrzennej jest bardzo mała, lecz trudna do sprecyzowania, np. ...*kai Juzas eidamas apie pakluones, šnairomis į ją žiūrėjo* (MS, s. 168) ‘... kiedy Juzas siedł przy stole, patrzył na nią zezem’; *Aplink (aplinkui) daržą tvorą tvėriau* (LKŽ, t. I, s. 244) ‘Przy ogrodzie ogrodziłem płot’; *Kas šlavė aslą, kas tvarkėsi aplink grūdų krūvas* (LKŽ, t. I, s. 244) ‘Kto zamiętał klepisko, kto robił porządek przy stosach zboża’; *Švaistos*

apie langus, beldzias i duris (LKŽ, t. I, s. 203); ‘Utracjusze przy oknach, dobijają się do drzwi’; *Porykiwały krowy w oborach, gdzieś tam zaskrzypiał żuraw przy studni* (SJP, t. VII, s. 478); *Dwóch młodych oficerów przy niej się kręciło* (SJP, t. VII, s. 478).

3.1.5. *pagal, palei + acc. i przy, koło, obok + gen.; wzdłuż*

Konstrukcje przyimkowe *pagal, palei + acc. i przy, koło, obok + gen.; wzdłuż* opisują takie relacje, gdzie przedmiot lokalizowany znajduje się lub porusza w pobliżu jednej z pionowych ścian lokalizatora. Niektóre sytuacje wskazują nie tylko na bliskość dwóch członów relacji, ale również to, że przedmiot lokalizowany leży od lokalizatora w kierunku bocznym, np. *Pagal didelį miską buvo kaimas* (LKG, t. II, s. 623) ‘Koło dużego lasu była wioska’; *Arklai ganosi palei namus* (LKG, t. II, s. 625) ‘Konie pasą się obok domów’; *Pagal to kaimo miškelį viena mergytė grėbė šieną* (LKG, t. II, s. 623) ‘Przy wiejskim lasku dziewczyna grabiła siano’; *Joju palei sodą, sodai žydėjo* (LKG, t. II, s. 625) ‘Jadę obok sadu, sady kwitły’; *Usiadł przy biurku i zaczął przeglądać długie kolumny statystycznych obliczeń* (SJP, t. VII, s. 478); *Tu masz siedzieć przy oknie i patrzeć czy nie idą obcy ludzie* (SJP, t. VII, s. 478).

3.2. Sekundarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem bliskości

3.2.1. *pas + acc. i u + gen.*

Konstrukcje przyimkowe *pas + acc. i u + gen.* wskazują, że przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu jednej z pionowych ścian lokalizatora, np. *Ką jie čia pramanė, mąstau sau, ir, nesitverdama smalsumą atsistojau pas duris ir žiūru* (SD, s. 80) ‘Co oni tutaj wymyślili, myślę sobie, i nie wytrzymując z ciekawości, zatrzymałem się przy drzwiach i patrzę’; *Kokia laimė sėdėti pas židinį su mamate prisiglaudus prie jos brangių kelių* (SD, s. 63) ‘Jakie to szczęście siedzieć z mamą przy kominku, przytulając się do jej drogich kolan’; *Sėskis pas krosnį*

(LKŽ, t. IX, s. 440) ‘Usiądź przy piecu’; *Stovėjo dabar Lapinas pas tvorą, liūdnas, paniuręs* (LKŽ, t. IX, s. 440) ‘Stał Lapinas przy płocie smutny i zasępio’; *Stiloczeni u studni pili wodę, skrzypiał żuraw* (SJP, t. IX, s. 411); *Usiadł u ognia i w milczeniu grzał pokostniałe ręce* (SJP, t. IX, s. 411); *Piorąc chusty stała u rzeki na kamieniu, w krótkiej spódnicy, bijąc z całych sił swoją kijanką grubą odzież* (SJP, t. IX, s. 411).

3.2.2. *po* + instr. i *pod* + instr., *pod* + acc.

Opisywane konstrukcje *po* + instr. i *pod* + instr., *pod* + acc. mogą być użyte w takim samym znaczeniu jak konstrukcje *prie, šalia* + gen., *ties* + instr. i *przy* + loc., wówczas informują o małej odległości pomiędzy przedmiotem lokalizowanym i lokalizatorem, i jak się wydaje o znacznie mniejszej wysokości przedmiotu lokalizowanego w porównaniu z lokalizatorem, np. *Našlė iš tos baimės nepamatė, kur dingo velnias, tik iš ryto atrado po langu jo kailinius* (DG, s. 368) ‘Sierota z tego strachu nie zobaczyła, gdzie przepadł diabeł, tylko z rana znalazła pod oknem jego kozuch’; *Atėjo kartą vilkas nakty po langu ir staugia* (DG, s. 150) ‘Pewnego razu, nocą, przyszedł wilk pod okno i wyje’; *Po maininko wartais, varnos krankė* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Przy bramie przekupnia wrony krakały’; *Kas čia stovi po durim – eikit pirkion!* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Kto to stoi przy drzwiach – wejdźcie do chaty!’; *Žinotė, broliai, ką sugalvojau: aš po medžiu stosiu...* (DG, s. 28) ‘Wiecie bracia, co wymyśliłem: stanę pod drzewem...’; *Anava, kai mes buvome po Karpatais, po Mozurų ežerais...* (MS, s. 164) ‘Wtedy, kiedy byliśmy koło Karpat, koło Mazurskich jezior...’; *Był urodzony gdzieś pod Rygą* (SJP, t. VI, s. 593); *Coraz bardziej zapuszczając się drogą, ujrzałem z daleka wieś pod lasem* (SJP, t. VI, s. 593); *Pies zwęszywszy, że nic nie uźbrze, bo wcale nie jedzą, zaczął się kręcić pod drzwiami* (SJP, t. VI, s. 593); *Ze spiekoty żółkły zielska, co pod płotem w piachu rosną* (SJP, t. VI, s. 593); *Kobieta w chustce szła pod ścianą, dźwigając czerwone wiadra* (SJP, t. VI, s. 593); *Kopnął w ciemności stół, który potoczył się pod ścianę* (SJP, t. VI, s. 593).

W takim samym znaczeniu jak litewska konstrukcja *po* + instr. występuje konstrukcja *po* + gen., np. *Šuo begulįs po durių* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Pies nadal leżał pod drzwiami’; *Pulk po kojelių pirmaus mano tėveliui,*

mano motynėlei (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Padnij do nóg najpierw mojemu ojcu, mojej matce’; *Dajniuoj, dajniuoj: trys seselės, po langelio sėdusios* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Śpiewają, śpiewają: trzy siostry przy oknie zasiadłszy’.

3.2.3. *virš* + *gen.* i *nad* + *instr.*

Konstrukcje *virš* + *gen.* i *nad* + *instr.* mogą wystąpić jako warianty znaczeniowe konstrukcji *prie* + *gen.* i *przy* + *loc.*, jeśli występują w połączeniu z nazwami określonego typu lokalizatorów. Lokalizatorem, który spełnia ten warunek jest powierzchnia ziemi, wówczas konstrukcje te komunikują małą odległość pomiędzy lokalizatorem a przedmiotem lokalizowanym. Sytuację tę charakteryzują pary zdań w obu językach, np. *Viršum žemės (...) skrajoja įvairiaspalviai drugiai* (SD, s. 42) ‘Nad ziemią (...) latają różnokolorowe motyle’; *...o medžiai nusileido žemai prie pat žemės* (DG, s. 153) ‘...a drzewa pochyliły się nisko do samej ziemi’; *Muchy latały nad žemią; Muchy latały przy žemi* (K, s. 94).

3.3. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu bliskości przestrzennej

3.3.1. *artyn* + *gen.*

W języku litewskim konstrukcja przyimkowa *artyn* + *gen.* jest rzadko używana. Konstrukcja ta opisuje kierunek poruszania się przedmiotu lokalizowanego względem lokalizatora. Przedmiot lokalizowany porusza się w pobliżu lokalizatora, nie stykając się z jego obszarem. W języku polskim adekwatnym odpowiednikiem tej konstrukcji jest forma przysłówkowa *bliżej*, np. *Ginkis artyn ežero* (LKG, t. II, s. 588) ‘Brońcie się bliżej jeziora’; *Slynkis artyn pečiaus* (LKG, t. II, s. 588) ‘Przysuń się bliżej pieca’.

3.3.2. *toliau* + *gen.*

Również konstrukcja *toliau* + *gen.* bywa rzadko używana. Informuje ona o miejscu jakie zajmuje przedmiot lokalizowany, który

znajduje się w niedużej odległości od obszaru lokalizatora. W języku polskim nie występuje adekwatna konstrukcja przyimkowa. Znaczenie można oddać za pomocą formy przysłówkowej **dalej**, np. *Nenori vaikšioti **toliau trobos*** (DLKG, s. 446) ‘Nie chce chodzić dalej od chaty’; *Nebuvo nuėjęs **toliau mestelio*** (DLKG, s. 446) ‘Nie chodził dalej niż poza miasto’.

3.3.3. *pagal, palei + acc.*

W języku litewskim można znaleźć takie przykłady, w których konstrukcje **pagal, palei + acc.** wyznaczają kierunek ruchu przedmiotu lokalizowanego niedaleko linii obszaru lokalizatora. Kształt i długość lokalizatora wyznacza drogę ruchu przedmiotu lokalizowanego. W języku polskim nie występuje adekwatnie znaczeniowo konstrukcja przyimkowa. Znaczenie można oddać za pomocą przysłówka **wzdłuż** np. ...*vidurinio siluro riba eina **pagal Daugapilį** į vakarus nuo Vilniaus ir maždaug pro Lazdijus o viršutinis siluras dengia mažesnę plotą...* (L, s. 20) ‘...granica środkowego syluru ciągnie się wzdłuż Daugapilis, na zachód od Wilna i mniej więcej przez Lazdijai, a górny sylur pokrywa mniejszy obszar...’; ...*dabartiniai sūrūs šaltiniai Druskininkuose, išsibaigę sūrūs šaltiniai **palai Nevežį** ties Labūnava ir Panevėžiuku rodo druskos buvimą Lietuvos žemės gelmėse* (L, s. 24) ‘...współczesne słone źródła w Druskiennikach, wyczerpane słone źródła wzdłuż (rzeki) Niewiaży przed (rzeką) Labūnava i (rzeką) Panevėžiukas wskazują na występowanie soli w głębi ziemi litewskiej’; *Už dviejų kilometrų nuo Užuožerių kaimo, **palei Kavarsko vieškelį**, į pietus buvo didelės pono Kurmino Penionkų dvaras* (LKG, t. II, s. 625) ‘Dwa kilometry od wsi Užuožeriai, wzdłuż gościńca, z (miasteczka) Kovarskas, na zachód był duży dwór pana o imieniu Kurminas i nazwisku Penionkai lub Penionkos (?)’; ***Pagal srovę (pasroviui)** lengva plaukti* (LKG, t. II, s. 623) ‘Z nurtem lekko płynąć’; ***Wzdłuż ścian** stoją stoły, stolki i półki* (SJP, t. X, s. 355) *Prędko musi Anka biegać **wzdłuż mechanicznego kołowrotka**, żeby wiązać pękające nitki* (SJP, t. X, s. 355); *Miasto rozkładało się amfiteatralnie **wzdłuż rzeki*** (SJP, t. X, s. 355).

3.3.4. *išilgai* + gen., acc.

Konstrukcja *išilgai* + gen., acc. opisuje położenie i drogę przedmiotu lokalizowanego w pobliżu obszaru lokalizatora. Przedmiot lokalizowany porusza się wzdłuż linii obszaru lokalizatora. Jest ona synonimiczna z konstrukcją *palei* + acc. W języku polskim odpowiednikiem znaczeniowym jest wyrażenie *wzdłuż*, np. *Eik išilgai griovį / pagal griovį* (DLKG, s. 447) ‘Idź wzdłuż (linii) rowu’; *Patiesė drobę balinti išilgai upelio / palei upelį* (DLKG, s. 447) ‘Położyła płótno wzdłuż (linii) rzeki, aby je bielić’.

3.3.5. *ant* + gen.

W przypadkach, gdy lokalizatorem jest zbiornik wodny, można użyć konstrukcji *ant* + gen. jako wariantu konstrukcji *prie, šalia* + gen. Konstrukcja ta wnosi informacje o odległości przedmiotu lokalizowanego od lokalizatora, ale czasami trudno określić dokładną odległość pomiędzy członami relacji. Odległość ta, może być zerowa, wówczas dwa człony relacji mogą pozostać w kontakcie, lub być w pewnej bliskości względem siebie, np. *Margiai-pievos dideliai pelkėtos ant Salantų kelio* (LKŽ, t. I, s. 153) ‘Pstrokate łąki ogromnie bagniste znajdują się przy drodze na Sałanty’; *Ant didžiakelio žemė maišyta* (LKŽ, t. I, s. 153) ‘Przy gościńcu występuje mieszana ziemia’; *Plačiose pievose, lyg milžiniškas dryžas kilimas, žaliuojančiose ant Ventos kranto, judėjo žmonių būriai* (SD, s. 69) ‘Gromada ludzi poruszała się na szerokich łąkach zieleniejących się na brzegu (rzeki) Venta, jak olbrzymi pasiastry dywan’; *Ant Udruvės ežero kranto stovėjo Baltaragio malūnas, tarsi rankas iškėlęs* (MS, s. 319) ‘Na brzegu jeziora Udruvė stał młyn Baltaragisa, jakby ręce podnosił’.

3.3.6. *pro* + acc.

W języku litewskim *pro* + acc. opisuje takie relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany porusza się w małej odległości od lokalizatora, a następnie mija go obok, np. *Nesustodamas prajojau pro*

Gyvakarų karčemą, kuri buvo beveik visai sugriuvus (DG, s. 401) ‘Nie zatrzymując się przejechałem obok karczmy w (miejscowości) Gyvakarai, która była prawie całkowicie zawalona’; *Ėjo namo pro dvarą ir sustojo ties tvartais paklausyti, ką gyvuliai kalba* (DG, s. 51) ‘Szedł do domu obok dworu i zatrzymał się przy chlewach, żeby posłuchać co mówią zwierzęta’; *Praėjęs pro liepą pajunti kaimo kvapą ir jautėsi namie* (LKG, t. II, s. 636) ‘Przeszedł obok lipy, wyczuł zapach wsi i poczuł się (jak) w domu’.

3.3.7. *nad* + instr.

W języku polskim konstrukcja *nad* + **instr.** może być wariantem konstrukcji *przy* + **loc.**, *koło* + **gen.**, wtedy gdy, lokalizator jest zbiornikiem wodnym lub tworzy jakieś zagłębienia, np. *Miasto [Wrocław] nad ujściem rzeki Odry i Oławy leżące* (SJP, t. IV, s. 988); *Kamienie zebrane nad brzegiem morza posłużyły do otworzenia kokosowych orzechów* (SJP, t. IV, s. 988).

3.4. Konstrukcje przyimkowe w dialektach litewskich

3.4.1. *ant* + acc.

Konstrukcja przyimkowa w tym znaczeniu wskazuje na bliskość przestrzenną przedmiotu lokalizowanego w stosunku do lokalizatora. Odległość ta jest niewielka lecz trudna do dokładnego określenia. np. *Nesispausk ant sieną – išsibaldysi* (LKŽ, t. I, s. 155) ‘Nieprzeciskaj się przy ścianie – wybielisz się’.

3.4.2. *po* + dat.

Konstrukcja *po* + **dat.** wskazuje, że przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu, niedaleko lokalizatora, np. *Po durelėms dundinau sau panelę budinau* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Przy drzwiach stukałem, swoją pannenkę budziłem’; *Kvitų po rankai neturiu* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Kwitów nie mam pod ręką’.

4. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem dołu

W języku litewskim występują cztery konstrukcje przyimkowe z przyimkiem *po*. W zależności od tego z jakim przypadkiem przyimek ten tworzy konstrukcje przyimkowe, konstrukcje te wnoszą ze sobą różne znaczenia. W niniejszym rozdziale będzie omawiana litewska konstrukcja *po + instr.* i polska *pod + instr.*, *pod + acc.* Wymienione konstrukcje przyimkowe w swoim podstawowym znaczeniu przestrzennym wskazują na położenie przedmiotu lokalizowanego w pobliżu dolnej poziomej ściany lokalizatora.

4.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem dołu

po + instr. i pod + instr., pod + acc.

Konstrukcje *po + instr.* i *pod + instr.* stanowią pary konwersywne z konstrukcjami *virš + gen.* i *nad + instr.* Jeśli wspólną przestrzeń podzielimy na dwie części w/g poziomej płaszczyzny, to litewska konstrukcja *po + instr.* i odpowiednik polski *pod + instr.*, *pod + acc.* określa położenie przedmiotu lokalizowanego bliżej dolnej ściany lokalizatora, zaś konstrukcje *virš + gen.*; *nad + instr.* wskazują na położenie bliżej górnej ściany (*po stalui – pod stołem*; *virš stalo – nad stołem*; zob. *virš + gen.*, *nad + instr.* rozdz. I, 5). Użycie tych konstrukcji wnosi pewne informacje o odległości między przedmiotem lokalizowanym a lokalizatorem. Odległość ta może być dość duża lub dowolna, np. *Stovi arklys po dangum* (LKŽ, t. X, s. 383) ‘Koń stoi pod niebem’; *O po tilteliu pasislėpęs Jurgutis baisiai nusigando – kas gi dabar bus* (MS, s. 313) ‘Pod mostem schował się Jurgutis, strasznie wystraszył się – co teraz będzie’; *Visom tautoms po saule, vietos rasis* (LKŽ, t. X, s. 382) ‘Znajdzie się miejsce pod słońcem dla wszystkich narodów’; *Po suolu guli šuva* (LKŽ, t. X, s. 382) ‘Pod stołem leży pies’; *Znał każdy kamień (...) i każde bajoro, gdzie zimowały ryby pod lodem* (SJP, t. VI, s. 593); *Nurek jest teraz pięć metrów pod powierzchnią wody* (K, s. 85); *Owiało go ciepło ognia płonącego pod blachą kominka* (SJP, t. VI, s. 593); *Bawił się piłką, podskakiwał, podrzucając ją wysoko, padal na podłogę i czołgał się za nią pod stół i krzesła* (SJP, t. VI, s. 593). Odległość pomiędzy dwoma członami relacji przestrzennej może być

stosunkowo mała. Relacje, w których te konstrukcje oznaczają bliskość, zachodzą najczęściej pomiędzy pewnymi częściami przedmiotów, które tworzą całość przestrzenną. Idealnymi lokalizatorami, w takich sytuacjach są części ciała ludzi czy zwierząt, np. *Vanagas palindo ir dingo po gaidelio sparnu* (DG, s. 213) ‘Jastrząb podpełzł i zniknął pod skrzydłem koguta’; ...*kur čia vagoje ar po velėna pasislėpė kiškiukas* (DG, s. 31) ‘...gdzieś tutaj w bruzdzie lub pod darnią schował się zajaczek’; *Vienas po viena ranka, antras po antra ranka vedėm* (LKŽ, t. X, s. 383) ‘Jednego pod jedną ręką prowadzimy, następnego pod drugą ręką’; *Przycupnął cichutko niby mysz pod miotłą, bojąc się widocznie, aby go starsi nie przepędzili od siebie* (SJP, t. VI, s. 594); *Czerwone kwiaty upięte pod uszami podkreślały brzoskwiniową świeżość cery* (K, s. 87); *Zielony ptak w koszu cichutko ukucnął do snu, wsunąwszy głowę pod zdrowe skrzydło* (SJP, t. VI, s. 594).

W obu językach możemy znaleźć takie sytuacje, w których członzy relacji przestrzennej stykają się ze sobą. Odległość przedmiotu lokalizowanego od lokalizatora jest zerowa, wówczas przedmiot lokalizowany chroni lokalizator przed spadaniem. Lokalizator w takich wypadkach może być znacznie mniejszy od przedmiotu lokalizowanego, ale też nie może być zbyt mały, gdyż nie mógłby utrzymać się na powierzchni przedmiotu lokalizowanego, np. ...*kur gal būtų buvę šilta ir sotu ir jauku po storomis duknomis...* (MS, s. 113) ‘...gdzie być może byłoby mu ciepło, sycie i przyjemnie pod grubą pierzyną...’; *Atjo[ja], atjo[ja] bernužėlis, po juom šoka žirgutėlis* (LKŽ, t. X, s. 383) ‘Jedzie, jedzie kawaler, pod nim skacze ogier’; *Po kojom sniegas girgžda* (LKŽ, t. X, s. 382) ‘Pod nogami śnieg skrzypie’; *Podaj mi książkę, tę która leży pod popielniczką* (K, s. 88); *Naprzeciw dwóch chatek większych był zbudowany z drzewa modrzewiowego wspaniały kościół pod blachą miedzianą* (SJP, t. VI, s. 594) ; *Rozebrał się, wsunął pod pierzynę i zasnął* (SJP, t. VI, s.594).

Konstrukcje *po + instr.* i *pod + instr., pod + acc.* wnoszą także informacje o rozmiarach przedmiotu lokalizowanego. Niezależnie od odległości pomiędzy członami relacji przestrzennej, przedmiot lokalizowany może być dowolnie mały, np. ...*tik po grindim nėra pelių, o ant aukšto nekabo paltis lašinių* (DG, s. 42) ‘... tylko pod podłogą nie ma myszy, a na strychu nie wisi poć słoniny’; *Po sniegu linai gul* (LKŽ, t. X, s. 382) ‘Pod śniegiem len leży’; *Przymiona lampa pod abażurem*

pali się na stole (SJP, t. VI, s. 594); *Ziarnko grochu leży pod poduszką* (K, s. 89); *Zdjął ze ściany swoje stare skrzypce, wtulił je pod serdak i na drżących nogach wyszedł z izby* (SJP, t. VI, s. 594).

4.2. *po* + instr. i *pod* + instr., *pod* + acc. ze znaczeniem spodu

Konstrukcje *po* + instr. i *pod* + instr., *pod* + acc. można użyć jeszcze w znaczeniu spodu (Weinsberg, 1973, s. 31). Przedmiot lokalizowany styka się z lokalizatorem i nie leży niżej od niego, ale jest bliższy przedmiotowi, który go podtrzymuje, np. *Po trinyčiaiis, trumpa smulkiai raštuota ar šiek tiek dryžuota liemenė* (L, s. 499) ‘Pod długą lnianą koszulą, krótka drobno wyszywana lub nieco pasiasta kamizelka’; *Chłopiec nosił pod swetrem koszulę* (Weinsberg, 1973, s. 31); *Ciemna bielizna pod jasną bluzką* (K, s. 95); *Piotr włożył marynarkę pod sweter* (Przybylska, 2002, s. 430).

4.3. Konstrukcje przyimkowe w dialektach litewskich

4.3.1. *po* + gen., dat., acc., instr.

Wszystkie dialektalne konstrukcje z przyimkiem *po* najczęściej występują w podstawowym znaczeniu literackim, oznacza to, że przedmiot lokalizowany znajduje się poniżej lokalizatora, np. *Sėkla po žemės supuvo* (LKŽ, t. X, s. 383) ‘Nasiono pod ziemią zgniło’; *Šuo palindo po suolu* (LKŽ, t. X, s. 383) ‘Pies wlaź pod ławkę’; *O toks šuo buvo didelės, po mūsų kamarai gulėjo* (LKŽ, t. X, s. 383) ‘Taki duży był pies, leżał pod naszą spiżarnią’; *Katė palindo po lovai* (LKŽ, t. X, s. 383) ‘Kotka wlaźła pod łóżko’; *Jei nenori sušlapti lišką po medį* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Jeśli nie chcesz zmoknąć wejść pod drzewo’; *Kaip višta surenka vištelius savo po sparnus savo* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Kura zbiera swoje kurczaki pod swoje skrzydła’.

5. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem góry

Konstrukcje przyimkowe *virš*, *viršum*, *viršuj*, *aukščiau* + gen., *ties* + instr. i *nad* + instr., *nad* + acc., *ponad* + instr. charakteryzują

takie relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu górnej poziomej ściany lokalizatora.

5.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem góry

5.1.1. *virš*, *viršum*, *viršuj*, *aukščiau* + gen., i *nad* + instr., *nad* + acc., *ponad* + instr.

Konstrukcje przyimkowe *virš*, *viršum*, *viršuj*, *aukščiau* + gen. i *nad* + instr., *nad* + acc., *ponad* + instr. oznaczają położenie przedmiotu lokalizowanego w pobliżu górnej poziomej ściany lokalizatora (opozycyjnie do *po* + instr. i *pod* + instr., (zob. I. 4.). Konstrukcje te najczęściej wskazują na brak kontaktu przedmiotu lokalizowanego z lokalizatorem, np. *Viršum mano galvos, gieda ir čiulba paukšteliai* (SD, s. 14) ‘Nad moją głową śpiewają i szczebioczą ptaki’; *Šakos virš tvoros* (DLKŽ, s. 944) ‘Gałęzie nad płotem’; *Usiedli na brzegu, w cieniu pochylonej nad wodą rozłożystej wierzby* (SJP, t. IV, s. 987); *Z jednej strony lasu zwisały nad morzem dzikie skały* (SJP, t. IV, s. 987); *Chciałbym skowronkiem lecieć pod obłoki! nad kwieciste łąki, nad chłodne potoki* (SJP, t. IV, s. 987).

Konstrukcje te w obu językach wnoszą pewne informacje o odległościach pomiędzy członami relacji przestrzennej. Odległość ta może być dowolna, przedmiot lokalizowany może znajdować się blisko lokalizatora lub w pewnej odległości od niego, np. *...štai ties langu staliukas, o viršum jo būrys paukštelių* (SD, s. 22) ‘...oto przy oknie stolik, a nad nim stado ptaków’; *Viršum auksagalvių bokštų, mėlyname danguje – milžiniškas septyniaspalvis vaivorykštės lankas* (SD, s. 64) ‘Nad złotogłowymi wieżami, na błękitnym niebie – wieczny łuk tęczy o siedmiu kolorach’; *Viršum galvų bitės dūzgia* (DLKG, s. 447) ‘Nad głowami pszczoły brzęczą’; *Virš miesto praskrido lėktuvas* (DLKG, s. 447) ‘Nad miastem przeleciał samolot’; *Lewą ręką zasłonił się daszkiem nad oczami od słońca* (SJP, t. IV, s. 987); *Szabla Kmicica (...) furknęła nad głową Pana Wołodyjowskiego i upadła mu za plecami* (SJP, t. IV, s. 987); *Nad nami błyszczą i mrugają gwiazdy* (K, s. 85); *Ostatnie dreszcze blasków słonecznych gasły, a nad cmentarz drzew powalonych nie podniósł się jeszcze księżyc kojący* (SJP, t. IV, s. 987).

5.1.2. *ties* + instr. i *nad* + acc.

Konstrukcje *ties* + instr. i *nad* + acc. określają położenie przedmiotu lokalizowanego w pobliżu górnej poziomej ściany lokalizatora, bez kontaktu pomiędzy dwoma członami relacji przestrzennej, np. *Suka paukščiai, ties pušnyu, klykia išsigandę* (LKG, t. II, s. 644) ‘Kręcą się ptaki nad lasem sosnowym, krzyczą wystraszzone’; *Elena vėl pažvelgė į motinos fotografiją kabančią ties lova* (LKG, t. II, s. 644) ‘Elena znów spojrzała na fotografię matki, wiszącą nad łóżkiem’; *Ties mūsų galvo-mis suklykė gervės* (DLKŽ, s. 849) ‘Nad naszymi głowami zakrzyczały żurawie’; *Chciałbym skowronkiem lecieć pod obłoki, nad kwieciste ląki, nad chłodne potoki* (SJP, t. IV, s. 987); *Trysnęła (...) wysoko nad wyspę czerwona rakietą z lotniska* (SJP, t. IV, s. 987); *Jeżeli nocną przybliżysz się do bą i zwrócisz ku wodom lice, gwiazdy nad tobą i gwiazdy pod tobą i dwa zobaczysz księżycy* (SJP, t. IV, s. 987).

5.1.3. *virš*, *aukščiau* + gen. i *ponad* + instr.

W niektórych sytuacjach, w zależności od kontekstu konstrukcje *virš*, *aukščiau* + gen. i *ponad* + instr. wskazują na dużą odległość pomiędzy członami relacji, np. *Ji (senelė) apsidairė, kad nebėra vilko, ėmė ir užgiedojo viršum miško* (DG, s. 154) ‘Staruszka rozglądnęła się, nie ma wilka, więc zaśpiewała ponad lasem’; *...kur su savo motina, angelais ir šventaisiais gyvena viršum debesų, savo rojaus sodnuose* (SD, s. 147) ‘...gdzie ze swoją matką, aniołami i świętymi mieszka ponad chmurami, w swoim rajskim ogrodzie’; *Pakilo aukščiau debesų* (LKG, t. II, s. 589) ‘Wzbił się ponad chmury’; *Galutroby, aplink žaliosios rūmų, tyvyrojo pusnys aukščiau šelmens* (LKG, t. II, s. 589) ‘Przy końcu chaty, wokół zielonego pałacu, utrzymywały się zaspasy ponad kalenicę’; *Drewniana wieża kościelna widoczna ponad lasem, jaśniała burym, ciepłym światłem* (K, s. 92); *Dym płynie sinymi pasami ponad ziemią* (SJP, t. VI, s. 963).

6. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem przedniości

Analiza różnych konstrukcji przyimkowych w obu językach wskazuje na takie relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu przedniej, pionowej ściany lokalizatora. Wśród tych konstrukcji w wielu językach można rozróżnić dwa typy znaczeń, (Kibrik, 1970, s. 118–119; Weinsberg, 1973, s. 31). Przeprowadzając analizę tych konstrukcji, można zauważyć, że relacje przez nie wyrażone, mogą być ujmowane subiektywnie, w zależności od myślowego świata człowieka lub obiektywnie bez zwracania uwagi na jednostkę ludzką.

6.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem przedniości

6.1.1. *prieš (priešais)* + acc. i *przed* + instr., *przed* + acc. ujmowane obiektywnie

Rozpatrując znaczenie konstrukcji *prieš (priešais)* + acc. i *przed* + instr., *przed* + acc. bierze się pod uwagę stronę lokalizatora, wyróżnioną niezależnie od miejsca, które zajmuje mówiący lub osoba działająca. Relacja taka wskazuje, że przedmiot lokalizowany znajduje się po przedniej stronie lokalizatora (zob. *przed* “frontowe”; Weinsberg, 1973, s. 31), np. *Panelē Paulina su baltu uodegotu rūbu sēdējo prieš veidrodī, laukdama, kol jai prisegs veliumā* (SD, s. 94) ‘Panienka Paulina w białej ogoniastej sukni siedziała przed lustrem, czekając, aż przypną jej welon’; *Nubēgo kiškis ī dvarā, atsistojo prieš rūmų langus...* (DG, s. 97) ‘Przybiegł zając do dworu, zatrzymał się przed oknami pałacu...’; *Be to priešais ciocią ir dēdē kiekvienas mūsų tesēdi du trečdalių kelio...* (SD, s. 150) ‘Oprócz tego, każdy z nas siedzi przed ciocią i wujkiem w odległości dwóch trzecich drogi...’; *Stovi prieš teisėjus* (DLKŽ, s. 609) ‘Stoi przed sędziami’; *Prieš pirkią kvietkos žydi* (LKŽ, t. X, s. 681) ‘Przed chatką kwiatki kwitną’; *Stanęła przed lustrem i przyjrzała się sobie z uśmiechem* (SJP, t. VII, s. 171); *Przed drzwiami zatrzymał się na chwilę zakłopotany* (SJP, t. VII, s. 171); *Przed nią leżał stos kajetów w kolorowych okładkach* (SJP t. VII, s. 171); *Dwa czterokonne powozy zajechały przed gospodę* (SJP, t. VII, s. 171).

Konstrukcje *prieš (priešais) + acc. i przed + instr., przed + acc.* nie wnoszą jednoznacznej informacji o odległości pomiędzy członami relacji. Odległość ta może być minimalna lub równa zero, np. *Kai atvažiuodavo pas poną svečių, kepavo užmovę ant geležies, prieš pečių* (LKŽ, t. X, s. 681) ‘Kiedy przyjeżdżali goście do pana, pieczono wbijając (kurczaki) na żelazo przed skrzydłami’; *Priešais jo (viršaičio) nosį kabaliojo pakabintos lubose musėms naikinti popierus* (LKG, t. II, s. 533) ‘Przed jego (wójta) nosem wisiał u sufitu lep na muchy’; *Przed nami leżały ścierniska jakiejs wsi, a dalej gęste bory* (SJP, t. VII, s. 171); *Stanęli przed niską drewnianą bramą, za którą w głębi podwórza znajdowała się szkoła* (SJP, t. VII, s. 171).

Odległość pomiędzy członami relacji może być też duża, zależna od wielkości lokalizatora, np. *Prieš jį (dvarą) didelį miegūstas tvenkinys paslaptingomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas...* (SD, s. 13) ‘Przed dworem duży senny staw o tajemniczych głębiach, wieczorami ozłacany przez księżyc i gwiazdy...’; *Juodu (Irena ir Karolis) stovėjo prieš trijų aukštų namus* (LKG, t. II, s. 633) ‘Dwoje (Irena i Karol) stali przed trzema dużymi domami’; *Niech pani wyjdzie przed dom (...), tak ślicznie, porozmawiamy trochę* (SJP, t. VII, s. 171); *Przed kamienicę zajechał ciężarowy samochód* (SJP, t. VII, s. 171).

6.1.2. *prieš + acc. i przed + instr. ujmowane subiektywnie*

W relacjach przestrzennych wyrażanych przez konstrukcje *prieš + acc. i przed + instr.*, które są ujmowane pod względem subiektywnym, będzie brane pod uwagę miejsce zajmowane przez aktualnego obserwatora lub miejsce wybrane przez niego z jakiegoś powodu np. miejsce znane wszystkim, centrum miasta. Takie znaczenie tych konstrukcji przyimkowych wskazuje obszar położony po tej samej stronie obserwatora co lokalizator, ale bliżej niż lokalizator, np. *Jis (policininkas) sėdėjo prieš lampos šviesą ir senis dabar gerai matė jį visą* (LKG, t. II, s. 633) ‘Policjant siedział przed światłem lampy i staruszek teraz lepiej widział go całego’; *Sėdi prieš vienas kitą* (DLKŽ, s. 609) ‘Siedzi jeden przed drugim’; *Wysiadła w połowie drogi, cztery mile przed metą* (SJP, t. VII, s. 172).

6.1.3. *prieš* + acc., *pirma* + gen. i *przed* + instr., *przed* + acc. ze znaczeniem prospektywnym

W obu językach można znaleźć takie przykłady, gdzie konstrukcje *prieš* + acc., *pirma* + gen. i *przed* + instr., *przed* + acc. wskazują obszar znajdujący się po tej stronie lokalizatora, w którą lokalizator porusza się (Weinsberg, 1973, s. 31), np. *Iš džiaugsmo su rankomis pliaukščiodamys, bėga prieš močiutę vaikai* (LKŽ, t. X, s. 682) ‘Dzieci biegły przed matką, klaszcząc rękoma z radości’; *Šuo bėga pirma vežimo* (DLKŽ, s. 532) ‘Pies biegnie przed wozem’; *Prieš vežimą bėga šuo* (E. Valiulytė, 1998, s. 144) ‘Pies biegnie przed wozem’; *Jis bėga prieš mane* (DLKŽ, s. 609) ‘On biegnie przede mną’; *Pirma savęs išleido pro duris mokytoją* (DLKŽ, s. 566) ‘Przed sobą przepuścił nauczycielkę przez drzwi’; *Przed jadącą tyłem lokomotywą leżał na szynach zemdlony człowiek* (Weinsberg, 1973, s. 31); *Wyprostował się na krześle, wyciągnął przed siebie nogi* (SJP, t. VII, s. 171).

W języku litewskim (E. Valiulytė, 1998, s. 144 – 145) analizuje takie przykłady, gdzie konstrukcja *prieš* (-ais) + acc. w zależności od kontekstu wskazuje, że przedmiot lokalizowany porusza się w przeciwną stronę niż lokalizator *Priešais mus ėjo trys žmonės* (tamże, s. 145) ‘Naprzeciwko nas szło trzech ludzi’; *Betono takeliu jie liuoksėjo prieš ateinančius* (tamże, s. 145) ‘Oni skakali betonową ścieżką naprzeciwko przychodzącym’. Identyczne sytuacje może opisywać także forma przysłówkowa *priešais*. *Jam priešais bėgdama, tarė* (E. Valiulytė, 1998, s. 145) ‘Biegając naprzeciw niemu, mówiła’. W języku polskim w takich sytuacjach występuje forma przysłówkowa *naprzeciw(-ko)*.

6.1.4. *ties* + instr. i *przed* + instr.

Konstrukcje przyimkowe *ties* + instr. i *przed* + instr. charakteryzują takie sytuacje, w których przedmiot lokalizowany znajduje się po przedniej stronie lokalizatora, np. *Ties langu apsistojo ir žiūri – nagi senė jos vilnas verpia, o senis verda jos koją puode* (DG, s. 161) ‘Przed oknem stanął i patrzy – staruszka sierść (niedźwiedzia) przędzie, a staruszek gotuje jego nogę w garnku’; *Ne pamatė, kaip nulėkė į Švendubrę ir sustojo ties šventoriumi prie klebonijos vartų* (MS, s. 252)

‘Nie zauważył jak poleciał do (miejscowości) Švendubrė i zatrzymał się przed podwórzem kościelnym przy bramie plebani’; *Ant staliuko ties lova degė pritemdyta šviesa* (LKG, t. II, s. 644) ‘Na stoliku przed łóżkiem paliło się przyciemnione światło’; *Stanėli **przed niską, drewnianą bramą**, za którą w głębi podwórza znajdowała się szkoła* (SJP, t. VII, s. 171); ***Przed nami** leżały ścierniska, jakiejs wsi, a dalej gęste bory* (SJP, t. VII, s. 171).

6.2. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia przedniości

6.2.1. *už* + gen.

W języku litewskim konstrukcja *už* + gen. w znaczeniu przedniości wskazuje, że przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu przedniej, pionowej ściany lokalizatora, np. *Už akių ką pakabink vaikui* (LKŽ, t. XVII, s. 585) ‘Przed oczy coś powieś dziecku’; *Neužlįskis už šviesą* (LKŽ, t. XVII, s. 585) ‘Nie wchodź przed światło’; *Užbėgsiu už akis karvėms* (LKŽ, t. XVII, s. 585) ‘Zabiegnę przed oczy krowom’.

6.2.2. *šiapus* + gen.

Konstrukcja *šiapus* + gen. wskazuje na miejsce znajdowania się przedmiotu lokalizowanego w pobliżu przedniej, pionowej ściany lokalizatora. Miejsce to może być ujmowane subiektywnie, np. *Giminės gyvena šiapus ežero* (E. Vliulytė, 1998, s. 146) ‘Krewni mieszkają po tej stronie jeziora’, lub obiektywnie, np. *Jis gyvena šiapus vieškelio* (DLKŽ, s. 810) ‘On mieszka po tej stronie gościńca’. W języku polskim odpowiednikiem znaczeniowym może być wyrażenie *po tej stronie*.

7. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem tylności

Relacje przestrzenne wskazują, że przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu tylnej pionowej ściany lokalizatora. Tego typu relacje

mogą być rozpatrywane dwojako: obiektywnie i subiektywnie (por. *prieš* + **acc.** i *przed* + **instr.**, rozdz. I, 6).

7.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem tylności

7.1.1. *už* + **gen.** i *za* + **instr.**, *za* + **acc.** ujmowane obiektywnie

Konstrukcje przyimkow *už* + **gen.** i *za* + **instr.**, *za* + **acc.** wskazują, że przedmiot lokalizowany znajduje się po tylnej stronie lokalizatora. np. *Visi sėdime už stalo, valgydami vakarienę, ponas, ponia, mokytoja ir aš* (SD, s. 60) ‘Wszyscy siedzimy za stołem, jedząc kolację, pan, pani, nauczycielka i ja’; *Užsistojo už kutės durų, nenorėjo, ką paimtų arklių kokį* (LKŽ, t. XVII, s. 574) ‘Przystanął za drzwiami stajni, nie chciał, aby ktoś wziął jakiegoś konia’; *Ir vėl atsisėdus už pianino, mamatė pradėjo groti tą gražiąją simfoniją* (SD, s. 195) ‘I znowu mama usiadłszy za pianinem, zaczęła grać tę piękną symfonię’; *Krzyknął “Człowiek za burtą! Koło ratunkowe. Prędko!”* (SJP, t. X, s. 388); *Za oknem deszcz mżył, spływając wąskimi strugami po szybach* (SJP, t. X, s. 388); *Wypędziliśmy szelmę za dziesiątą granicę* (SJP, t. X, s. 388).

Problem odległości pomiędzy przedmiotem lokalizowanym a lokalizatorem jest podobny jak w relacjach przestrzennych z konstrukcjami *prieš* + **gen.** i *przed* + **instr.**. Odległość przedmiotu lokalizowanego od lokalizatora może być równa zeru, wówczas człony relacji stykają się ze sobą, np. *Kiškis pasislepė už lapų ir sako...* (DG, s. 141) ‘Zajac schował się za liśćmi i mówi...’; *Nuskindą rūtos šakelę Akelaitis užkišo už kasos jaunesniajai Balsytei* (LKG, t. II, s. 644) ‘Zerwaną gałązkę ruty Akelaitis włożył za warkocz młodszej Balsytė’; *Róg miał za pazuchą, podniósł go do ust i zatrąbił* (SJP, t. X, s. 388); *Przekonawszy się, że banknot nie jest fałszywy, wsunęła go za gors* (SJP, t. X, s. 388).

Odległość między członami relacji może też być duża, zależna od wielkości lokalizatora, np. *Už kaimo stovėjo tamsoje susigūžusi trobelė* (MS, s. 56) ‘Za wsią stała w ciemności pochylająca się chatka’; *Ten už upių plačių žiba mūsų pulkai* (LKG, t. II, s. 644) ‘Tam za rozległymi rzekami świecą się nasze pułki’; *Słońce zachodziło za gaj dębowy* (SJP, t. X, s. 388); *Daleko, daleko od nas za siedmioma rzekami, za siedmioma lasami jest czarodziejskie miasto* (SJP, t. X, s. 388).

7.1.2. *už* + gen. i *za* + instr. ujmowane subiektywnie

Konstrukcje *už* + gen. i *za* + instr. w takich sytuacjach będą komunikować obecność przedmiotu lokalizowanego po tej samej stronie obserwatora lub osoby działającej co lokalizator, ale dalej niż lokalizator, np. *Opats senelis už kaimo prie kelio ant griovio krančio sėdėjo...* (DG, s. 402) ‘Samotny staruszek za wsią, przy drodze na rowie siedział...’; *Stovėjau aš (už) tvoros* (LKŽ, t. XVII, s. 574) ‘Stałem za płotem’; *Jan stal za szlabanem* (Weinsberg, 1973, s. 32); *Pryczaił się za węglem kościoła i jął drżącymi rękami brać na cel jednego z eskortujących wozy* (SJP, t. X, s. 388).

7.1.3. *už* + gen., *paskui* + acc. i *za* + instr. w znaczeniu retrospektywnym

Konstrukcje *už* + gen., *paskui* + acc. i *za* + instr., mogą informować, że przedmiot lokalizowany znajduje się po odwrotnej stronie lokalizatora niż ta, w którą lokalizator porusza się, np. *Liūdna man buvo visą dieną ir vis vaikščiojau paskui mamatę* (SD, s. 120) ‘Było mi smutno cały dzień i wciąż chodziłam za mamą’ *Saulė slinko už debesų* (LKŽ, t. XVII, s. 574) ‘Słońce poruszało się za chmurami’; *Sek paskui bitę, įseksi į medį* (DLKŽ, s. 520) ‘Idź za pszczołą dojdiesz do miodu’; *Jie ėjo už mūsų* (DLKŽ, s. 878) ‘Oni szli za nami’; *Spostrzegła, że idzie za nią krok w krok* (SJP, t. X, s. 391); *Spostrzeżyliśmy idącego do nas gospodarza, a za nim niósł pacholek kosz w serwety obwiązany* (SJP, t. X, s. 391).

7.2. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia tylności

7.2.1. *po* + gen. ze znaczeniem *paskui* + acc.

W języku litewskim konstrukcja *po* + gen. informuje, że przedmiot lokalizowany znajduje się po przeciwnej stronie lokalizatora, niż ta, w którą lokalizator porusza się, np. *Eisim į kalnus rugelių pakirsti, o mano mergelė eis po manim rišti* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Pójdziemy

w góry żyto kosić, a moja dziewczyna pójdzie wiązać za mną’; *Ėikite vienos po kito* (DLKŽ, s. 580) ‘Idźcie jeden za drugim’; *Po tavęs mano eilė* (LKM, s. 392) ‘Po tobie moja kolej’.

7.2.2. *po* + gen. ze znaczeniem *už* + gen.

W niektórych sytuacjach konstrukcja przyimkowa *po* + gen. wskazuje, że przedmiot lokalizowany znajduje się po tylnej stronie lokalizatora, np. *Buvo ir bulvių gabaliukas po pievos* (LKŽ, t. X, s. 384) ‘Był kawałeczek (pole) ziemniaków za łąką’; *Geros kasėjos po savęs bulvių nepalieka* (LKM, s. 392) ‘Dobre kopaczki nie zostawia ziemniaków za sobą’.

7.2.3. *anapus, anašal, kitapus, antrapus* + gen.

Konstrukcje *anapus, anašal, kitapus, antrapus* + gen. oznaczają miejsce znajdowania się przedmiotu lokalizowanego po tylnej stronie lokalizatora. W języku litewskim konstrukcje te można zastąpić konstrukcją *už* + gen. Język polski znaczenie takie oddaje wyrażeniami typu: *po tamtej stronie, po innej stronie, po drugiej stronie*, np. *Anapus upės gyvena* (DLKŽ, s. 14) ‘Po tamtej stronie rzeki mieszka’; *Anapus upės krantai buvo apaugę juodalksniais ir karklais* (E. Valiulytė, 1998, s. 149) ‘Po tamtej stronie rzeki, brzegi były obrosnięte czarnymi olchami i wierzbami’; *Anašal miesto yra gražus miškas* (LKG, t. II, s. 611) ‘Po tamtej stronie miasta jest piękny las’; *Atsidūrė kitapus tvoros* (DLKG, s. 447) ‘Znalazł się po drugiej stronie płotu’; *Gyvena kitapus upės* (DLKŽ, s. 309) ‘Mieszka po drugiej stronie rzeki’; *Antrapus ežerėlio antelė krykštavo* (E. Valiulytė, 1998, s. 149) ‘Po drugiej stronie jeziora kaczuska krzyczała’; *Antrapus miško buvo sodžius* (DLKG, s. 447) ‘Po drugiej stronie lasu była wieś’.

8. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem zewnętrżności

Konstrukcje przyimkowe *už* + gen., *abipus, abišal (-iai)* + gen., *abigaliai* + gen. i *poza* + instr. charakteryzują takie relacje przestrzenne,

w których przedmiot lokalizowany znajduje się na zewnątrz obszaru lokalizatora.

8.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem zewnętrżności *už* + gen. i *poza* + instr.

Konstrukcje *už* + gen. i *poza* + instr. wyrażają takie relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany znajduje się na zewnątrz obszaru, który jest ograniczony lokalizatorem, np. *Nuvežē mane už Suvalkų miesto prie Sudegėlės upės ir tarias, kur čia mane geriau paskandinti...* (DG, s. 394) ‘Zawieźli mnie poza miasto Suwałki nad rzekę Sudegelę i naradzają się, gdzie najlepiej mnie utopić...’; *Ėjom vakare šeštadenį mes, broliai, tai už Kupiškio girdėjom [dajnuojant]* (LKŽ, t. XVII, s. 574) ‘Jechaliśmy, bracia, w sobotę wieczorem, to poza Kupiszkami słyszeliśmy, [że śpiewają]’; *Kapitan ujrzał w lustrze (peryskopu) dwa torpedowce, ukrywające się aż dotąd poza wielkim parowcem* (SJP, t. VI, s. 1296); *Za wsią ciągnęły się szeroko i długo błonie, przecięte strumykiem, poza którym, rozpoczynała się łąka* (SJP, t. VI, s. 1296).

Konstrukcje *už* + gen. i *poza* + instr. mogą wskazywać na dowolną odległość pomiędzy przedmiotem lokalizowanym a lokalizatorem, np. *Lietuvių aristokratija sugėbėjo sukurti žymią imperiją, kuri nisitęsė nuo Baltijos krantų iki Kijevo ir už jo* (L, s. 459) ‘Litewska arystokracja potrafiła stworzyć wielkie imperium, które rozciągało się od brzegów Bałtyku do i poza Kijów’; *Iš to skaičiaus 175000 lietuvių gyveno už Lietuvos ribų* (L, s. 448) ‘Z tej liczby 175000 Litwinów mieszkało poza granicami Litwy’; *Co najmniej trzy czwarte naszego życia artystycznego rozgrywało się poza granicami kraju* (SJP, t. VI, s. 1296); *Ogród (...) szeroko się rozłożył poza klasztorem* (SJP, t. VI, s. 1296).

Wymienione konstrukcje wnoszą też informację o małej odległości pomiędzy członami relacji, np. *Od stodółki drogą poza płotami, przebrała się do grobelki* (SJP, t. VI, s. 1296); *Bez palta z gołymi nogami, jeszcze pąsowymi po niedawnej kąpieli, pędem wpadła w wicherą poza bramę* (SJP, t. VI, s. 1296).

W języku litewskim konstrukcja przyimkowa *už* + gen. może występować ze znaczeniem *za* + instr. i *poza* + instr. *Ana gyvena už*

Darbėnams trys kilometrai (LKŽ, t. VII, s. 574) ‘Ana mieszka trzy kilometry za (poza miejscowością) Darbėnai.

8.2. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia zewnętrżności

8.2.1. *abipus, abišal (- iai) + gen.*

Konstrukcje przyimkowe *abipus, abišal (- iai) + gen.* oznaczają miejsce, w którym znajduje się lub porusza przedmiot lokalizowany. Przedmiot lokalizowany znajduje się po obu stronach obszaru lokalizatora. W języku polskim odpowiednikami znaczeniowymi są wyrażenia: *po obu stronach, z obu stron*, np. *Miestas tęsiasi abipus upės* (DLKŽ, s. 3) ‘Miasto ciągnie się po obu stronach rzeki’; *Abipus kelio augo medžiai* (DLKG, s. 447) ‘Drzewa rosły po obu stronach drogi’; *Miestas guli abyšaliai upės* (LKG, t. II, s. 611) ‘Miasto leży po obu stronach rzeki’.

8.2.2. *abigaliai + gen.*

Konstrukcja *abigaliai + gen.* znaczeniowo podobna jest do konstrukcji *abipus, abišal (- iai) + gen.* Przedmiot lokalizowany znajduje się lub porusza po obu stronach obszaru lokalizatora ze wskazaniem dwóch końców obszaru lokalizatora. W języku polskim adekwatnym wyrażeniem jest *po obu końcach*, np. *Abigaliai trobos buvo sodas* (DLKŽ, s. 3) ‘Po obu końcach chaty był sad’; *Gyvename abigaliai namo* (DLKG, s. 447) ‘Mieszkamy po obu końcach domu’.

9. *Locativus* i konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem wewnętrżności

Przypadki syntetyczne i analityczne ze znaczeniem wewnętrżności charakteryzują takie relacje, w których przedmiot lokalizowany znajduje się wewnątrz obszaru lokalizatora. Przedmiot lokalizowany może zajmować środek lokalizatora lub inny punkt jego obszaru. Lokaliza-

tor może otaczać przedmiot lokalizowany, dzięki swoim składowym elementom, ograniczając przedmiot lokalizowany w różny sposób i z różnych stron. Poniżej będą szczegółowo omawiane znaczenia wewnętrzności poszczególnych przypadków syntetycznych i analitycznych (konstrukcji przyimkowych).

9.1. Prymarne konstrukcje ze znaczeniem wewnętrzności

9.1.1. *Locativus* i *w* + *loc.*, *w* + *acc.*

W języku litewskim *locativus* jest przypadkiem syntetycznym czyli występuje w postaci bezprzyimkowej, jest to jedna z ważniejszych cech odróżniających morfologię języka litewskiego od morfologii języka polskiego. Język polski należy do tej grupy języków, gdzie *locativus* poprzedzony jest przyimkiem *w*.

Velta Rūķe-Draviņa (1978, s. 47) opisuje łotewski *locativus* bezprzyimkowy podaje przykłady tzw. locativu ogólnikowego: *ežers* ‘jezioro’; *ežerā* ‘w jeziorze’, *kalns* ‘wzgórze’; *kalnā* ‘na wzgórzu’ i dodaje ”As concerns the local sense, the locative forms are used to express both placement and the movement, e.g. *sēdēt istabā* ‘to sit in the room’; *iet istabā* ‘to go into the room’; *stāvēt kalnā* ‘to stand (be) on the hill’; *kāpt kalnā* ‘to climb onto the hill’. Besides, there are several local nuances which can be indicated by the locative ending e.g. that something is inside something else, or that something is on, or by something, or between something, or that something is moving into something, or the direction to something. Since similar nuances of this very broad semantic field in the use of locative forms can be expressed also by means of local prepositions (*uz* ‘on’, *pie* ‘by’, *starp* ‘between’; very seldom *iekš* ‘in’), in many cases parallel constructions occur side by side, i.e. the locative ending can be replaced by a prepositional construction...”.

Ogólnikowym locativem, choć chyba w węższym zakresie niż łotewski dysponuje także język litewski, gdzie końcówka locativu wskazuje na zróżnicowania znaczeniowe, które także mogą być wyrażone przez poszczególne konstrukcje przyimkowe (przykłady w dalszej części rozdziału).

Podstawowe znaczenie jakie niesie ze sobą *locativus* w relacjach przestrzennych, to informacja o tym, że przedmiot lokalizowany zajmuje część obszaru ograniczonego przez lokalizator. Dodatkowym, chociaż nie zawsze koniecznym elementem, który występuje przy użyciu locativu jest ochrona przedmiotu lokalizowanego przed spadaniem. Lokalizator chroni przedmiot lokalizowany przed skutkami grawitacji. Konieczność użycia tego dodatkowego elementu zależna jest od rodzaju przedmiotu lokalizowanego i lokalizatora.

9.1.2. Cechy przedmiotów lokalizowanych

Rozpatrując cechy przedmiotu lokalizowanego, należałoby zwrócić uwagę, czy jest on przedmiotem samodzielnym, czy też częścią jakiegoś innego przedmiotu. W przypadku pierwszym ochrona przed spadaniem jest koniecznością. Druga właściwość przedmiotu lokalizowanego pozwala na użycie locativu bez dodatkowego elementu; ochrony przed spadaniem, a relacja przestrzenna wskazuje wyłącznie na zajmowanie części obszaru lokalizatora. Litewski *locativus* bezprzyimkowy i polskie *w + loc.* mogą być użyte w sytuacjach, gdy przedmiot lokalizowany samodzielnie pokonuje siłę grawitacji, np. owady, ptaki czy samoloty, wówczas element ochrony przed spadaniem, w takich przypadkach nie jest konieczny, np. *Slėnyje plačiam, juodas varnas nusileido* (SD, s. 90) 'W szerokim wąwozie, czarny kruk usiadł'; *...aukštai padange skrenda gandrais, gulbė ir gervė neatsilieka, o tiesiai į saulę neria vanagas, sakalas ir erelis* (DG, s. 204) '...wysoko w niebiosach lata bocian, łabędź i żuraw nie pozostają w tyle, a prosto do słońca nurkuje jastrząb, sokół i orzeł'; *Samolot leci w chmurach* (SJPS, t. III, s. 174).

9.1.3. Cechy lokalizatorów

Dalszy opis użycia litewskiego *locativu* i polskiego *w + loc.* związany będzie z określeniem cech lokalizatorów. Istnieją takie przedmioty-lokalizatory, które ograniczają dany obszar, jednocześnie wypełniając go. A. Weinsberg (1973, s. 29) wskazuje, że obszar taki wypełniony jest „tkanką” lokalizatora, w takim wypadku można mówić o tkankowym

lokalizatorze, inne określenie tych samych lokalizatorów to lokalizatory pełne (Klebanowska, 1971, s. 14). Do lokalizatorów pełnych można zakwalifikować obiekty geograficzne, topograficzne lub takie obiekty, które zbudowane są z jednolitej, stałej materii np. cegła, deska. Inne lokalizatory, które nie wypełniają obszaru ograniczonego przez siebie, są pojemnikami.

9.1.3.1. Lokalizatory tkankowe

Pierwszy typ lokalizatorów stanowią lokalizatory tkankowe, często tkankowość tożsama jest z substancjalnością lokalizatora (Maciejewski, 1996, s. 88). Lokalizatory takie wypełniają ograniczony przez siebie obszar. Przy lokalizatorach, które są obiektami geograficznymi lub topograficznymi użycie locativu oznacza zajmowanie części obszaru lokalizatora. Lokalizator otacza przedmiot lokalizowany i chroni go przed skutkami grawitacji, np. *Žiūri vilkas ir negali numatyti, koks čia gyvulus nematytas paliktas naktį **miške** ganytis* (DG, s. 144) 'Patrzy wilk i nie może dostrzec jaki niewidzialny zwierz został pozostawiony na noc w lesie, aby mógł paść się'; *Kas yra buvęs **Kaukaze** ir nevažinėjęs Gruzijos karo keliu, tas galima sakyti, nėra regėjęs jo gamtos stebuklingųjų grožybių* (LKM, s. 134) 'Ten, kto był na Kaukazu i nie jechał gruzińską wojenną drogą, ten, można powiedzieć, nie widział kaukaskiego przecudnego piękna przyrody'; ***Brazilioje** lietuvių priskaičiuojama apie 45.000* (L, s. 788) 'W Brazylii doliczono się około 45.000 Litwinów'; *Stale mieszkał w **Lublinie*** (SJP, t. IX, s. 803); *Rok 1847 (...) w całej **Europie** był rokiem nieurodzaju* (SJP, t. IX, s. 803); *Zwykle sądy, ponieważ odbywały się w **Polsce** w imieniu króla, zatem podczas bezkrólewia ustawały* (SJP, t. IX, s. 803).

Jeśli lokalizator nie jest przedmiotem geograficznym czy topograficznym j. w., a jest substancjalny, wówczas przedmiot lokalizowany zajmuje część obszaru lokalizatora o różnej konsystencji np. lokalizator twardy, miękki, zrobiony z metalu czy plastiku itp. W takich sytuacjach przedmiot lokalizowany bywa unieruchomiony i nie ma znaczenia w jakim położeniu znajduje się względem lokalizatora, np. *Pagrindinės durys esti **frontono sienoje** apsaugotos atviru prieangiu su kolonomis* (L, s. 527) 'Główne drzwi są we frontowej ścianie, otoczone otwartą

sienią z kolumnami’; *Pirmą kartą jo mažoj galvelėj pradedą gimti karčios mintis* (LKG, t. I, s. 206) ‘Pierwszy raz w jego małej główce zaczęły rodzić się gorzkie myśli’; *W ścianie tkwił hak* (SJPS, t. III, s. 504); *Stylowy charakter Podhala (...) zostaje zagrożony przez coraz to częściej i coraz powszechniej ujawniającą się potrzebę budowania w cegle, betonie i kamieniu* (SJP, t. IX, s. 804). W języku polskim podobne sytuacje opisywane są za pomocą konstrukcji przyimkowej **w + acc.** *Koń mi się spłoszył... i wyrzucił mnie z siodła... wpadłem w bagno* (SJP, t. IX, s. 804); *Wkuł hak w ścianę* (Przybylska, 2002, s. 247).

Lokalizatorami tkankowymi są także ciecz i gazy. Każda ciecz czy gaz znajduje się w jakichś zbiornikach, np. naczynie, jezioro i wówczas dno tych zbiorników chroni przedmiot lokalizowany przed spadaniem, jest podporą, np. *Kartą viename tvenkinyje gyveno ešerys ir lydeka* (DG, s. 198) ‘Pewnego razu w jednym stawie przebywali okoń i szczupak’; *Moczyć bulkę w mleku* (SJPS, t. III, s. 198).

9.1.3.2. Lokalizatory pojemniki

Wśród lokalizatorów-pojemników są pojemniki o powierzchni zamkniętej. Takimi lokalizatorami są najczęściej różne pomieszczeniom, np. pokój czy budynek. Przedmiot lokalizowany zajmuje część obszaru pojemnika, w takich sytuacjach występuje element ochrony przed spadaniem, który jest następstwem tego, że każde pomieszczenie ma jakąś podłogę, a jeśli nie, to często jest to naturalne podłoże, na którym znajduje się pomieszczenie, np. *Mūsų trobelėje baisus slibinas apsigyveno* (DG, s. 11) ‘W naszej chatce straszny smok zamieszkał’; *Karčemoje rinkosi skruzdėlės, ašarotais, vargo išraižytais vaizdais* (LKM, s. 134) ‘W karczmie zbierają się mrówki, które miały zapłakane i pomarszczone od biedy twarze’; *Troboje net galva sukosi nuo dūmų* (LKM, s. 134) ‘W hacie aż głowa kręci się od dymu’; *W mieszkaniach z malutkimi szybami migaly złote błyski świec* (SJP, t. IX, s. 803); *Upadł na schody, przeszedł przedpokój, nie śmiejąc spojrzeć na ludzi i znalazł się w salonie* (SJP, t. IX, s. 803); *W sali był stół na czterdzieści osób, w drugiej izbie na dwadzieścia* (SJP, t. IX, s. 803).

Lokalizatory pojemniki o powierzchni nie zamkniętej mają dwie ściany puste, np. tunel, komin, lub jedną ścianę pustą, np. szklanka,

pudełko. Użycie locativu z takim typem lokalizatora, informuje nas, że lokalizator chroni przedmiot lokalizowany przed spadaniem, np. ...o marti **duonkubilyje** duoną minko (DG, s. 243) ‘...a synowa miesi ciasto w dzieży’; O lapė pamatė, kad jau vilkas **maiše** kojas pakratė, tai apsidžiaugė ir žmogui sako... (DG, s. 90) ‘A lis zobaczył, że wilk już w worku nogami poruszał, ucieszył się i do człowieka przemówił...’; Wódka w **zielonkawej flaszce** stała na stole (SJP, t. IX, s. 803); Zwierciadło między oknami było w **ramach srebrnych** (SJP, t. IX, s. 803). W języku polskim można użyć także konstrukcji przyimkowej **w + acc.**, np. *Oprawić lustro w złotą ramę* (Przybylska, 2002, s. 245).

Prześledźmy jeszcze sytuację, gdy przedmiot lokalizowany stanowi część jakiegoś innego przedmiotu. W takim zastosowaniu locativus oznacza tylko zajmowanie części obszaru lokalizatora bez elementu ochrony przed spadaniem, np. ...ledas braška, vilko uodega **aketėje** šqlą (DG, s. 125) ‘...łód trzeszczu, ogon wilka w przerębli marznie’; Mergaitės, **iškeitoje rankutėje**, liepsnoja raudoną lapų puokštė (LKM, s. 134) ‘W podniesionej rączce dziewczynki płonie bukiet czerwonych liści’; Trzymał ręce w **kieszeni** (SJPS, t. III, s. 549); Czując wciąż ból w **stawach** i gorszy od bólu niepokój, kazała wezwać do siebie lekarza (SJP, t. IX, s. 803).

9.1.4. Inne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem locativu

9.1.4.1. *ant* + gen. i *na* + loc.

Klebanowska (1971, s. 19 i n.) opisuje sytuacje w języku polskim, gdy konstrukcja **na + loc.** stanowi wariant konstrukcji **w + loc.** Wymienia kilka połączeń konstrukcji **na + loc.** z niektórymi rzeczownikami, które mogą być równoważne semantycznie **w + loc.**, np. **na zamku** : **w zamku**; **na podwórzu** : **w podwórzu**. W języku litewskim w takich sytuacjach pojawia się bezprzyimkowy locativus, np. **O kaime** jau pradėjo kalbėti, kad Dagilis ne kitaip, kaip iš dvaro ims marčia... (MS, s. 13) ‘A we wsi już zaczęto mówić, że Dagilis nie inaczej tylko z dworu weźmie synową...’.

W języku litewskim występuje neutralizacja znaczenia **locativu** i konstrukcji przyimkowej **ant + gen.** J. Kilius (1972, s. 40) opisuje

tę sytuację w następujący sposób: „...kai orientyras apskritai neturi trimačio vidaus (pvz take, asloje, paviršiuje) arba vidu eliminuoja kontekstas (rašyti lentoje=ant lentos: paveiklas kabo sienoje=ant sienos ir pan.). ‘...gdy lokalizator ogólnie nie posiada trójwymiarowego środka (np. *na ścieżce, na klepisku, na powierzchni*) lub kontekst eliminuje środek (*pisać na tablicy : obraz wisi na ścianie* i tym podobne). Ilustracją do tego jest następujący przykład: *Jautis pievoje (=ant pievos) ganosi...* (DG, s. 72) ‘Byk na łące pasie się...’.

Inne lokalizatory reprezentują nazwy własne miejsc czy nazwy różnych formacji geologicznych, np. wysp, wód, np. *Rusų okupuotuje Lietuvoje numanyta įrengti Nemune 7 jėgainės: Mastuose, Gardine, Druskininkuose, Alytuje, Birštone, Kaune ir ties Ragaine* (L, s. 40) ‘W okupowanej przez Rosjan Litwie postanowiono zbudować na Niemnie 7 elektrowni w miejscowościach: Mastai (Mosty), Gardinas (Grodno), Druskininkai (Drusieniki), Alytus (Olyta), Birštonas (Birsztony), Kaunas (Kowno) i przed Ragainė (Ragneta)’.

A. Paulauskienė, D. Tarvydaitė (1986, s. 93 i n.) wskazują, że konstrukcję przyimkową **ant** + **gen.** można zamienić na locativus, wówczas gdy wyraźniejsze jest znaczenie wewnętrzności niż powierzchniowości, np. *Buvau ant koncerto(=koncerte)* (A. Paulauskienė, D. Tarvydaitė, 1986, s. 93) ‘Byłem na koncercie’; *Tris valandos prasižėjau ant susirinkimo(=susirinkime)* (A. Paulauskienė, D. Tarvydaitė, 1986, s. 94) ‘Trzy godziny przesiedziałem na zebraniu’. W języku polskim niektóre nazwy łączą się z przyimkiem *w*, a niektóre z przyimkiem *na* (Klebanowska, 1971, s. 23), np. *na Litwie, na Mazowszu*, ale *w Wielkopolsce* czy *w Lubelskiem*.

9.1.4.2. *tarp* + **gen.** i *wśród* + **gen.**

Analiza konstrukcji przyimkowej **tarp** + **gen.**, w niektórych sytuacjach wskazuje na neutralizację znaczenia pomiędzy **locativus** i konstrukcją przyimkową **tarp** + **gen.** Użycie tej konstrukcji oznacza, że przedmiot lokalizowany znajduje się w środku lokalizatora. J. Kilius (1977, s. 46) wymienia warunki, które muszą być spełnione, aby można było użyć konstrukcji przyimkowej **tarp** + **gen.** w tym znaczeniu. Jeśli lokalizator jest rzeczownikiem posiadającym tylko liczbę mnogą (plu-

rale tantum) i jest on fizycznie przedmiotem niepodzielnym, wówczas **locativus = tarp + gen.** *Bet atėjęs rado tarp vartų (=vartuose) maiša kabant, o šalia padetą lazdą ir parašą* (DG, s. 373) 'Gdy przyszedł znalazł w bramie wiszący worek, a obok położoną laskę i podpis'; *Medžiuose ir gelėse (=tarp medžių ir gelių) skrendo turtingi namai* (LKM, s. 135) 'W drzewach i kwiatach były pogrążone bogate domy'.

W przypadkach, gdy lokalizator tworzy zbiór takich samych elementów i te elementy tworzą jedną całość, posiadającą swoją objętość, można także użyć **tarp + gen. = locativus**; *Vėjas pasislepė tarp lapų /=lapuose/* (LKM, s. 392) 'Wiatr schował się wśród liści'; *Žmonėse jai jau nebebuvo vietos /=Tarp žmonių jai jau nebebuvo vietos/* (LKM, s. 392) 'Wśród ludzi dla niej już nie było miejsca'.

W języku polskim w pewnych kontekstach konstrukcja **wśród + gen.** może być wariantem **w + loc.** i odwrotnie (Klebanowska, 1971, s. 30). Aby taka sytuacja mogła zaistnieć, lokalizatorami są różne rośliny krzaczaste, a przedmiot lokalizowany nie może być znacznie wyższy od lokalizatora *Ukryć się w krzakach (=wśród krzaków)* (SJPS, t. III, s. 592).

9.2. tarp + gen. i między + instr., wśród + gen.

9.2.1. tarp + gen. i między + gen.

Podstawowe znaczenie lokatywne konstrukcji **tarp + gen. i między + instr.** można określić następująco: przedmiot lokalizowany otoczony jest przez lokalizatory z dwóch stron, przedmiot ten jest lub może znaleźć się po środku tychże lokalizatorów, np. *Už miškų, už upų tarp daubų ir kalvų stovi seno dvaro medinis rūmas* (SD, s. 13) 'Za lasami, za rzekami między wąwozem i górami stoi drewniany budynek starego dworku'; *Pastatė kėdę tarp spintos ir lango* (DLKŽ, s. 837) 'Postawił krzesło między półką i oknem'; *Między drzewami słońce lśniło świetlanymi wstęgami* (SJP, t. IV, s. 666); *Szli drogą sypaną między lasem olszowym i mokrą łąką* (SJP, t. IV, s. 666).

Konstrukcje **tarp + gen. i między + instr.** nie przynoszą dokładnych informacji o odległościach pomiędzy poszczególnymi elementami relacji przestrzennej. W niektórych sytuacjach sam kontekst wskazuje

na małe odległości między lokalizatorami a przedmiotem lokalizowanym, np. ...**tarp kolonų** kartais įtvėriama tvorėlė – balustrada su išdrožinėtais ornamentuotų lentelių ar apvaliais statiniais (L, s. 524) ‘...między kolumnami czasami przytwierdzano płotek – balustradę z wyrzeźbionymi ornamentowymi tabliczkami lub okrągłymi budowlami’; *Stovi tarp aurų* (durų angoje) (DLKŽ, s. 837) ‘Stoi między ościeżnicami w drzwiach’; *Na twarzy został wyraz boleści, który się uwydatniał w dwóch ponurych zmarszczkach między brwiami* (SJP, t. IV, s. 666); *W te pędy chwycił między nogi wierzchowca, goni przez pola* (SJP, t. IV, s. 666).

Jeśli odległość między lokalizatorami jest duża, wówczas przedmiot lokalizowany nie może być oddzielony od lokalizatorów innymi ważnymi, dużymi przedmiotami, np. *Lietuva yra ant didžiojo kelio tarp Rytų Europos ir Vakarų Europos* (L, s. 11) ‘Litwa leży na ważnej drodze między Wschodnią i Zachodnią Europą’; *Kelias tarp Vilniaus ir Kauno* (DLKŽ, s. 387) ‘Droga między Wilnem a Kownem’; *Między Sopotem a Międzyzdrojami jest wiele pięknych miejscowości nadmorskich* (K, s. 101); *Poszedł na spacer między pola* (SJP, t. IV, s. 667).

9.2.2. **tarp + gen. i wśród + gen.**

9.2.2.1. **tarp + gen. i wśród + gen. ze znaczeniem wypowym**

Użycie konstrukcji **tarp + gen. i wśród + gen.** wskazuje, że przedmiot lokalizowany zajmuje część obszaru, który ograniczony jest lokalizatorem zbiorowym. Lokalizator taki powinien tworzyć sobą pewną całość przestrzenną (Kilius, 1972, s. 35). Elementy lokalizatora powinny znajdować się blisko siebie i otaczać przedmiot lokalizowany z wielu stron, a przynajmniej z trzech, np. *Tarp girių gyveno seniai Rasteniai* (DG, s. 153) ‘Staruszkowie Rasteniai mieszkali wśród lasów’; *Laivas įstrigo tarp ledų* (DLKŽ, s. 837) ‘Statek utknął wśród lodów’; *Gyvename tarp miškų* (DLKŽ, s. 837) ‘Mieszkamy wśród lasów’; *Znalazł się za miastem wśród pól* (SJP, t. IX, s. 1374); *Szli ciągle bocznymi drogami wśród lasu* (SJP, t. IX, s. 1374); *Szosa biegła wśród łagodnych wzgórz* (SJP, t. IX, s. 1374).

9.2.2.2. *tarp* + gen. i *wśród* + gen. ze znaczeniem liczebności

Analiza konstrukcji *tarp* + gen. i *wśród* + gen. wskazuje na jeszcze jedno znaczenie. Konstrukcje te wnoszą informację o lokalizatorze, który otacza przedmiot lokalizowany, dzięki swoim pojedynczym, składowym elementom, np. ...*atsisėdusi (bobutė) virtuvėje ant žemos kėdelės, tarp pilnų grietinės puodų, suka kastinį* (SD, s. 22) ‘...(babcia) usiadłszy w kuchni na niskim krześleku wśród pełnych śmietany garnków, przygotowuje masło’; *Dzieci bawią się wśród domów* (Weinsberg, 1973, s. 29); *Milet był (...) wówczas przodującym miastem wśród miast Jońskich, a Jończycy przodującym szczepem wśród Greków* (SJP, t. IX, s. 1374). Kilius (1972, s. 35) wskazuje na różnicę między *inessivus* i konstrukcją *tarp* + gen. “*statinėse – tarp statinių*. Abiem atvejais reiškiamas vidus, tačiau inesyvas rodo neskaidaus orientyro (jei daugiskaita – kiekvieno objekto) apribotą vidu, *tarp* – skaidaus orientyro (*šiuo atveju – keliu objektu*) apribotą vidu...”.

W przypadkach, gdy lokalizatorami są osoby żywe tworzące jakiś zbiór, wówczas przedmiotem lokalizowanym jest także osoba żywa, która zazwyczaj nie odróżnia się swoją wielkością od poszczególnych elementów zbioru, tworzących lokalizator, np. *Taip pasibaigė vilkų ir šunų karas, bet ir dabar nežinia kas tarp jų daros...* (DG, s. 64) ‘Tak skończyła się wojna wilków i psów, lecz i teraz nie wiadomo co się dzieje wśród nich...’; *Kerčioje už stalo gieda kelios moterys, tarp jų bobutė* (SD, s. 117) ‘W kącie za stołem śpiewa kilka kobiet, wśród nich babcia’; *Jis gyvena tarp menininkų* (DLKŽ, s. 837) ‘On przebywa wśród artystów’; *Idrys wypytywał gorączkowo Stasia, czy wśród emirów nie ma Smaina* (SJP, t. IX, s. 1374); *Wśród bandytów, którzy napadli na dom młynarza w Skolimowie i wymordowali jego rodzinę, był młody chłopiec, narzeczony córki młynarza* (SJP, t. IX, s. 1374).

Lokalizator często zajmuje dużą powierzchnię, która otacza przedmiot lokalizowany, wówczas konstrukcje *tarp* + gen. i *wśród* + gen. wprowadzają informację o rozległości lokalizatora, np. *Tiktai skaidrus Udruvės ežeras tarp pušynų mirguliuoja kaip pasaka* (MS, s. 335) ‘Tylko przezroczyście jezioro Udruvė wśród lasów sosnowych mieni się jak w bajce’; *Gyvena tarp ežerų* (DLKG, s. 528) ‘Mieszka pośród jezior’; *Szosa biegnie wśród łagodnych wzgórz* (SJP, t. IX, s. 1374);

Pociąg biegnie wśród farm, miasteczek i miast otoczonych winnicami (SJP, t. IX, s. 1374).

Lokalizator zbiorowy nie zawsze bywa wyrażony liczbą mnogą rzeczownika, czasami są to rzeczowniki zbiorowe, np. *Mano mergelė šoka tarp jaunimelio* (DLKG, s. 445) ‘Moja dziewczyna tańczy wśród młodzieży’; *Augęs ir brendęs Maskvoje, tarp karšto rusų jaunuomenės* (Kilius, 1972, s. 35) ‘Wyrastałem i dojrzewałem w Moskwie wśród gorącej rosyjskiej młodzieży’; *Wygląda na sali wykładowej jak stary dąb wśród młodziny leśnej porastającej karczowisko* (SJPS, t. IV, s. 765); *Wśród publiczności poczynają rozlegać się szepty* (SJP, t. IX, s. 1374).

A. Paulauskienė, D. Tarvydaitė (1986, s. 92) zwracają uwagę, że takie rzeczowniki zbiorowe jak, np. *jaunuomenė, jaunimas, visuomenė, proletariatas, studentija* posiadają same w sobie znaczenie całości i konstrukcja *tarp + gen.* może być zastąpiona przez *dativus*, np. *Matyt, todėl meno prestižas tarp jaunimo (=jaunimui) yra gana aukštas* (tamże s. 92) Zobacz, że prestiż sztuki wśród młodzieży jest dość wysoki.

9.2.3. Wariantowość użycia konstrukcji *tarp + gen. i wśród + gen., między + instr.*

W języku litewskim i polskim często można spotkać takie relacje przestrzenne, w których konstrukcje *tarp + gen.* i *między + instr., wśród + gen.* mogą wystąpić w dwóch znaczeniach podstawowych. Koniecznym warunkiem spełniającym takie sytuacje jest wieloelementowość lokalizatora i wyrażenie go liczbą mnogą, np. *...nebus tarp jų (šunų) vienybės* (DG, s. 64) ‘...nie będzie między nimi (psami) jedności’; *Tik mėnulis švietė tarp debesų* (DG, s. 270) ‘Tylko księżyc świecił wśród chmur’; *Augau tarp devynių brolių* (DLKG, s. 445) ‘Wyrostem (-am) wśród dziewięciu braci’. W języku polskim Klebanowska (1971, s. 29) opisuje takie przypadki, gdy *między + instr.* jest wariantem fakultatywnym *wśród + gen.*, a więc nie wnosi żadnych, nowych, istotnych treści semantycznych, np. *Żona jego co kiedyś słynęła między dziewczkami z wesołości i pustoty, po wyjściu za mąż straciła dawny humor* (SJP, t. IV, s. 667); *Sprawa stała się głośną i wywołała poruszenie między szlachtą* (SJP, t. IV, s. 667).

9.3. *pas* + acc. i *u* + gen.

***Pas* + acc. i *u* + gen.** charakteryzują takie relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany znajduje się na obszarze, którym dysponuje lokalizator. Lokalizatorem zazwyczaj bywa jakaś osoba, grono osób lub żywe stworzenia (znaczenie ‘domeny’ u Weinsberga, 1973, s. 33-34), np. *Visados mėgau muziką ir pas tėvus daug grodavau* (SD, s. 168) ‘Zawsze lubiłem muzykę i dużo grałem u rodziców’; ...*vis dar buvo pas tėvą už berną ir nežinojo, kada atiteks jam ūkis* (MS, s. 12) ‘...ciągle jeszcze był u ojca jako parobek i nie wiedział, kiedy przypadnie jemu gospodarstwo’; *Buvau pas arklius* (LKŽ t. IX, s. 412) ‘Byłem u koni’; *Bawił on u nas całe dwa tygodnie* (SJP, t. IX, s. 412); *U nas na wsi (...) jeszcze się po trochu utrzymuje dawna uprzejmość* (SJP, t. IX, s. 412); *Służył u Grzegorza za parobka* (SJP, t. IX, s. 412).

9.4. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia wewnętrzności

9.4.1. *viduj* + gen.

W języku litewskim konstrukcja ***viduj* + gen.** wskazuje, że przedmiot lokalizowany zajmuje część jakiegoś obszaru ograniczonego przez lokalizator. Różni się od konstrukcji ***vidury* + gen.** tylko tym, że nie podkreśla, że przedmiot lokalizowany znajduje się w środku lokalizatora, chociaż jak się wydaje takiej sytuacji nie wyklucza. Język polski nie posiada odpowiedniej konstrukcji przyimkowej. Znaczenie litewskiego ***viduj* + gen.** odzwierciedla forma przysłówkowa ***wewnątrz***, np. *Viduj pirkios uškasiu duobę* (DLKG, s. 446) ‘Wewnątrz chaty wykopię dół’; *Viduj miško, pušynelių jauti kvapą pievelių* (DLKŽ, s. 932) ‘W środku sosnowego lasu, czuć zapach łąk’.

9.4.2. *vidury, vidur, pusiau* + gen.

W języku litewskim konstrukcje ***vidury, vidur, pusiau* + gen.** oznaczają, że przedmiot lokalizowany znajduje się w środku obszaru loka-

lizatora. Lokalizator chroni przedmiot lokalizowany przed spadaniem. W języku polskim adekwatnym odpowiednikiem tych konstrukcji jest wyrażenie **w środku**, np. *Tai vaikėsi, vaikėsi zvirblį ir pati nepamatė, kaip geras varsnas nuėjo, palikusi vidury lauko lauknešėlį* (DG, s. 77) ‘Tak uganiała się za wróblem, że sama nie zauważyła, jak spory kawałek odeszła, zostawiwszy po środku pola garnek z jedzeniem’; *Paparčiai žydi vidur girelės* (DLKŽ, s. 993) ‘Paprocie kwitną w środku lasu’; *Atsibundu vidur nakties* (DLKŽ, s. 993) ‘Obudziłem się w środku nocy’; *Pastatė stalą vidury kambario* (DLKG, s. 446) ‘Postawił stół na środku pokoju’; *Atsikėlėme pusiau nakties* (DLKŽ, s. 640) ‘Wstaliśmy w połowie nocy’; *Pasitiko pusiau kelio* (DLKG, s. 445) ‘Spotkali się w połowie drogi’.

9 4.3. *skersai, išilgai, įstrižai, įkypai* + gen., acc.

W języku litewskim konstrukcje *skersai, išilgai, įstrižai, įkypai* + gen., acc. wskazują na miejsce, tzn. jaki obszar lokalizatora zajmuje przedmiot lokalizowany lub w jaki sposób przedmiot lokalizowany porusza się po obszarze lokalizatora. J. Kilius (1977, s. 47-48) przy opisie tych konstrukcji wyróżnia znaczenia: poprzeczności /niepoprzeczności i wzdłużności / niewzdłużności. W języku polskim takie znaczenia oddawane są za pomocą form przysłówkowych: **w poprzek, poprzecznie, wzdłuż, ukośnie**, np. *Kasos drykso išilgai nugaros /nugarą* (DLKG, s. 447) ‘Warkocze ciągną się wzdłuż pleców’; *Vaikščioti įstrižai kambario* (DLKŽ, s. 221) ‘Chodzić z kąta w kąt po pokoju (po przekątnej)’; *Guli įkypai lovos* (DLKŽ, s. 205) ‘Leży na łóżku na ukos’; *Vėžimas stovi skersai kelio /kelią* (DLKG, s. 447) ‘Wóz stoi w poprzek drogi’.

9.4.4. *tarp* + gen. i *inessivus*.

Badając konstrukcję *tarp* + gen. w języku litewskim, w niektórych sytuacjach wskazuje na neutralizację znaczenia pomiędzy tą konstrukcją a **inessivem**. W takich przypadkach konstrukcja *tarp* + gen. oznacza znajdowanie się przedmiotu lokalizowanego w środku obszaru lokalizatora. Kilius (1977, s. 46) omawia warunki, które muszą być spełnione

w takich wypadkach. Jeśli lokalizator jest rzeczownikiem posiadającym tylko liczbę mnogą (*plurale tantum*) i jest on fizycznie przedmiotem podzielonym, wówczas można postawić znak równości między *inessivus* i *tarp + gen.*, np. *Bet atējēs rado tarp vartų /=vartuose/ maišą kabant, o šalia padėtą lazdą ir parašą* (DG, s. 373) ‘Przyszedłszy znalazł w bramie wiszący worek, a obok położoną laskę i podpis’; *...bet auksakalys, kažką įtares, mane tarp durų sulaikė* (DG, s. 375) ‘... lecz złotnik coś podejrzewając zatrzymał mnie w drzwiach’; *Duryse pasirodė Dovydoniai* ‘W drzwiach ukazali się (państwo) Dovydoniai’ i *Stovi tarp durų* (DLKŽ, s. 528) ‘Stoi w drzwiach’.

W przypadkach, gdy lokalizator tworzy jedną całość, posiadającą swoją objętość, można także użyć konstrukcji przyimkowej *tarp + gen.* oraz *inessivu.*, np. *Vėjas pasislepė tarp lapų /=lapuose/* (LKM, s. 392) ‘Wiatr schował się wśród liści (w liściach)’; *Žmonėse /=tarp žmonių/ jai jau nebebuvo vietos* (LKM, s. 392) ‘Wśród ludzi dla niej już nie było miejsca’.

9.4.5. *wśród + gen. i w + loc.*

W języku polskim w pewnych kontekstach w znaczeniu konstrukcji *wśród + gen.* może pojawić się konstrukcja *w + loc.* Klebanowska (1971, s. 30) opisuje takie sytuacje, w których lokalizatorami najczęściej są różne krzewy lub rośliny krzaczaste oraz przedmioty martwe tworzące jakiś zbiór zwarty, a przedmiot lokalizowany nie może być znacznie wyższy od lokalizatora, np. *Między owocowymi kwaterami, wśród gąszczu dziczających malin znajdowała się sadzawka* (SJP, t. IV, s. 667); *Czasami jakiś ptak drzemiący w gałęziach przez sen z cicha zakwilił* (K, s. 30).

9.4.5.1. Dodatkowe informacje wyrażone konstrukcją *w + loc.*

Niekiedy w języku polskim konstrukcja *w + loc.* może być wariantem konstrukcji *między + instr.* Konstrukcja *w + loc.* wnosi dodatkową informację o przedmiocie lokalizowanym, który pozostaje w kontakcie z lokalizatorami, które ochraniają go przed spadaniem. Przedmiot lo-

kalizowany jest utrzymywany przez lokalizator za pomocą ściskania go, np. *Trzymał w zębach jakiś nóż* (K, s. 101).

9.4.6. *per* + acc., *po* + acc., locativus

Konstrukcja *per* + acc. może być synonimiczna konstrukcji *po* + acc. i locativusowi w niektórych sytuacjach, gdy przedmiotami lokalizowanymi bywają obiekty wydłużone o dość dużej powierzchni oraz w konstrukcjach występują czasowniki oznaczające rozchodzenie się głosu (E. Valiulytė, 1998, s. 106-107), np. *Per rugius padaryta didžiausia brydė* (tamże, s. 106) ‘W życie został zrobiony ogromny ślad’; por. *Brydė rugiuose – ne žvėries* (tamże, s. 107) ‘Ślad w życie – nie zwierzęcy’; *Per girių aidai jo balsas* (tamże, s. 107) ‘W puszczy rozbrzmiewa jego głos’; por. *Ar girdėjot – skamba dainos žaliajame pušyne* (tamże, s. 107) ‘Czy słyszeliście – rozlegają się pieśni w zielonym lesie sosnowym’; por. *Gailus jos verksmas skardžiu atbalsiu garsėjo po mišką* (tamże, s. 107) ‘Jej żałosny płacz donośnym echem rozbrzmiewał w lesie’.

9.4.7. Konstrukcja *prie* + gen. ze znaczeniem *pas* + acc.

Konstrukcja *prie* + gen. może być użyta w takim samym znaczeniu jak konstrukcja *pas* + acc., w sytuacjach, gdy lokalizatorem jest osoba żywa, grono osób lub istoty żywe. Konstrukcja ta komunikuje miejsce, które jest w dyspozycji lokalizatora, w obrębie którego znajduje się przedmiot lokalizowany, np. *Prie mūsų štai inžinieriai ilgus metus buvo* (LKŽ, t. X, s. 619) ‘I oto inżynierzy byli u nas długie lata’; *Klausinėjo, kas prie mūsų girdėti* (LKŽ, t. X, s. 619) ‘Pytał co u nas słyhać’; *Mat buvęs prie Baltaragio* (LKŽ, t. X, s. 619) ‘Widocznie był u Bałtaragisa’.

9.4.8. Wariantowość użycia *į* + acc. i locativus

W języku litewskim można znaleźć takie przykłady, gdzie konstrukcja przyimkowa *į* + acc. i locativus opisują takie same sytuacje, a mia-

nowicie lokalizują przedmiot lokalizowany na obszarze lokalizatora E. Valiulytė (1998, s. 44-63) wskazuje, że istnieje kilka grup czasowników, które mogą łączyć się z przyimkiem **j** + **acc.** oraz **locativem**, np. *Vežimas į klimpą j dirvą / dirvoje* (tamże, s. 45) ‘Wóz ugrzązł w glebie’; *Padėjo lazdą j kampą / kampe* (tamże, s. 45) ‘Położył łaskę w kącie’; *Pasėjo rugius dirvoje / j dirvą* (tamże, s. 45) ‘Posiał żyto w glebę’.

9.4.9. *Instrumentalis i locativus*

W języku litewskim można znaleźć przykłady, w których *instrumentalis* jest synonimiczny *locativusowi*, np. *Pakelėm auga medžiai* = *Pakelėse auga medžiai* (LKM, s. 130) ‘Na poboczu rosną drzewa’; *Paliūnėmis (=paliūnėse) suokė lakštingalos* (A. Paulauskienė, D. Tarvydaitė, 1986, s. 113) ‘Na bagnie śpiewały słowiki’.

9.5. Konstrukcje przyimkowe w dialektach litewskich

9.5.1. *tarp* + **gen.**

Konstrukcja **tarp** + **gen.** oznacza znajdowanie się przedmiotu lokalizowanego wewnątrz lokalizatora, np. *Tarp to sodo buvo viena obelė, kurios obuoliai buvo auksiniai* (LKG, t. II, s. 607) ‘W sadzie była jabłoń, która miała złote jabłka’; *Tarp katro puodo virsim vakarienę?* (LKG, t. II, s. 607) ‘W którym z tych garnków ugotujemy kolację?’.

9.5.2. **j** + **acc.** ze znaczeniem *inessivu*

Analiza przykładów wskazuje, że przedmiot lokalizowany zajmuje część obszaru lokalizatora, np. *Lydeka j upes auga, o kad j mažą vandenį – netveria* (LKG, t. II, s. 619) ‘Szczupak w rzece rośnie, tak iż w małej. wodzie nie wytrzyma’; *Jis j miestą (mieste) gyvena* (LKG, t. II, s. 619) ‘Mieszka w mieście’.

10. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem ablatywności

Ablatywność przeciwstawia się i całkowicie wyklucza znaczeniem z adlatywnością (zob. rozdz. I, 11). Ablatywność będziemy charakteryzować jako oddalanie się przedmiotu lokalizowanego od obszaru lokalizatora (Hjelmslev, 1935, s. 95; Kibrik, 1970, s. 138). Obszar, od którego oddala się przedmiot lokalizowany jest miejscem początku jego ruchu (Anderson, 1971, s. 170). Ablatywność oznacza obecność przedmiotu lokalizowanego na obszarze lokalizatora w czasie następującym po procesie. Weinsberg (1973, s. 80) dodaje do tego opisu jeszcze jeden warunek – odpowiednio długiego trwania ruchu i zachowania jego kierunku.

10.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem ablatywności

10.1.1. *iš* + **gen.** i *z* + **gen.**

Konstrukcje *iš* + **gen.** i *z* + **gen.** wskazują, że przedmiot lokalizowany oddala się z obszaru lokalizatora. Wśród wielu znaczeń tych konstrukcji przyimkowych, pojawiają się takie, które podkreślają, że przedmiot lokalizowany oddala się ze środka lokalizatora (Paulauskienė, 1994, s. 392; LKG, t. II, s. 593). Analiza wielu przykładów pozwala na stwierdzenie, że te konstrukcje oznaczają oddalanie się przedmiotu lokalizowanego z różnych części obszaru lokalizatora nie wyłączając środka obszaru lokalizatora. Przedmiot lokalizowany może oddalać się z każdego punktu obszaru lokalizatora. Obszar lokalizatora jest początkiem rozpoczęcia ruchu przedmiotu lokalizowanego, np. *Taip vieną kartą drebejo vilkas po egle sustiręs žiūri – eina tas žmogus artojas iš girios* (DG, s. 27) ‘Pewnego razu wilk trząsł się pod świerkiem, zesztywniał, patrzy – idzie oracz z puszczy’; *Iš kito kambario suėjo seniai klausytis, įėjo klebonas* (DG, s. 27) ‘Z drugiego pokoju zeszli się starsi, aby przysłuchiwać się, wszedł proboszcz’; *Tėvas parėjo iš lauko* (LKŽ, t. IV, s. 156) ‘Ojciec przyszedł z pola’; *Iš kauno bėga vanduo* (LKŽ, t. IV, s. 156) ‘Z góry płynie woda’; *Oczy miał wciąż utkwione w Warszawę, która wylaniała się z mgieł i kurzu, coraz wyraźniejsza*

i bardziej ponętna (SJP, t. X, s. 384); *Rzeka wystąpiła ze swych brzegów* (SJP, t. X, s. 384); *Sprzątnięto już z pól* (SJP, t. X, s. 384).

10.1.2. *nuo* + *gen.* i *od, z* + *gen.*

Konstrukcje *nuo* + *gen.* i *od, z* + *gen.* informują o oddalaniu się przedmiotu lokalizowanego od krańcowej linii obszaru lokalizatora. Linia obszaru lokalizatora jest miejscem początku ruchu przedmiotu lokalizowanego, np. *Senelis nuo krosnies atsikėlė ir atidarė duris* (DG, s. 138) ‘Staruszek wstał od pieca i otworzył drzwi’; *Pamatė jį Anupras keliu nuo Girninkų ateinantį* (MS, s. 265) ‘Anapuras zobaczył ją, idącą drogą od (miejscowości) Girninkai’; *Laivas plaukia nuo kranto* (DLKŽ, s. 447) ‘Statek płynie od brzegu’; *Daigeliai vos nuo žemės pakilę* (DLKŽ, s. 447) ‘Sadzonki ledwie od ziemi odrosły’; *Gdzieś od kopalni skrzypiały hamulce ciężko ładowanych wagonów* (SJP, t. V, s. 632); *Od lasu doleciało wycie wilków* (SJP, t. V, s. 632); *Młoda kobieta w białej wyciętej sukni wstała właśnie od maszyny do szycia, umieszczonej tuż pod oknem* (SJP, t. V, s. 634).

Konstrukcje przyimkowe *nuo* + *gen.* i *z* + *gen.* mogą także oznaczać oddalanie się przedmiotu lokalizowanego z powierzchni lokalizatora w kierunku dołu. Przed samym procesem ruchu przedmiot lokalizowany styka się z górną powierzchnią lokalizatora, np. *Pašoko nuo stalo ir bėgs senės pasitikti* (DG, s. 155) ‘Zeskoczył ze stołu i pobiegnie spotkać staruszkę’; *Kiekvienas norėjo pirmas nuo tilto į eketę šokti ir aukso ar sidabro vežimą pasigrobtį* (DG, s. 396) ‘Każdy chciał jako pierwszy z mostu skoczyć do przerębla i wóz złota lub srebra zabrać’; *Vanduo bėga nuo stogo* (DLKŽ, s. 447) ‘Woda płynie z dachu’; *Mikas nušoko nuo arklių ir stebisi* (LKG, t. II, s. 597) ‘Mikas zeskoczył z koni i dziwi się’; *Zsiadł z konia i pieszo poszedł w stronę jeziora* (SJP, t. X, s. 384); *Kiedy go prowadzono na wieżę, wydarł się z rąk straży i z trzeciego piętra rzucił się na bruk* (SJP, t. X, s. 384).

10.2. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia ablatywności

10.2.1. už + gen.

W tym wypadku, w języku litewskim, konstrukcja **už + gen.** niesie ze sobą znaczenie ablatywności. Przedmiot lokalizowany oddala się z obszaru lokalizatora. *Už pirkios išėjo* (LKŽ, t. XVII, s. 585) ‘Z chaty wyszedł’; *Už balto stalo sėdėt, už purpulinių torelkų, už sidabrinių šaukštų valgyt* (LKŽ, t. XVII, s. 585) ‘Z białym stołem siedzieć, z purpurowych talerzy, ze srebrnych łyżek jeść.

11. Konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem adlatywności

Opisując adlatywność będziemy korzystać z definicji Hjemsleva (1935, s. 95) czy Kibrika (1970, s. 138), którzy adlatywność charakteryzują jako zbliżanie się przedmiotu lokalizowanego do obszaru lokalizatora. Anderson (1971, s. 170) wskazuje, że obszar ten jest miejscem końca ruchu przedmiotu. Weinsberg (1973, s. 80) uzupełnia definicję chronologiczną, oznaczającą nieobecność przedmiotu na obszarze w czasie poprzedzającym proces i jego obecność w czasie następującym po procesie o element odpowiednio długiego trwania ruchu w tym samym kierunku. Weinsberg (1973, s. 81) rozróżnia adlatywność przenoszącą: *Pielęgniarka sadza chorego na łóżko*; zdanie to oznacza, że chory uprzednio nie był na łóżku, ale na nim będzie, jeśli pielęgniarka nie przerwie swojej czynności oraz adlatywność ogólnikową: *Pielęgniarka sadza chorego na łóżku*, sytuacja taka oznacza, że chory również będzie na łóżku, jeśli pielęgniarka nie przerwie czynności sadzania, ale nie daje informacji o tym, że chory nie był poprzednio w łóżku, mógł, np. leżeć w nim. Weinsberg (1973, s. 81) wskazuje w języku polskim na subtelne i chwiejne różnice pomiędzy adlatywnością ogólnikową, przenoszącą i lokatywnością. Ogranicza je, tylko do połączeń z określonymi czasownikami. W języku rumuńskim oraz językach bałkańskich występuje „...zupełne nieodróżnianie adlatywności (dokąd?) od lokatywności (gdzie?). Tak np. zdanie: *Ion cara lemne in padure* znaczy zarówno ‘Jan wozi drzewo w lesie’ jak

i ‘Jan wozi drzewo do lasu’...” (Weinsberg, 1973, s. 87 i n.). Kibrik (1970, s. 144) wskazuje także na neutralizację pomiędzy lokatywnością a adlatywnością w językach dagestańskich.

11.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem adlatywności

11.1.1. *į, pas + acc. i do + gen.*

Konstrukcje *į, pas + acc. i do + gen.* charakteryzują relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany przemieszcza się w stronę obszaru lokalizatora. Po skończonym procesie ruchu przedmiot lokalizowany pozostaje w styczności z obszarem lokalizatora. Obszar lokalizatora jest miejscem, w którym przebywa przedmiot lokalizowany, np. *Ėjo, ėjo (gyvuliai) ir atėjo į mišką* (DG, s. 72) ‘Szły, szły (zwierzęta) i przyszły do lasu’; *Tėvelis tuojau liepė mums eiti į vaikų kambarį* (SD, s. 152) ‘Ojciec zaraz kazał nam iść do dziecięcego pokoju’; *Jau laikas buvo mums gulti, tad nubėgau pas ją (mamatę)* pasakyti labą naktį (SD, s. 180) ‘Już czas był na spanie, więc pobiegłam do mamy, żeby życzyć (jej) dobrej nocy’; *Vieną rytą išėjo (gužutis) pas gervę...* (DG, s. 191) ‘Pewnego ranka poszedł (bociek) do żurawia...’; *Aš į miestą įvažiavau* (LKŽ, t. IV, s. 1) ‘Pojechałem do miasta’; *Išvažiovo pas daktarą* (LKŽ, t. IX, s. 440) ‘Pojechał do doktora’; *Važiuoju pas kalvį* (LKŽ, t. IX, s. 440) ‘Jadę do kowala’; *Bylo już prawie ciemno, gdy zawinęli do jakiejś wysepki samotnie sterczącej* (SJP, t. II, s. 154); *Lew ranny kryje się do jaskini i cierpi w ciemności, by nikt nie dojrzał bólu, na królewskim czole* (SJP, t. II, s. 154).

11.1.2. *link (linkui) + gen. i ku + dat.*

Konstrukcje przyimkowe *link (linkui) + gen. i ku + dat.* opisują takie sytuacje, w których przedmiot lokalizowany porusza się po linii w kierunku do obszaru lokalizatora. Przedmiot lokalizowany nie osiąga linii początku obszaru lokalizatora, np. *Jeį veža šieną, tai paėjėjęs daržinės linkui ir sutikęs vežimą, stabda jį* (SD, s. 85) ‘Jeśli oni wożą

siano, to idąc ku stodołę, spotkał wóz i zatrzymał go’; *Patenkintos (Visgirda) nuėjo Gaidžgalės karčemos link, galvodamas, kad dabar visos bėdos pasibaigė ir galima viską pataisyti* (MS, s. 348) ‘Zadowolony Visgirda poszedł ku karczmie w (miejscowości) Gaidžgalė, myśląc, że teraz wszystkie nieszczęścia skończyły się i można będzie wszystko naprawić’; *Vykit sesulę link Varšuvos* (LKG, t. II, s. 596) ‘Wygoń siostrę w stronę Warszawy’; *Šuo nubėgo girios link* (LKG, t. II, s. 596) ‘Pies pobiegł ku lasowi’; *Drogą ku wiosce jechał ktoś śpiesznie na małym szpakowatym koniku* (SJP, t. III, s. 1251); *Stanęliśmy na granicy tarasu, skąd widać ogród spadający ku morzu* (SJP, t. III, s. 1251); *Słońce pochyliło się ku zachodowi* (SJP, t. III, s. 1251).

11.1.3. *iki, lig, ligi* + gen. i *do* + gen.

Konstrukcje *iki, lig, ligi* + gen. i *do* + gen. opisują takie relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany przemieszcza się w stronę obszaru lokalizatora. Linia obszaru lokalizatora jest granicą ruchu przedmiotu lokalizowanego, np. *Visą kelių mamatė eina su bobute, o mes su Žvirbliukais siaučiamo, bėgiojame lig pat namų* (SD, s. 34) ‘Mama z babcią idą, a my z dziećmi (Žvirbliukai) psocimy całą drogę i podbiegamy do samych domów’; *Nuskrido (gervė) ligi debesų ir paleido lapę* (DG, s. 196) ‘Poleciał (żuraw) do chmur i upuścił lisa’; *Lydime jį lig miško ir nuoširdžiai sveikinamės, prašydami, kad vėl kuo greičiausiai atvažiuotų* (SD, s. 77) ‘Odprowadzamy go do lasu i serdecznie żegnamy się, prosząc, żeby jak najszybciej znów przyjechał’; *Miškas traukėsi ligi upės* (DLKŽ, s. 368) ‘Las ciągnął się do rzeki’; *Nucąc chwyciła suknie, biegła do lustra* (SJP, t. II, s. 154); *Ogień buchnąwszy do góry, opadł i zgasł w mgnieniu oka* (SJP, t. II, s. 154); *Było już prawie ciemno, gdy zawinęli do jakiejs wysepki samotnie sterczącej* (SJP, t. II, s. 154).

11.2. Sekundarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem adlatywności

11.2.1. *ant* + gen. i *na* + acc.

Proces adlatywności polega na zbliżaniu się przedmiotu lokalizowanego do obszaru, gdzie znajduje się lokalizator. Obszar lokalizatora jest miejscem końca ruchu przedmiotu lokalizowanego. Adlatywność oznacza także nieobecność przedmiotu lokalizowanego na obszarze lokalizatora w czasie następującym po procesie (Leontjeva, Nikitina, 1969, s. 39), np. *Gaisras persimetė ant kitų trobų ir sudegė pusė miestelio* (MS, s. 91) ‘Pożar przenosił się na inne zabudowania i spalił połowę miasteczka’; *Žmonės būriais vieni ant miesto, kiti ant namų traukia* (LKŽ, t. I, s. 153) ‘Ludzie gromadami podążają jedni w kierunku miasta, inni do domów’; *Położył się na mchu w pobliżu drogi* (SJP, t. IV, s. 944); *Ze złością wypchnęła go na dwór i zatrzasnęła za nim drzwi* (SJP, t. IV, s. 945).

11.3. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia adlatywności

11.3.1. *prie* + gen.

Użycie konstrukcji *prie* + gen. wskazuje na kierunek ruchu przedmiotu lokalizowanego i przybliżanie się do obszaru lokalizatora, np. *Atleikia dar varna prie uodegos ir musė prie ausies* (SD, s. 78) ‘Przylatuje wrona do ogona i mucha do ucha’; *Atskrido vapsva šuniui prie pat nosies, atskrido šarka šuniui prie pat akies* (DG, s. 77) ‘Przyleciała osa psu do samego nosa, przyleciała sroka psu do samego oka’; *Arklys pasmilo eiti prie avių* (LKŽ, t. X, s. 616) ‘Koń przyzwyczaił się chodzić do owsa’; *Prišoko prie Jurgio ir ėmė skeryčioti* (LKŽ, t. X, s. 616) ‘Doskoczył do Jurgisa i zaczął wymachiwać (rękoma)’.

11.3.2. *už* + acc. ze znaczeniem *į*, *pas* + acc.

Konstrukcja *už* + acc. występuje ze znaczeniem adlatywności. Przedmiot lokalizowany zbliża się do obszaru lokalizatora, np. *Ką ją*

deginsis, aš eisiu už ugnį (LKŽ, t. XVII, s. 585) ‘Gdy ją będzie się palić, pójdę do ognia’; *Aš už šėirį eisiu, šėirį aplankysiu* (LKŽ, t. XVII, s. 585) ‘Pójdę do wdowca, odwiedzę go’.

11.4. Konstrukcje przyminkowe w dialektach litewskich

11.4.1. *ant* + acc.

Konstrukcja *ant* + acc. wskazuje na kierunek, w którym przemieszcza się przedmiot lokalizowany w stronę obszaru lokalizatora. Obszar lokalizatora jest miejscem końca tego ruchu. W języku literackim dialektalne *ant* + acc. zastępowane jest przez *į, pas* + acc., np. *Išėjo ant miską grybaut* (LKŽ, t. I, s. 155) ‘Poszedł do lasu zbierać grzyby’; *Ant jį atvažiavo svečiai* (LKŽ, t. I, s. 155) ‘Do niego przyjechali goście’; *Jis malūną sutvarkė ir grįžta ant namų* (LKŽ, t. I, s. 155) ‘Sprzątnął młyn i wraca do domu’; *Šiandien eisme ant Petronį vakaruotų* (LKŽ t. I, s. 155) ‘Dzisiaj pójdziemy do Piotra, żeby zjeść kolację’.

11.4.2. *į* + acc. i jego warianty: *in, int, ing, ingi* + acc. ze znaczeniem *pas* + acc.

Użycie konstrukcji *į* + acc., *in, int, ing, ingi* + acc. wskazuje, że przedmiot lokalizowany przemieszcza się w stronę obszaru lokalizatora. Obszar lokalizatora jest miejscem, gdzie przedmiot lokalizowany kończy swoje przemieszczanie się, np. *Važiuoja in dėdę* (LKG, t. II, s. 618) ‘Jedzie do wujka’; *Tik atgabeno į mus mažą staliuką, keletą knygų ir karvę – daugiau nieko* (LKG, t. II, s. 618) ‘Dostarczono do nas tylko mały stół, kilka książek, krowę i nic więcej’; *Avižos neina in arklį, o arklys in avižas* (LKG, t. II, s. 618) ‘Owies nie idzie do konia, ale koń idzie do owsa’; *Nuvažiavo svečiuosna int seserį* (LKG, t. II, s. 618) ‘Goście przyjechali do siostry’.

11.4.3. *j (in, int) + acc. ze znaczeniem link + gen.*

Konstrukcje *j (in, int) + acc.* opisują takie sytuacje, w których przedmiot lokalizowany porusza się w kierunku obszaru lokalizatora, nie stykając się z linią jego obszaru, np. *Gal eisma int stotj (stoties link)* (LKG, t. II, s. 619) ‘Może pójdziemy ku dworcowi’; *Pavažiuk in Kauną – te jau kitoniška žemė* (LKG, t. II, s. 619) ‘Pojedź w stronę Kowna – tam już inna ziemia’; *Mašina nudundėjo in mišką (miško link, j miško pusę)* (LKG, t. II, s. 619) ‘Samochód pojechał do lasu’

11.4.4. *j (in) + acc. ze znaczeniem prie + gen.*

Opisane przykłady wskazują, że przedmiot lokalizowany przybliża się w stronę obszaru lokalizatora, np. *Nuėjo in šulnį ir mazgoja rūbus* (LKG, t. II, s. 619) ‘Przyszedł do studni i pierze ubranie’; *Buvau nubėgus in mašiną – neatvažiavo* (LKG, t. II, s. 619) ‘Przybiegłem do samochodu – nie odjechał’; *Atvažiuok in pirmą kupsnelę (šieno)* (LKG, t. II, s. 619) ‘Podjedź do pierwszej kopy siana’.

11.4.5. *palei + acc. ze znaczeniem iki, ligi + gen.*

Palei + acc. występuje w znaczeniu adlatywności. Przedmiot lokalizowany porusza się w stronę obszaru lokalizatora. Linia obszaru lokalizatora jest punktem końcowym ruchu przedmiotu lokalizowanego, np. *Aš per dvarelį jodamas, lenkiau galvelę palei žemelę* (LKG, t. II, s. 626) ‘Jadąc przez dworek, zginałem główkę do ziemi’; *Eisiu palei kaktą, brisiu palei juostą* (LKG, t. II, s. 626) ‘Pójdę wodą sięgającą po szyję, będę brnąć do pasa’.

11.4.6. *tarp + gen.*

Konstrukcji *tarp + gen.* używa się również w znaczeniu adlatywności, która polega na zbliżaniu się przedmiotu lokalizowanego do pewnego obszaru, który jest miejscem końca tego ruchu. W języku

litewskim dialektalne *tarp* + *gen.* zastępowane jest przez *i* + *acc.*, np. *Miltus supilk tarp puodo* /*=i puoda*/ (LKG, t. II, s. 607) ‘Mąkę wysyp do garnka’.

12. *Nominativus, instrumentalis* i konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem perlatywności

Definicja ogólna perlatywności oznacza obecność przedmiotu lokalizowanego na obszarze lokalizatora z jednoczesnym oddalaniem się od jednego punktu na jego obszarze i zbliżanie się do drugiego punktu (Hjemslev, 1935, s. 95 ; Anderson, 1971, s. 170). Przy opisie poszczególnych konstrukcji przyimkowych, ich znaczenia podstawowe będą uzupełniane dodatkowymi elementami znaczeniowymi.

12.1. Prymarne konstrukcje przyimkowe ze znaczeniem perlatywności

12.1.1. *per* + *acc.* i *przez* + *acc.* ze znaczeniem powierzchniowości

Konstrukcje *per* + *acc.* i *przez* + *acc.* opisują takie relacje przestrzenne, w których przedmiot lokalizowany porusza się po powierzchni lokalizatora, jednocześnie pozostając w obrębie lokalizatora. Powierzchnia, po której porusza się przedmiot lokalizowany może być bardzo duża lub też mała, zależna od wielkości lub kształtu lokalizatora, np. *Tik vienas vilkas be prieglaudų liko, eina per girią žvarbią naktį ir staugia nesavų balsu, kad net baisy ir graudu* (DG, s. 21) ‘Tylko jeden wilk bez schronienia pozostał, idzie przez puszcę, zimną nocą, i wyje nieswoim głosem, aż tak strasznie i tak żałośnie’; *Pasileidau per kiemą* (LKŽ, t. IX, s. 803) ‘Pobiegłem przez podwórze’; *Tiesiai per laukų joją, per šokų per patvinusius grovius* (DG, s. 400) ‘Prosto przez pola jadę, skaczę przez wezbrane rowy’; *Eidami per miestą, vienoj vietoj jie pamatė didelę minią žmonių* (LKŽ, t. IX, s. 803) ‘Idąc przez miasto, w jednym miejscu, zobaczyli duże zgromadzenie ludzi’; *Wsiadł w lekką górską bryczkę, czekając na podjeździe i ruszył ostro wąziutką drożynką przez las* (SJP, t. VII, s. 456); *Sypali groblę przez bagną, by się wymknąć*

(SJP, t. VII, s. 456); *Wybiegł tylnym wyjściem, przebiegł przez ogród, przeskoczył płot i znikł w lesie* (SJP, t. VII, s. 456).

12.1.2. *per* + acc., *pro* + acc. i *przez* + acc. ze znaczeniem przenikania

Występowanie konstrukcji *per* + acc., *pro* + acc. i *przez* + acc. wskazuje na znaczenie przebijania, przenikania, czy też przeciekania. Przedmiot lokalizowany przemierza obszar lokalizatora tkankowego lub też lokalizatora pojemnika, np. *Pasižiūriu į viršų, o ten genys, pro drėvės skylę, snapą įkišęs, piktai čirškia* (DG, s. 259) ‘Patrzę do góry, a tam dzięcioł wysadził dziób przez dziurę dziupli i gniewnie świergo-cze’; *Ji veržėsi išėiti pro duris* (MS, s. 325) ‘Podążała do wyjścia przez drzwi’; *Kai ponas šovė per vidurį, peršovė stimburį, tai šernas vadovas pabėgo...* (DG, s. 293) ‘Kiedy pan strzelił przez środek, przestrzelił ogon, wtedy dzik przewodnik uciekł...’; *Per vienas duris intėjau per kitas išėjau* (LKŽ, t. IX, s. 805) ‘Przez jedne drzwi wszedłem, przez inne wyszedłem’; *Pro tamsiai žalius lapus spindi mėlynas dangus* (LKG, t. II, s. 637) ‘Przez ciemno-zielone liście błyszczą błękitne niebo’; *Šcigala ich spiętrzona fala, co zdołała się już przewalić przez zaporę* (SJP, t. VII, s. 456); *Z ogrodu (...) przewieszały się na ulicę przez par-kan pędy krzewów, okryte bladoróżowym kwieciem* (SJP, t. VII, s. 456).

12.1.3. *per* + acc. i *przez* + acc. ze znaczeniem horyzontalnym

Użycie konstrukcji przyimkowych *per* + acc. i *przez* + acc. określa ruch przedmiotu lokalizowanego w przestrzeni w pobliżu powierzchni lokalizatora, bez kontaktu z nim. Przedmiot lokalizowany w czasie ruchu pokonuje na swojej drodze lokalizator – przeszkodę, np. *Gervė meliai sutiko ir ilgai netrukus – plast, plast ir nuskrido per balas į viešnagę pas kūmutę lapę* (DG, s. 195) ‘Żuraw z chęcią zgodził się i długo nie czekając – plast, plast poleciał przez bagna w gości do kuma lisa’; *Arklys per tvorą, per vartelius šoko* (LKŽ, t. IX, s. 803) ‘Koń skoczył przez płot i bramę’; *Tad užsimoviau kepurę ant akių ir šokau per tvorą* (DG, s. 345) ‘Wtedy nałożyłem czapkę na oczy i skoczyłem

przez płot’; *Skrenda lėktuvai per vandenynus* (LKG, t. II, s. 628) ‘Lecą samoloty przez oceany’; *Tęgi to był koń (...) a sadził (...) przez rowy i płoty jak sarna* (SJP, t. VII, s. 456); *Jak biały ptak zleciała z parkanu na błonie i wionęła ogrodem przez płotki, przez kwiaty* (SJP, t. VII, s. 456); *Począł z wielkim pośpiechem przekładać nogi przez poręcz skarbniczka* (SJP, t. VII, s. 456).

12.1.4. *po* + acc. i *po* + loc.

Zastosowanie konstrukcji *po* + acc. w języku litewskim, występuje ze znaczeniem perlatywności. Weinsberg (1971, s. 108-114) analizując trzy języki: polski, rumuński i niemiecki wskazuje na jeszcze jedno znaczenie – znaczenie chaotyczności rozmieszczenia. Przedmiot lokalizowany porusza się po obszarze lokalizatora, ruch ten odbywa się chaotycznie, osiągając poszczególne, czasami przypadkowe punkty obszaru lokalizatora, np. *Aš toliau po Suvalkų miestą, kaip vėlė be vietos valkiojaus* (DG, s. 374) ‘Nadal po Suwałkach włóczyłem się jak dusza bez miejsca’; *Vikrios liepsnelės skabariai šokinėja po sausas pagalius, pagaliai linksmai pyška* (SD, s. 63) ‘Zwinne płomienie szybko skaczą po suchych polanach i w końcu wesoło trzaskają’; *Laksto po visus pašalius* (DLKŽ, s. 580) ‘Latał po wszystkich zakamarkach’; *Bėgioja po kiemą* (DLKŽ, s. 580) ‘Biega po podwórku’; *W zroszonym parku po rozkwitłych glogach (...) dzwoniły słowiki* (SJP, t. VI, s. 531); *Panienki rozbiegły się po kątach, szukając towarzystwa literatów i artystów* (SJP, t. VI, s. 531); *W wiosce po chatach zapalały się tu i ówdzie żółte światełka* (SJP, t. VI, s. 531).

12.1.5. *Instrumentalis*

Instrumentalis opisuje przestrzeń, drogę jaką porusza się przedmiot lokalizowany względem lokalizatora lub obszar, na którym znajduje się przedmiot lokalizowany, np. *Keliu prieš kalną šuoliais važiavo vestuvininkai* (BM, s. 207) ‘Drogą pod górę jechali goście weselni’; *Eina mano siela aukštuotu taku...* (SD, s. 125) ‘Idzie moja dusza podwyższoną ścieżką...’; *Jie lydi mane gimtinės šilainėm ir kloniais* (LKM, s. 130)

‘Prowadzą mnie ojczystymi lasami i dolinami’; *Smilgos, ramunelės linksta pakelėm* (LKM, s. 130) ‘Mietlice, rumianki pochylają się na poboczu’; *Išć borem, lasem* (Heinz, 1965, s. 108); *Morzem, lądem płyną nieprzeliczone wojowników roje* (SZ, s. 356); *Pospieszał Wiesław i lasem, i polem* (SZ, s. 356); *Miejscami stały kałuże* (SZ, s. 356).

12.2. Rozbieżności w języku litewskim i polskim w wyrażaniu znaczenia perlatywności

12.2.1. *Instrumentalis* i konstrukcja *po* + *acc.*

Instrumentalis i konstrukcja *po* + *acc.* mogą być synonimiczne w sytuacjach, gdy lokalizator i jego obszar stanowią wąski przestrzenny odcinek, np. ulica, korytarz, po którym porusza się przedmiot lokalizowany lub też lokalizator może być dużym, otwartym obszarem (E. Valiulytė, 1998, s. 34). np. *Vaikštinėjo po koridorių / koridoriu-mi/* (E. Valiulytė, 1998, s. 34) ‘Przechadzał się po korytarzu’; *Kur tu plūstinėjį po laukus / =laukais/ sušalsi!* (E. Valiulytė, 1998, s. 34) ‘Gdzie chodzisz po polach – zamarznieš!’.

12.2.2. *Nominativus*

Nominativus opisuje miejsca, które przedmiot lokalizowany jedno po drugim osiąga na obszarze lokalizatora. *Kas šakutėlė – tai gegutėlė kukavo rytą ir vakarėlį* (LKG, t. I, s. 184) ‘Co gałązka to kukułka kukała rano i wieczorem’; *Dabar kas žingsnis – atsiveria nematyti vaizdai* (LKG, t. I, s. 184) Teraz co krok – rozpościerają się niesamowite widoki’; *Kas namai – tai dūmai* (LKM, s. 111) ‘Co dom – to obyczaj’.

12.2.3. *po* + *acc.*

W opisie lokalizacji zdarzeń należy jeszcze uwzględnić takie znaczenie konstrukcji przyimkowej *po* + *acc.*, która jest synonimiczna ze znaczeniem *locativu*, np. *Skamba po kaimus / =kaimuose/* (DLKŽ, s. 534)

’Roznosi się (głos) po wsiach’; *Bėgioja vaikiai kieme* /=*bėgioja vaikiai po kiemą*/ (LKM, s. 135) ’Biegają dzieci po podwórku’; *Ganau vienas visuos laukuos* /=*po visus laukus*/ *ir visam alksnyne* /=*po visą alksnyną*/ (LKM, s. 135) ’Sam jeden wypasał po wszystkich polach i całej olszynie’. Opisane przykłady wskazują, że przedmiot lokalizowany porusza się po obszarze lokalizatora, ruch ten odbywa się chaotycznie, osiągając poszczególne, czasami przypadkowe punkty obszaru lokalizatora.

E. Valiulytė (1998, s. 31–33) wskazuje, że użycie konstrukcji *po* + *acc.* w liczbie pojedynczej opisuje chaotyczną drogę przedmiotu lokalizowanego w obrębie, w środku lokalizatora, np. *Vaikščiojant sode* (= *po sodą*), *jam rūpėdavo pamatyti, ar nežiūri Mozūras pro langą* (E. Valiulytė, 1998, s. 33) ’Spacerując po sadzie, obchodziło go, aby zobaczyć czy Mazur nie patrzy przez okno’; *Mokytojas vaikšto po klasę* (= *klasėje*) | *klasės viduje* | (E. Valiulytė, 1998, s. 31) ’Nauczyciel chodzi po klasie’. Użycie zaś konstrukcji *po* + *acc.* w liczbie mnogiej oznacza ruch chaotyczny przedmiotu lokalizowanego w obrębie obszarów wielu lokalizatorów, np. *Mokytojas vaikšto po klases* (*iš vienos į kitą*) (E. Valiulytė, 1998, s. 31) ’Nauczyciel chodzi po klasach (z jednej do drugiej)’.

12.2.4. *kiaurai* + *gen., acc.*, *skradžiai* + *gen., acc.*

Konstrukcje przyimkowe *kiaurai* + *gen., acc.*, *skradžiai* + *gen., acc.* występują ze znaczeniem powierzchniowości i przenikania (zob. 12.1.1. i 12.1.2.). W języku polskim adekwatnymi odpowiednikami są formy: *przez*, *na wylot*, *na wskroś*, np. *Eičiau kiaurai pasaulio, kad tik jį rasčiau* (DLKŽ, s. 302) ’Chodziłabym po całym świecie, abym tylko jego znalazła’; *Rogių pavažos smego skradžiai sniegą* (DLKŽ, s. 713) ’Płózy sań ugrzęzły w śniegu’.

12.3. Konstrukcje przyimkowe w dialektach litewskich

12.3.1. *perdēm* + *acc.*

Konstrukcja *perdēm* + *acc.* jest typowo dialektalną konstrukcją i występuje w dwóch znaczeniach *per* + *acc.*, w znaczeniu przenika-

nia i powierzchniowości, np. *Ot kur tai bent šautuvas – kai šoviau, tai perdēm tokį storą medį kulka perėjo* (LKG, t. II, s. 633) ‘Oto strzelba – gdy strzeliłem, to przez takie grube drzewo kula przeszła; *Upelis teka perdēm viso kaimo laukus* (LKG, t. II, s. 633) ‘Rzeczka płynie przez pola całej wsi’.

12.3.2. *pagal* + acc., *pagal* + instr.

Konstrukcje *pagal* + acc., *pagal* + instr. wskazują, że przedmiot lokalizowany porusza się w obrębie obszaru lokalizatora, np. *Ėjo kalnais pagal* (LKG, t. II, s. 624) ‘Szedł górami’; *Jį nuvėžė laivu jūrą pagal* (LKG, t. II, s. 624) ‘Wiózł go statkiem przez morze’.

III. Znaczenia temporalności

Niniejszy rozdział poświęcony jest zależnościom temporalnym jakie występują w języku litewskim i polskim. Znaczenia czasu opisywane są zarówno za pomocą przypadków syntetycznych jak i analitycznych (konstrukcji przyimkowych). Czynności i zdarzenia lokalizowane są w różnych etapach czasowych, następuje ustalenie ich chronologii.

1. Czynności wykonywane z pewną częstotliwością czasową

Konstrukcje przyimkowe i przypadki syntetyczne wyrażają pewne okresy czasowe, w których regularnie odbywają się czynności i zdarzenia. Takie zdarzenia i czynności mogą powtarzać się z pewną częstotliwością.

1.1. *per* + acc. i *przez* + acc.

Konstrukcje *per* + acc. *przez* + acc. w obu językach wskazują na pewien odcinek, przedział czasu, w którym odbywa się czynność lub zdarzenie, lub też oznacza czas, którego część zajęła jakaś czynność, np. *Per pietus tėvelis pasisakė eisiąs į pievas ir kad mes atneštumėm jam tenai pusvakarių* (SD, s. 68) ‘W czasie obiadu ojciec powiedział, że pójdzie na łąki i żebyśmy przynieśli mu tam podwieczorek’; *Rugys nieko jam neatsakė ir pats vienas po grumstu per žiemą šaltį kentė* (DG, s. 201) ‘Żyto nic nie odpowiedziało (pszenicy) i samo pod grudą przez zimę mróz cierpiało’; *Per dienas gėrė, per naktis po suolais valiojosi* (MS, s. 103) ‘Dniami pił, nocami pod ławkami tarzał się’; *Mirė ji per vokiečių okupaciją jau žilagalvė senutė* (LKG, t. II, s. 631) ‘Umarła podczas niemieckiej okupacji już (jako) siwowłosa staruszka’; *Przez wiele lat mieszkaliśmy w tym domu* (SJP, t. VII, s. 457); *Nie widziałem się z chłopcami przez bity miesiąc* (SJP, t. VII, s. 457); *Przez cały czas małżeńskiego pożycia (...) była prawą ręką męża w gromadzeniu mąjtku* (SJP, t. VII, s. 457).

1.2. *Accusativus*

Użycie *accusativu* wskazuje na to jak długo, jak często trwa czynność lub jakieś wydarzenie, np. *Rugpjūčio naktį žvaigždės didelės ir skaidrios. Rugpjūčio naktį žvaigždės žemėn krinta* (LKM, s. 127) ‘Sierpniową nocą gwiazdy są duże i jasne. Sierpniową nocą gwiazdy na ziemię opadają’; *Kartą vieną žiemą katės išsirengė į vestuves* (DG, s. 92) ‘Pewnego razu zimą kotki wybrały się na wesele’; *Vos nusivilkę vilkas į mišką, pragulėjo pavėsy dieną ir kitą, peralko ir išėjo medžioti kiškių* (DG, s. 26) ‘Ledwo wilk dowlekl się do lasu, przeleżał w cieniu dzień i następny, zgłodniał i poszedł zapolować na zające’; *Ilgai miegojo Vincė tą paskutinę naktį skerdžiaus trobelėje* (MS, s. 57) ‘Długo spał Vincė w chatce parobka tej ostatniej nocy’; *Marsz trwał dzień cały* (SZ, s. 354); *Trwało to tylko chwilę* (SZ, s. 354); *Ćwierć godziny wrzał hałas* (SZ, s. 354); *Próżno i dzień, i noc płacząc* (SZ, s. 354).

1.3. *Instrumentalis*

Instrumentalis oznacza czas, przez który trwa jakiś stan lub czynność lub czas, w którym czynność odbywa się częściowo, np. *Vasaromis versdavosi statyba* (MS, s. 72) ‘W lecie trudnił się budową’; *Pačiu pavakariu sugrižo duobkasiai ir Saliamutė* (LKM, s. 131) ‘Pod wieczór wrócili grabarze i Saliamutė’; *Pavargęs, nusiplūkęs grįždavo vakarais į savo vienišą trobelę kaimo gale* (LKM, s. 131) ‘Zmęczony, zmordowany, wracał wieczorami do swojej samotnej chatki na końcu wsi’; *Pracować dniem i nocą* (Heinz, 1965, s. 108); *Wieczorem padał deszcz* (SZ, s. 356); *Czasami zrywał się silny wiatr* (SZ, s. 356).

1.4. *Locativus, w + loc., w + acc.*

Użycie *locativu* wskazuje na konkretny moment czasowy lub przedział czasu, w którym odbywa się czynność lub zdarzenie, np. *Vėlai vakare išėjo iš kapų ir ilgai klaidžiojo po Skardupių miestelį* (MS, s. 56) ‘Późno wieczorem przyszedł z cmentarza i długo walał się po miasteczku Skardupiai’; *Šeštadienio pavakare atbraždėjo iš*

Užubalių kaimo Kepalas su savo piršliu Vedaru (MS, s. 99) 'W sobotę pod wieczór przyjechał Kepalas ze swoim swatem o imieniu Vedaras ze wsi Užubalai'; *Ar ketvirtoje dienoje suvažiavo vyresnybė ir daktarai* (LKG, t. 2, s. 206) 'Czwartego dnia zjechało zwierzchnictwo i lekarze'; *W sobotę zbiorę kajety, a w poniedziałek nastąpi głośne odczytanie najlepszych opowiadań* (SJP, t. IX, s. 805); *Wracał do domu albo późno w nocy, albo dopiero nad ranem* (SJP, t. IX, s. 804); *Zrezygnowano w ostatniej chwili z podjęcia lotu* (SJP, t. IX, s. 804).

1.5. Genetivus

W języku polskim występuje *genetivus partitivus* (dopełniacz częstkowy) ze znaczeniem czasu, którego część zajęła jakaś czynność lub wydarzenie, np. *Następnego poranku nieprzyjaciół był już widoczny* (SZ, s. 346); *Dzisiejszej nocy spadł deszcz ulewny* (SZ, s. 346). W języku litewskim genetivus występuje ze znaczeniem czasu, gdy występuje czasownik z zaprzeczeniem i użyte są partykuły *nė, nei*, np. *Nesėdi nei minutės be darbo* (E. Valiulytė, 1998, s. 263) 'Nie siedzi ani minuty bez pracy'; *Negalėjo išbūti nė savaitės – po kelių dienų išburbė namo* (E. Valiulytė, 1998, s. 263) 'Nie mógł wytrzymać nawet tygodnia – po kilku dniach wyjechał do domu'.

1.6. Nominativus

W języku litewskim *nominativus* wskazuje ile czasu, jak często trwa jakieś wydarzenie lub czynność, np. *Kelintas vakarėlis laukiu čia ligi vėlumo!* (LKG, t. I, s. 184) 'Już któryś wieczór (z rzędu) czekam tutaj do późna!'; *Kur trankaisi visas rytas?* (LKG, t. I, s. 184) 'Gdzie włączyłeś się przez całe rano?'; *Atvažiavo į stotį penkios minutės prieš išeinant traukiniui* (LKG, t. I, s. 184) 'Przyjechał na dworzec pięć minut przed odjazdem pociągu'; *Kas viena vasara Lapinas ganė gyvulius* (LKM, s. 111) 'Każde lato Lapinas pasł bydło'; *Brolis jau visi metai serga* (LKM, s. 111) 'Brat już całe lata choruje'.

Czasami *nominativus* zastępowany bywa przez *accusativus*, np. *Kas vasarą Lapinas ganė gyvulius* (LKM, s. 112) 'Każde lato Lapinas pasł

bydło’; *Kas rytą ji eina vandens į šaltinį* (LKM, s. 112) ‘Każdy ranek idzie po wodę do źródła’; *Dieną naktį ugnelė švecia* (LKM, s. 112) ‘Dzień i noc świeci się ogień’.

1.7. *Dativus*

W języku litewskim użycie tego przypadku oznacza moment czasu, w którym odbywa się zdarzenie lub czynność, np. *Ir aš vykau namo keliom savaitėm* (LKM, s. 123) ‘Wyjechałem do domu na kilka tygodni’; *Vakarui, ryto sūnau, šviesos taurėje šešėlių nuosėdos gula* (LKM, s. 123) ‘Wieczorem, w kielichu światła kładą się osady cienia’ *Kai tik parvažiuodavo į kaimą vasarai Daubos sūnus iš mokytojų seminarijos, Juras nueidavo vakarais* (LKG, t. I, s. 193) ‘Jak tylko przyjechał na lato do wsi syn Dauba z seminarium nauczycielskiego, Juras wychodził wieczorami’; *Mėnesiui gausi tris rublius...* (LKG, t. I, s. 193) ‘Na miesiąc dostaniesz trzy ruble...’; *Išėini tada iš namų visai dienai* (LKG, t. I, s. 194) ‘Wychodzi z domu na cały dzień’.

Czasami *dativus* ze znaczeniem czasu można zastąpić konstrukcją przyimkową *per* + **acc.** np. *Tai jau kad duomet drapaną, pakaktų bent šešių rublių mėnesiui (= per mėnesį)*. Jeśli dostałbym ubranie, wystarczyłoby sześć rubli na miesiąc’.

1.8. Częstotliwość czasowa w dialektach litewskich

1.8.1. *į* + **acc.**

Czynności i zdarzenia odbywają się w pewnym przedziale czasu. Konstrukcja przyimkowa *į* + **acc.** może być zastąpiona przez *per* + **acc.**, np. *Į savaitę ir suvalgau duoną* (LKG, t. II, s. 621) ‘W ciągu tygodnia zjadam chleb’; *Į vieną naktį išdžiūsta ta žolė* (LKG, t. II, s. 621) ‘W jedną noc wysycha ta trawa’.

2. Czynności wykonywane w przybliżonym okresie czasowym

Opisane konstrukcje w p. 2.1., 2.2., 2.3., 2.4., wskazują na przybliżony czas, w którym odbywają się czynności i zdarzenia.

2.1. *apie, aplink* + acc. i *przy* + loc., *koło* + gen.

Konstrukcje *apie, aplink* + acc. i *przy* + loc., *koło* + gen. lokalizują czynności, zdarzenia w przybliżonym okresie czasu, np. *Apie pusvakarius nuėjo į šeimyninę paskaityti, papasakoti ir sąsiuvinį pasiveižėti* (SD, s. 62) ‘Koło podwieczorku poszła do rodziny poczytać, poopowiadać i przeglądać zeszyty’; *Apie 1530 jau pradėjo Lietuvoje rodytis pirmieji protestantizmo ženklai, ir jie vis stiprėjo* (L, s. 302) ‘Okolo 1530 roku zaczęły się pojawiać pierwsze oznaki protestantyzmu na Litwie i one ciągle umacniały się’; *Broliai parjojo aplink pietus* (LKŽ, t. I, s. 245) ‘Bracia przyjechali okolo obiadu’; *Koło połowy ubiegłego wieku następuje wydatne obniżenie ceny książki i gazety* (SJP, t. III, s. 840); *Przy łapaniu ryb zachowywać się trzeba cicho* (SJP, t. VII, s. 479).

2.2. *arti* + gen., *netoli* + gen. i *blisko* + gen.

Konstrukcje przyimkowe *arti* + gen., *netoli* + gen. i *blisko* + gen. określają przybliżony czas wykonywania czynności lub zdarzeń, np. *Išgyveno arti rudens* (LKG, t. II, s. 589) ‘Dożył bliżej jesieni’; *Greit bus vakaras – saulė arti laidos* (LKG, t. II, s. 589) ‘Szybko będzie wieczór – słońce blisko zachodu’; *Jau arti pavakario* (LKG, t. II, s. 589) ‘Już blisko pod wieczór’; *...Išbuva netoli Naujų Metų* (LKG, t. II, s. 597) ‘Wytrzymałem prawie do Nowego Roku’; *Buvo jau netoli mirties* (LKG, t. II, s. 597) ‘Był już blisko śmierci’; *Jau netoli dvylikos* (DLKŽ, s. 428) ‘Już blisko dwunastej’; *Bylo już blisko północy, gdy Wojtek wracał do domu* (SJP, t. I, s. 552); *Gdy było blisko południa, stanęliśmy na popas* (SJP, t. I, s. 552).

2.3. *prie* + gen. i *przy* + loc., *koło* + gen.

Użycie konstrukcji *prie* + gen. i *przy* + loc., *koło* + gen. wskazuje na lokalizację czynności czy zdarzenia w przybliżonym okresie czasu, np. *Saulė jau prie vakaro prie laidos* (LKŽ, t. X, s. 618) ‘Słońce już przy wieczorze, przy zachodzie’; *Nors prie Mikalojaus I (1825-1855) buvo panaikintas Lietuvos Statutas (1840) ir vyko tolimesnis krašto rusinimas.* ..(L, s. 327) ‘Choć za czasów Mikołaja I (1825-1855) był zniesiony Statut Litewski (1840) i trwała dalsza russyfikacja kraju...’; *Prie vakaro vėl ima niauktis, gal naktį ims lyt* (LKŽ, t. X, s. 618) ‘Koło wieczora znów zaczęło chmuryć się, być może nocą będzie padać’; *Przy pierwszym spotkaniu obdarzyła go szczodrą całą wiosną uśmiechów i ciepłych spojrzeń* (SJP, t. VII, s. 479); *Koło północy* księżyc w ostatniej kwadrze trochę rozświetlił las (SJP, t. III, s. 840); *Poznańskie kolegium jezuickie miało także przy schyłku panowania Augusta III obserwatorium astronomiczne* (SJP, t. VII, s. 479); *Koło połowy ubiegłego wieku* następuje wydatne obniżenie ceny książki czy gazety (SJP, t. VII, s. 840).

2.4. Czas przybliżony w dialektach litewskich

2.4.1. *pagal* + instr., *palei* + acc.

Użycie konstrukcji *pagal* + instr., *palei* + acc. oznacza, że czynności, zdarzenia odbywają się w określonym przedziale czasu lub też w przybliżonym okresie czasu, np. *Katalikai jį nakčią palei palaidojo* (LKG, t. II, s. 625) ‘Katolicy pochowali go nocą’; *Palei rudenį tik grižau* (LKG, t. II, s. 625) ‘Pod jesień tylko wracał’.

3. Czynności wykonywane w początkowym momencie czasu

Konstrukcje przyimkowe *iš*, *nuo* + gen. i *od*, *z* + gen. wskazują na czynności i zdarzenia, które lokalizowane są na początku pewnego momentu czasowego, w jego początkowej fazie.

3.1. *iš*, *nuo* + gen. i *od*, *z* + gen.

Konstrukcje *iš*, *nuo* + gen. i *od*, *z* + gen. umiejscawiają zdarzenia, czynności rozpoczynające się w początkowym momencie czasowym lub od konkretnego terminu czasowego, np. *Nuo Zygimanto Augusto laikų* vytiš pasikeičia (L, s. 66) ‘Od czasów Zygimunta Augusta pogoń zmienia się’; *Bet vyrai buvo iš vakaro į Suvalkų mugę išvažiuavę* (DG, s. 332) ‘A mężczyźni z wieczora wyjeżdżali na targ do Suwałk’; *Iš pradžių (iš senų laikų) jau yra tokie namai* (LKŽ, t. IV, s. 157) ‘Od początku (od dawnych lat) już są takie domy’; *Od siódmego roku życia sprzedawał gazety* (SJP, t. V, s. 632); *Wychodził teraz z samego rana i nie wracał na obiad, dopiero późnym wieczorem* (SJP, t. X, s. 384); *Powiat słynie z dawnych wieków żyznością gruntów* (SJP, t. X, s. 384).

4. Końcowy moment czasu

Wymienione konstrukcje w punktach 4.1. i 4.2. oznaczają przedział czasu, w którym odbywają się czynności lub zdarzenia. Czynności te i zdarzenia lokalizowane są w końcowej granicy przedziału czasowego.

4.1. *į* + acc., *iki*, *lig(-i)* + gen. i *do* + gen., *ku* + dat.

Konstrukcje *į* + acc., *iki*, *lig(-i)* + gen. i *do* + gen., *ku* + dat. lokalizują czynności lub zdarzenia w pewnym przedziale czasowym, wskazując na końcową granicę czasu kończącą czynność, np. *O kalvis buvo vaišingas žmogus, tai ir sugaišindavo ligi pusiaunakčių* (MS, s. 89) ‘Kowal był gościnnym człowiekiem, dlatego zatrzymał nas do północy’; *Iki 1960 Lietuvos valstybės gyventojų skaičius siekė 2835000* (L, s. 437) ‘Do 1960 roku liczba mieszkańców Litwy osiągnęła 2835000’; *Reikia sėti rugius į mėnesio galą* (LKŽ, t. IV, s. 3) ‘Należy posiać żyto do końca miesiąca’; *Ty o siódmęj już chrapiesz, ja nie śpię do trzeciej* (SJP, t. III, s. 154); *Zwlekać do ostatniej chwili* (SJP, t. III, s. 154); *Ku wieczorowi burza ucichać zaczęła* (SJP, t. III, s. 1252); *Ku końcowi tego miesiąca opuszczyć Berlin* (SJP, t. III, s. 1252).

4.2. *po* + dat. i *pod* + acc., *na* + acc., *po* + acc.

Konstrukcja *po* + dat. może być zastąpiona przez konstrukcję przyimkową *iki* + gen., np. *Ten jie gyvena ir po šiai dienai* /= *iki šios dienos*/ (LKŽ, t. X, s. 387) ‘Oni tam mieszkają do dnia dzisiejszego’; *Kai pasiskolino tai ir po šiai dienai* /= *iki šios dienos*/ neatiduoda. (LKŽ, t. X, s. 387) ‘Jak pożyczył tak do dzisiejszego dnia nie oddaje’. Konstrukcja *po* + gen. może być zastąpiona przez *nuo* + gen., np. *Anas jau po seno* /= *nuo seno* / *toks tebėra* (LKŽ, t. X, s. 388) ‘Tamten już od starego taki jest’.

W języku polskim podobne znaczenie czasu oddaje konstrukcja przyimkowa *pod* + acc. oraz rzadziej konstrukcje przyimkowe *na* + acc., *po* + acc., np. *Indygo pojawia się w Europie pod koniec średniowiecza* (SJP, t. VI, s. 595); *Właśnie pod same żniwa wyjechałem do krewnych* (SJP, t. VI, s. 595); *Pamiętam zimę, już tak pod wiosną, dwa dni błakałem się we mgle, nie mogąc znaleźć (...) drogi do domu* (SJP, t. VI, s. 594) ; *Pisał utwory liryczne niemal po ostatnie tchnienie długiego swego życia* (SJP, t. VI, s. 531) ; *Może wyjechać dopiero na sierpień, bo w lipcu musi jeszcze pracować* (SJP, t. IV, s. 945).

5. Czynności wykonywane w ograniczonym momencie czasowym z dwóch stron

Czynności i zdarzenia umiejscowione są pomiędzy dwiema granicami czasowymi lub w środku przedziału czasowego.

5.1. *tarp* + gen. i *między* + instr.

Użycie konstrukcji *tarp* + gen. i *między* + instr. w obu językach wskazuje na lokalizację momentu czynności zdarzenia czy stanu rzeczy w przedziale czasowym, który jest ograniczony z dwóch stron, np. *Urugvojuje lietuvių išeivių atvykusių daugiausia tarp 1923 ir 1931, yra apie 5000* (L, s. 789) ‘W Urugwaju znajduje się około 5000 litewskich emigrantów, najwięcej przybyłych między 1923 a 1931 rokiem’; *Tarp pirmos ir trečios valandos nakties* (DLKŽ, s. 837) ‘Między pierwszą

a trzecią godziną w nocy’; *Przyjdź w poniedziałek albo między drugą i piątą albo po szóstej wieczorem* (SJP, t. IV, s. 667); *Schadzki kochanków odbywały się między dwunastą a drugą* (SJP, t. IV, s. 667).

5.2. *viduj* + gen.

Czynność lub zdarzenie odbywa się w środku pewnego przedziału czasowego, np. *Papartis żydi viduj nakties* (DLKG, s. 446) ‘Paproć kwitnie w środku nocy’; *Viduj vasaros ežeras atšqla* (DLKG, s. 446) ‘W środku lata jezioro rozmarza się’.

5.3. *vidury, vidur, pusiau* + gen.

Konstrukcje *vidury, vidur, pusiau* + gen. określają przybliżony środkowy moment pewnego przedziału czasowego, w którym odbywa się czynność lub zdarzenie, np. *Vidur žiemos atėjo šalčiai* (DLKG, s. 446) ‘W środku zimy przyszły mrozy’; *Grįžau pusiau nakties* (DLKG, s. 445) ‘Wróciłem w połowie nocy’; *Tu nubusi vidury nakties* (LKM, s. 394) ‘Obudzisz się w środku nocy’.

5.4. *ant* + gen. i *na* + loc.

Konstrukcje przyimkowe *ant* + gen. i *na* + loc. opisują lokalizację czynności lub zdarzeń, które mogą odbywać się w pewnym przedziale czasowym, w początkowej fazie czasu lub jego końcowym momencie, np. *Išėjo ant visos dienos miškan kirsti* (LKŽ, t. I, s. 154) ‘Wyszedł do lasu na cały dzień, aby rąbać’; *Wynajęła pokój z kuchnią na całą zimę* (SJP, t. IV, s. 945); *Jau ant dylyktos eisiu pietus virti* (LKŽ, t. I, s. 154) ‘Już na dwunastą pójde gotować obiad’; *Tylko żebyście mi na trzecią wrócili, bo nie będę za was oczami świecił* (SJP, t. IV, s. 945); *Mes jojom nog saulės užtekėjimo ant nusileidimo* (LKŽ, t. I, s. 154) ‘Jechaliśmy od wschodu do zachodu słońca’; *Długo nie mogłem zasnąć z soboty na niedzielę* (SJP, t. IV, s. 945).

5.5. *už* + gen. i *za* + instr. ze znaczeniem *per* + acc. i *przez* + acc.

Użycie konstrukcji *už* + gen. i *za* + instr. wskazuje na lokalizację zdarzenia lub czynności w pewnym przedziale czasu, np. *Padarysiu už vieną dieną, užkart* (LKŽ, t. XVII, s. 576) ‘Od razu zrobię w ciągu jednego dnia’; *Už vieną dieną ar tu ir pagijai?* (LKŽ, t. XVII, s. 576) ‘Przez jeden dzień wyzdrowiałaś?’; *Už vienos žiemos visos bitės pašalo* (LKŽ, t. XVII, s. 576) ‘W ciągu jednej zimy wszystkie pszczoły wymarły’; *Idž ty za dnia do zajazdu, bo wieczorem zablądzisz* (SJP, t. X, s. 392).

5.6. *į* + acc.

Konstrukcja *į* + acc. oznacza przedział lub moment czasu, w którym odbywa się zdarzenie lub czynność, np. *Į rudenį vėl ėmė lyti* (LKŽ, t. IV, s. 3) ‘Jesienią znów zaczął padać deszcz’; *Jis į tą tarpą parėjo* (LKŽ, t. IV, s. 3) ‘Przyszedł w tym momencie’; *Į pradžią gyvenimo davė karvę* (LKŽ, t. III, s. 3) ‘Na początek życia dał krowę’.

6. Czynności przebiegające w czasie, który poprzedza inną czynność (czas wcześniejszy)

Konstrukcje przyimkowe opisane w punktach 6.1. i 6.2. oznaczają pewną miarę czasu, o którą coś się dzieje wcześniej.

6.1. *prieš* + acc., *pirma* + gen. i *przed* + instr.

Konstrukcje *prieš* + acc., *pirma* + gen. i *przed* + instr. lokalizują moment czasowy zdarzenia względem, którego inne zdarzenie przebiega wcześniej, np. *Prieš I pas. karą Lietuvoje buvo apie 30 įvairių aukštesniųjų mokyklų* (L, s. 771) ‘Przed I Wojną Światową na Litwie było około 30 różnych wyższych szkół’; *Dar prieš Mindaugo laikus XII a. gale lietuviai buvo pradėję veržtis į rytus* (L, s. 294) ‘Jeszcze przed czasami Mendoga, w końcu XII wieku Litwini zaczęli wdzierać się na wschód’; *Prieš dešimtį metų jis (Daubaras) palaidojo žmoną bet augina tris kaip*

liepas dukteris (LKG, t. II, s. 634) ‘Przed dziesięcioma laty Daubaras pochował żonę, ale wychowuje trzy, jak lipy, córki’; *Ji ateidavo pirm pietų* (E. Valiulytė, 1998, s. 297) ‘Ona zazwyczaj przychodziła przed obiadem’; *Mes pirma Jono parėjom iš bažničios* (E. Valiulytė, 1998, s. 297) ‘Przyszedliśmy z kościoła przed Janem’; *Wyjechała z Warszawy przed czterema laty* (SJP, t. VII, s. 172); *Wyruszymy dziś przed świtem w góry* (SJP, t. VII, s. 172); *Pięć minut przed dwunastą rozległ się brzęk dzwonka w przedpokoju* (SJP, t. VII, s. 172).

6.2. *už + gen. i za + instr. ze znaczeniem prie + gen., prieš + acc. i za + gen.*

Konstrukcje *už + gen.* i *za + instr.* wskazują na moment czasowy zdarzenia, czynności, przed którymi inne zdarzenie dzieje się wcześniej, np. *Už trejų metų čia visai kitaip buvo galvojama* (LKŽ, t. XVII, s. 576) ‘Przed trzema laty tutaj zupełnie inaczej myślano’; *Baigiau už caro laikų tris klesas* (LKŽ, t. XVII, s. 576) ‘Skończyłem trzy klasy za carskich czasów’; *Atbudau už dviejų valandų prieš saulės tėjimą* (LKŽ, t. XVII, s. 576) ‘Obudziłem się na dwie godziny przed wschodem słońca’; *Za dni młodości przeżył wielką rewolucję* (SJP, t. X, s. 392); *Za króla Sasa, jedz, pij i popuszczaj pasa* (SJP, t. X, s. 392).

7. Czynności odbywające się w czasie, po którym następuje inna czynność (czas późniejszy)

Konstrukcje przyimkowe wyszczególnione w punktach 7.1., 7.2. i 7.3. oznaczają koniec upływu czasu, po którym odbywa się jakaś czynność lub zdarzenie.

7.1. *po + gen., po + dat., po + instr. i po + loc.*

Użycie konstrukcji przyimkowych *po + gen., po + dat., po + instr.* i *po + loc.* wskazuje na czynność odbywającą się po pewnym, skończonym terminie czasowym, np. *Po vestuvių per kurias buvo taip linksma,*

netrukus atėjo liūdnos valandos (MS, s. 114) ‘Po weselu, podczas którego było tak wesoło, niebawem nadeszły smutne godziny’; *Atidavė skolą po mėnesio* (LKŽ, t. X, s. 386) ‘Oddał dług po miesiącu’. Znaczenie to wyrażane bywa konstrukcją **po + dat.** *Grįžau po karui* (LKŽ, t. X, s. 387) ‘Wrócił po wojnie’; *Po vakarienei visi susėdo pasakų sakyt* (LKŽ, t. X, s. 387) ‘Po kolacji wszyscy zasiedli, aby opowiadać bajki’; *Ar prisizadi man dūšią ataduot po trejais metais?* (LKŽ, t. X, s. 387) ‘Czy przyrzekasz oddać mi duszę po trzech latach?’; *Po šventu Jonu jau šienauja* (LKŽ, t. X, s. 387) ‘Po Świętym Janie już koszą siano’; *Zdrzemnąl się na dobre. Ocknąl się po uplywie godžiny* (SJP, t. VI, s. 531); *Na koniec, po godžinie drogi, ujrzelišmy šliczną, glądką jak zwierciadło zatokę* (SJP, t. VI, s. 531).

7.2. **už + gen. i za + acc., za + instr. ze znaczeniem po + gen. i po + loc.**

Konstrukcje **už + gen. i za + acc., za + instr.** opisują jednostki czasowe, ich wielkość oddzielające zdarzenia, czynności późniejsze od wcześniejszych, np. *Už penkios minutės atėjo daktaras, kaip mama sukrito* (LKŽ, t. XVII, s. 575) ‘Po pięciu minutach przyszedł lekarz, od momentu jak mama opadła bez sił’; *Kai paleis, tada ir grįš, už trijų metų* (LKŽ, t. XVII, s. 576) ‘Jak wypuszczą, wtedy wróci za trzy lata’; *Už trijų dienų pirštinės bus gatavos* (LKŽ, t. XVII, s. 575) ‘Po trzech dniach rękawiczki będą gotowe’; *W hallu kasyna rozchodzilišmy się z tym, že mamy się spotkać za godžinę na tym miejsцу* (SJP, t. X, s. 392); *Weszli do salonu, gdzie było jeszcze widno i za chwilę zostali sami* (SJP, t. X, s. 392); *Skrzeplę bagniste ląki, otaczające zamek, za nadejściem zimy* (SJP, t. X, s. 392).

7.3. **poza + instr.**

W języku polskim konstrukcja **poza + instr.** opisuje czas, w którym odbywa się czynność lub zdarzenie po innej wcześniejszej zakończonej czynności czy zdarzeniu, np. *Lubił (...) muzykę i grał dużo w czasie lekcji i poza lekcjami* (SJP, t. VI, s. 1297); *Praca została wykonana bezpłatnie z dobrej woli i poza godzinami normalnych zajęć* (SJP, t. VI, s. 1297).

7.4. Czas późniejszy w dialektach litewskich

7.4.1. *pro* + acc.

Konstrukcja *pro* + acc. oznacza moment czasu względem, którego coś się dzieje wcześniej, np. *Pro aušrą jau pradėda kukuot gegužė* (LKG, t. II, s. 637) ‘Już przed świtem zaczyna kukać kukułka’ ; *Pro tamsą išvažiavau* (LKG, t. II, s. 637) ‘Wyjechałem zanim się ściemniło’.

Podsumowanie

Przedstawiona analiza semantyczna przypadków analitycznych i syntetycznych w języku litewskim i polskim pozwala na dokonanie typologii relacji przestrzennych i znaczeń temporalnych w obu językach. Wyniki osiągniętych typologii relacji przestrzennych zostały przedstawione w dwóch tabelach umieszczonych w końcowej części Podsumowania. W tabelach wyróżniono 13 typów relacji przestrzennych wyrażonych przez poszczególne przypadki oraz podano krótkie przykłady zdań ujętych w ramach wyróżnionych relacji. Wyniki analizy przypadków analitycznych i syntetycznych wskazują, że jest możliwa klasyfikacja i uporządkowanie znaczeń przestrzennych i temporalnych w obu językach.

Przypadki analityczne (konstrukcje przyimkowe) i przypadki syntetyczne w języku litewskim i języku polskim wyrażają następujące znaczenia:

1. Znaczenie powierzchniowości

Przedmiot lokalizowany jest w kontakcie z zewnętrzną powierzchnią lokalizatora.

Przedmiot lokalizowany nie zajmuje całej powierzchni lokalizatora, a lokalizator ochrania przedmiot lokalizowany przed spadaniem. Znaczenie powierzchniowości wyrażają

następujące adekwatne konstrukcje przyimkowe w języku litewskim i języku polskim:

ant + gen. i *na* + loc., *na* + acc.

ant + gen. i *na* + loc. ze znaczeniem przymocowania

ant + gen. i *na* + loc., *na* + acc. ze znaczeniem wierzchu

ant + gen., *po* + acc. i *na* + loc., *po* + loc.

ant + gen., *virš* + gen. i *na* + loc., *nad* + instr.

prie + gen. i *przy* + instr. ze znaczeniem *pas* + acc. i *u* + gen.

Znaczenie powierzchniowości w obu językach wyrażane jest także za pomocą konstrukcji przyimkowych, które prymarnie opisują różne typy relacji przestrzennych. W języku litewskim konstrukcja

przyimkowa **už + gen.**, która prymarnie wyraża znaczenie tylności, oraz konstrukcje **apie, aplink (-ui) + acc.** są synonimiczne konstrukcji przyimkowej **ant + gen.**. W języku polskim konstrukcje przyimkowe **przy + loc.** i **u + gen.**, które prymarnie wyrażają znaczenie bliskości, w niektórych kontekstach są równoważne i występują ze znaczeniem powierzchniowości i przymocowania.

2. Znaczenie wielostronności otaczania

Przedmiot lokalizowany znajduje się lub porusza wokół obszaru lokalizatora. W

języku litewskim znaczenie wielostronności otaczania wyrażają następujące konstrukcje przyimkowe: **apie, aplink (-ui), apsuk (-ui) + acc.**. W języku polskim w znaczeniu wielostronności otaczania nie występują odpowiedniki znaczeniowe w postaci konstrukcji przyimkowych, znaczenie takie oddają wyrażenia przysłówkowe: **wokół, dookoła**.

3. Znaczenie bliskości

Przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu jednej z pionowych ścian lokalizatora.

Adekwatne konstrukcje przyimkowe wyrażające znaczenie bliskości w języku litewskim i polskim:

prie, šalia, greta + gen. i **przy + loc., koło, obok + gen.**

arti, arčiau, artyn + gen. i **blisko + gen.**

netoli + gen. i **blisko + gen.**

apie, aplink (-ui), apsuk + acc. i **przy + loc., koło + gen.**

pagal, palei + acc. i **przy + loc., koło, obok + gen.**

pas + acc. i **u + gen.**

po + instr. i **pod + instr.**

virš + gen. i **nad + instr.**

Znaczenia bliskości w języku litewskim wyrażają także takie konstrukcje przyimkowe: **artyn + gen., toliau + gen., pagal, palei + acc., išilgai + gen., acc.**, którym w języku polskim znaczeniowo odpowiadają wyrażenia przysłówkowe: **bliżej, dalej, wzdłuż**.

4. Znaczenie dołu

Przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu dolnej poziomej ściany lokalizatora.

W języku litewskim i języku polskim znaczenie dołu wyrażane jest podobnie przez konstrukcje przyimkowe: **po + instr.** i **pod + instr.**

5. Znaczenie góry

Przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu górnej poziomej ściany lokalizatora.

Znaczenie góry w języku litewskim i języku polskim wyrażane jest podobnie przez następujące adekwatne konstrukcje przyimkowe:

**virš, viršum, viršuj, aukščiau + gen. i nad + instr., nad + acc.,
ponad + instr.**

ties + instr. i nad + acc.

virš, aukščiau + gen. i ponad + instr.

6. Znaczenie przedniości

Przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu przedniej, pionowej ściany lokalizatora. Znaczenie przedniości w języku litewskim i polskim wyrażane jest podobnie przez następujące konstrukcje przyimkowe:

prieš (priešais) + acc. i przed + instr., przed + acc. ujmowane obiektywnie

prieš (priešais) + acc. i przed + instr. ujmowane subiektywnie
prieš+ acc., pirma + gen. i przed + instr., przed + acc. ze znaczeniem prospektywnym

W języku litewskim w znaczeniu przedniości występują jeszcze dwie konstrukcje przyimkowe **už + gen., šiaupus + gen.**, zaś w języku polskim występuje adekwatne wyrażenie przysłówkowe **po tej stronie**.

7. Znaczenie tylniości

Przedmiot lokalizowany znajduje się w pobliżu tylnej, pionowej ściany lokalizatora.

Adekwatne konstrukcje przyimkowe w języku litewskim i polskim wyrażające znaczenie tylniości:

už + gen. i za + instr., za + acc. ujmowane obiektywnie

už + gen. i za + instr. ujmowane subiektywnie

už + gen., paskui + acc. i za + instr. w znaczeniu retrospektywnym

W języku litewskim znaczenie tylniości wyrażają także następujące konstrukcje przyimkowe: ***po + gen.*** ze znaczeniem ***paskui + acc.***, ***po + gen.*** ze znaczeniem ***už + gen.***, ***anapus, anašal, kitapus, antrapus + gen.*** W języku polskim odpowiednikami

znaczeniowymi są wyrażenia przysłówkowe: ***po tamtej stronie, po innej stronie, po drugiej stronie.***

8. Znaczenie zewnętrżności

Przedmiot lokalizowany znajduje się na zewnątrz obszaru lokalizatora.

Adekwatne konstrukcje przyimkowe w języku litewskim i języku polskim wyrażające znaczenie zewnętrżności: ***už + gen. i poza + instr.***

W języku litewskim znaczenie zewnętrżności wyrażają także konstrukcje przyimkowe: ***abipus, abišal (-iai) + gen., abigaliai + gen.***, którym w języku polskim znaczeniowo odpowiadają wyrażenia przysłówkowe: ***po obu stronach, z obu stron, po obu końcach.***

9. Znaczenie wewnętrżności

Przedmiot lokalizowany znajduje się wewnątrz obszaru lokalizatora.

Przedmiot lokalizowany może zajmować środek lokalizatora lub inny punkt jego obszaru. Lokalizator może otaczać przedmiot lokalizowany, dzięki swoim składowym elementom, ograniczając przedmiot lokalizowany w różny sposób i z różnych stron.

Znaczenie wewnętrżności w języku litewskim i języku polskim wyrażane są przez następujące konstrukcje przyimkowe:

locativus i w + loc., w + acc.

tarp + gen. i miėdy + instr., wsród + gen.

tarp + gen. i wsród + gen. ze znaczeniem wyspowym

tarp + gen. i wsród + gen. ze znaczeniem liczebności

pas + acc. i u + gen.

W języku litewskim ze znaczeniem wewnętrznoci występują takie synonimiczne konstrukcje przyimkowe: **per + acc. = po + acc. = locativus, prie + gen. = pas + acc.,**

i + acc. = locativus, instrumentalis = locativus oraz **viduj + gen., vidury, vidur, pusiau + gen., skersai, išilgai, ištrižai, įkypai + gen., acc.,** którym w języku polskim odpowiadają wyrażenia przysłówkowe: **w środku, w poprzek, poprzecznie, wzdłuż, ukośnie.**

10. Znaczenie ablatywności

Przedmiot lokalizowany oddala się od obszaru lokalizatora. Obszar, od którego oddala się przedmiot lokalizowany jest miejscem początku jego ruchu. Przedmiot lokalizowany jest obecny na obszarze lokalizatora w czasie następującym po procesie.

Konstrukcje przyimkowe w języku litewskim i języku polskim wyrażające znaczenie

ablatywności: **iš + gen. i z + gen., nuo + gen. i od, z + gen.**

W języku litewskim znaczenie ablatywności wyraża także konstrukcja przyimkowa **už + gen..**

11. Znaczenie adlatywności

Przedmiot lokalizowany zbliża się do obszaru lokalizatora. Obszar lokalizatora jest miejscem końca ruchu przedmiotu lokalizowanego.

Adekwatne konstrukcje przyimkowe wyrażające znaczenie adlatywności w języku litewskim i polskim:

į, pas + acc. i do + gen.

link (-ui) + gen. i ku + dat.

iki, lig, ligi + gen. i do + gen.

ant + gen. i na + loc.

W języku litewskim w znaczeniu adlatywności występują także następujące konstrukcje synonimiczne: *prie* + **gen.**, *už* + **acc.** ze znaczeniem *į*, *pas* + **acc.**

12. Znaczenie perlatywności

Przedmiot lokalizowany znajduje się na obszarze lokalizatora i jednocześnie oddala się od jednego punktu na jego obszarze, przybliżając się do drugiego punktu.

W języku litewskim i języku polskim znaczenie perlatywności wyrażane jest przez następujące konstrukcje przyimkowe:

per + **acc.** i *przez* + **acc.** ze znaczeniem powierzchniowości

per + **acc.**, *pro* + **acc.** i *przez* + **acc.** ze znaczeniem przenikania

per + **acc.** i *przez* + **acc.** ze znaczeniem horyzontalnym

po + **acc.** i *po* + **loc.**

instrumentalis

W języku litewskim znaczenie perlatywności wyrażane jest przez synonimiczne konstrukcje **instrumentalis** = *po* + **acc.**, *po* + **acc.** = **locativus** oraz *kiaurai* + **gen.**, **acc.**, *skradžiai* + **gen.**, **acc.**, którym w języku polskim odpowiadają znaczeniowo wyrażenia przysłówkowe: **na wylot, na wskroś.**

13. Znaczenie temporalności

Wśród znaczenia temporalnego rozróżniliśmy 7 znaczeń podstawowych, które są wyrażane przez przypadki analityczne i syntetyczne w podobny sposób w języku litewskim i języku polskim. Wyróżnione temporalne znaczenia podstawowe zgadzają się z przestrzennymi, np. przestrzennej relacji domiejscowej (adlatywność) odpowiada temporalne określenie granicy okresu: litewskie *į menėsią galą* ‘do końca miesiąca’ i polskie *do ostatniej chwili*, przestrzennej relacji odmiejscowej (ablatywność) odpowiada początkowa granica okresu: litewskie *nuo Zygimanto Augusto laikų* ‘od czasów Zygmunta Augusta’ i polskie ‘od siódmego roku życia’ i inne.

13.1. Czynności wykonywane z pewną częstotliwością czasową

per + acc. i *przez* + acc.

accusativus

instrumentalis

locativus

genetivus

nominativus

dativus

13.2. Czynności wykonane w przybliżonym okresie czasowym

apie, aplink + acc. i *przy* + loc., *koło* + gen.

arti + gen., *netoli* + gen. i *blisko* + gen.

prie + gen. i *przy* + loc., *koło* + gen.

13.3. Czynności wykonywane w początkowym momencie czasu

iš, *nuo* + gen. i *od*, *z* + gen.

13.4. Czynności wykonywane w końcowym momencie czasu

j + acc., *iki, lig (-i)* + gen. i *do* + gen., *ku* + dat.

po + dat. i *pod* + acc.

13.5. Czynności wykonywane w ograniczonym momencie czasowym z dwóch stron

tarp + gen. i *między* + instr.

ant + gen. i *na* + loc.

už + gen. i *za* + instr.

viduj + gen.

vidury, vidur, pusiau + gen.

j + acc.

13.6. Czynności przebiegają w czasie, który poprzedza inną czynność

prieš + acc., pirma + gen. i prieš + instr.

už + gen. i za + instr.

13.7. Czynności odbywają się w czasie, po którym następuje inna czynność

po + gen., po + dat., po + instr. i po + loc.

už + gen. i za + instr.

ponad + instr.

Dokonując usystematyzowania znaczeń przestrzennych, stwierdza się pewne różnice w ich wyrażaniu, np. język litewski dysponuje bezprzyimkowym **locativem**, dla wyrażania wewnętrzności przestrzennej, zaś w języku polskim odpowiada mu konstrukcja przyimkowa **w + loc.** W obu językach występują konstrukcje przyimkowe, które są konstrukcjami bliskoznacznymi. Przeprowadzona analiza przypadków w języku litewskim i polskim ujawnia także pewne rozbieżności w wyrażaniu poszczególnych znaczeń przestrzennych. Jak wynika z zestawień język litewski dysponuje większą ilością przypadków analitycznych przy wyrażaniu znaczeń przestrzennych, natomiast w języku polskim, w niektórych sytuacjach trudno jest znaleźć adekwatne konstrukcje przyimkowe, ich miejsce zajmują wyrażenia przysłówkowe, np. litewskie *skersai + gen., acc.* w wyrażaniu znaczenia wewnętrzności i polski adekwatny odpowiednik przysłówkowy **w poprzek**. Liczba przypadków analitycznych i syntetycznych opisanych w pracy w języku litewskim wynosi 63, a w języku polskim 31.

Szczegółowe różnice w wyrażaniu znaczeń przestrzennych i temporalnych przypadków w języku litewskim i języku polskim zostały przedstawione poniżej w tabelach.

Znaczenia przestrzenne i temporalne przypadków analitycznych i syntetycznych w języku litewskim i polskim.

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
1.	Powierzchnio- wości				
	Podtrzymywania	<i>ant</i> + gen.	<i>na</i> + loc.	<i>Lapė ant krosnies</i>	<i>Upiekła na różnie</i> zajęca.
	Przymocowania	<i>ant</i> + gen.	<i>na</i> + loc.	<i>pabūdo... 'Lis na piecu obudził się...'</i>	<i>Wisząca na ścianie</i> <i>Makotka</i>
	Wierzchu	<i>ant</i> + gen.	<i>na</i> + loc.	<i>Ant stenos kabojo kailiniai</i> 'Na ścianie wisiał kożuch' <i>Ant marškinių apsivilkavo trumpus triinytėlius</i> 'Na koszulę zakładano krótki kaftan'	<i>Miał na sobie płaszcz</i> <i>Stroił się (...) w koszulę grubą, do roboty na spodnie</i> wypuszczoną
		<i>po</i> + acc.	<i>na</i> + acc. <i>po</i> + loc.	Po stałą musios bėgioja 'Po stole mu- chy biegają'	<i>Kreštil jakies vykrėtasy na/</i> <i>po papierce</i>
		<i>pas</i> + acc	<i>na</i> + loc. (<i>przy</i> + loc) (<i>u</i> + gen.) <i>przy</i> + loc.	<i>Sėskis pas krosnį</i> 'Usiądź przy piecu'	<i>U pasa dzwonila szabla</i>

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
		<i>virš</i> + gen.	<i>nad</i> + instr	<i>Ranka gulėjo virš anklodės</i> ‘Ręka leżała na kołdrze’	<i>Cegła nad cegłą</i>
		<i>už</i> + gen.		<i>Nešiojau, nešiojau už pečių strielbelę...</i> ‘Niosłem na ramieniu strzelbę’	
		<i>apie, aplink</i> + acc		<i>Žolės vyniojasi aplink kaklą</i> ‘Trawy owijają się wokół szyi’	
		<i>apie</i> + acc. <i>aplink</i> + acc. <i>apsuk</i> + acc.	<i>dookola</i> <i>wokół</i>	<i>Apsisukau(vilką) apie alkunę</i> ‘Określił wilka wokół łokcia’	
2.	Wielostron-ności otaczania				
3.	Bliskości	<i>prie</i> + gen. <i>šalia</i> + gen. <i>greta</i> + gen.	<i>przy</i> + loc. <i>kolo</i> + gen. <i>obok</i> + gen.	<i>Senė verpė prie langų</i> Staruszka przędła przy oknie’ <i>Jis stovėjo šalia manęs</i> ‘On stał obok mnie’ <i>Stok greta manęs</i> ‘Stań obok mnie’	<i>Usiadł przy biurku</i> ... <i>gęsi kolo drzwi</i> siedząc spoczywały(,) w katuży. ... <i>Położył nóż i widelec na podstawce</i> <i>obok talerza</i>
		<i>arti</i> + gen. <i>arčiau, artyn</i> + gen	<i>blisko</i> + gen. <i>na</i> + loc.	<i>Stotis arti Kauno</i> ‘Dworzec blisko dworca’ <i>Pasistatė namus arčiau</i> Šešupės ‘Postawili domy bliżej Šešupė’	<i>Blisko szopy</i> oznaczone było miejsce

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
		<i>netoli</i> + gen.	<i>blisko</i> + gen.	Šulynis <i>netoli namų</i> 'Studnia znajduje się niedaleko domu'	<i>Blisko szopy</i> oznaczone było <i>miejsce</i>
		<i>apie</i> + acc. <i>aplink</i> + acc. <i>apsuk</i> + acc.	<i>przy</i> + loc. <i>kolo</i> + gen.	<i>Juzas eidamas apie pakuones</i> 'Juzas szedł przy stole' <i>Aplink(ui) daržą tvorą</i> <i>tveriau</i> 'Przy ogrodzie Plot grodził' <i>Svečiai, susedę aplink stalą</i> 'Goście zasiedli wokół stołu'	<i>Zaskrzypiał żuraw</i> <i>przy studni</i>
		<i>pagal</i> + acc. <i>palei</i> + acc.	<i>przy</i> + loc. <i>kolo</i> + gen. <i>obok</i> + gen.	<i>Pagal didelį mišką buvo kaimas</i> 'Kolo dużego lasu była wioska' <i>Joju palei sodą</i> 'Jadę obok sadu'	<i>Usiadł przy biurku</i>
		<i>pas</i> + acc.	<i>u</i> + gen.	<i>Sėskis pas krosnį</i> 'Usiadł przy piecu'	<i>Stłoczeni u studni pili</i> <i>wodę</i>
		<i>po</i> + instr.	<i>pod</i> + instr.	<i>Po maininko vartais, varnos</i> <i>krankė</i> 'Przy mojej bramie wrony krakały'	<i>Ze spiekoty żółtki zieliska, co</i> <i>pod płotem</i> w piachu <i>Kopnął w ciemności stółek,</i> <i>który potoczył się pod ścianę</i>

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
		<i>virš</i> + gen.	<i>nad</i> + instr.	<i>Viršum žemės skrajioja drugi ai</i> ‘Nad ziemią latają motyle’	<i>Muchy latały nad ziemią</i>
		<i>artyn</i> + gen.	bliżej	<i>Slynkis artyn pečiaus</i> ‘Przysun się bliżej pieca’	
		<i>toliau</i> + gen.	dalej	<i>Nenori vaikščioti toliau trobos</i> ‘Nie chce chodzić dalej od chaty’	
		<i>pagal</i> + acc.	wzdłuż	<i>Pagal srovę lengva plaukti</i> ‘Wzdłuż nurtu lekko płynąć’	<i>Wzdłuż ścian stoją stolki</i>
		<i>išilgai</i> + gen., acc.	wzdłuż	<i>Eik išilgai griovi</i> ‘Idź wzdłuż rowu’	
		<i>ant</i> + gen.	<i>przy</i> + gen.	<i>Ant didžiakelio žemė maišyta</i> ‘Przy gościńcu występuje mieszana ziemia’	<i>Tu masz siedzieć przy oknie...</i>
4.	Dołu	<i>pro</i> + acc.	<i>nad</i> + instr.	‘Szedł do domu obok dworu’	<i>Kamienie zebrane nad brzegiem morza</i>
		<i>po</i> + instr.	<i>pod</i> + instr.	<i>Po suolu guli šiva</i> ‘Pod ławką leży pies’	<i>Nurek jest teraz pięć metrów pod powierzchnią wody ...i czolgał się za nią (piłką) pod stół i krzesła</i>

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
	Spodu	<i>po + instr.</i>	<i>pod + instr.</i> <i>pod + acc.</i>	<i>Po trinityčiais, trumpa(...) liemenė</i> 'Pod długą lnianą koszulą, krótka kamizelka'	<i>Ciemna bielizna pod jasną bluzką</i> <i>Piotr włożył marynarkę pod sweter</i>
5.	Góry	<i>virš + gen.</i> <i>viršum + gen.</i>	<i>nad + instr.</i> <i>nad + acc.</i>	<i>Viršum mano galvos,</i> <i>gieda ir čiulba paukšteliai</i> 'Nad moją głową śpiewają i szezebioczą ptaki'	<i>Z jednej strony lasu zwisały nad morzem</i> <i>dzikie skały</i> <i>Chciałbym skowronkiem lecieć (...) nad kwieciste łąki, nad chłodne potoki</i> <i>Trysnęła(...) wysoko nad wyspę czerwona rakieta z lotniska</i>
		<i>ties + instr.</i>	<i>nad + acc.</i>	<i>Ties mūsų galvomis</i> <i>suklykė gervės</i> 'Nad naszymi głowami zakrzyczyły żurawie'	<i>Chciałbym skowronkiem lecieć (...) nad kwieciste łąki, nad chłodne potoki</i> <i>Trysnęła(...) wysoko nad wyspę czerwona rakieta z lotniska</i>
		<i>aukščiau + gen.</i>	<i>ponad +instr</i>	<i>Pakilo aukščiau debesų</i> 'Wzbił się ponad chmury'	<i>Dym płynie sinymi pasami ponad ziemią</i>

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
6.	Przodu				
	Obiektywnie	<i>prieš + acc. priešais</i>	<i>przed + instr</i> <i>przed + acc.</i>	<i>Panelė Paulina (...) sėdėjo prieš veidrodį</i> 'Panienka Paulina (...) siedziała przed lustrem	<i>Przed drzwiami zatrzymał się na chwilę zakłopotany</i> <i>Dwa czterokonne powozy zajęchały przed gospodę</i>
	Przedniopla- nowe (subie- ktywne)	<i>prieš + acc.</i>	<i>przed + instr.</i>	<i>Sėdi prieš vienas kitą</i> 'Siedzi jeden przed drugim'	<i>Wysiadła w połowie drogi, cztery mile przed metą</i>
	Prospektywne	<i>prieš + acc. pirma + acc.</i>	<i>przed + instr.</i> <i>przed + acc.</i>	<i>Bėga prieš močiutę vaikai</i> 'Dzieci biegną przed matką' <i>Šuo bėga pirma vežimo</i> 'Pies biegnie przed wozem'	<i>Przed jadącą tyłem lokomotywą leżał na szynach zemdlony człowiek</i> <i>Wyprostował się na krześle, wyciągnął przed siebie nogi</i>
		<i>ties + instr.</i>	<i>przed + instr</i>	<i>Ant staliuko ties lova degė pritemdyta šviesa</i> 'Na stoliku przed łóżkiem paliła się przyćmiona świeca'	<i>Stanęli przed niską, drewnianą bramą..</i>
		<i>už + gen.</i>		<i>Užbėgsiu už akis karvėms</i> 'Zabiegnę przed oczy krowom'	

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
		šiapus + gen.	po tej stronie	<i>Jis gyvena šiapus vieškelio</i> ‘On mieszka po tej stronie goścínca’	
7.	Tytu				
	Obiektywne	už + gen.	za + instr. za + acc.	<i>Vīsi sėdime už stalo...</i> ‘Wszyscy siedzimy za stołem...’	<i>Klijentów(...)wychał milczkiem za drzwí domu Jan stal za szlabanem Wypędziliśmy szelmę za dziesiątą granicę</i>
	Tylnoplanowe (subiektywne) Retrospekty-wne	už + gen. už + gen. <i>paskui</i> + acc	za + instr.	<i>Stovėjau aš už tvoros</i> ‘Stałem za płotem’ <i>Jie ėjo už mūšų</i> ‘Oni szli za nami’ <i>Vaikščiojau paskui mamatę</i> ‘Chodziłem za mamą’	<i>Spostrzegliśmy idącego do nas gospodarza a za nim niósł pacholek kosz</i>
	Retrospekty-wne	po + gen.	za + instr.	<i>Ėikite vienos po kitos</i> ‘Idzie jeden za drugim’ ‘Buvo ir bulvių gabaliukas po pievos ‘Było pole ziemniaków za łąką’	<i>Spostrzegła, że idzie za nią krok w krok.</i>
		<i>anapus, anašal, kitapus, antrapus</i> + gen.	po drugiej stronie	<i>Jis gyvena šiapus vieškelio</i> ‘On mieszka po drugiej stronie goścínca’ <i>Antrapus miško buvo sodžius</i> ‘Po drugiej stronie lasu była wieś’	

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
8.	Zewnętrzno-ści	už + gen.	poza + instr.	<i>Nivėžė mano už Suvalkų miesto...</i> 'Zawieźli mnie poza miasto Suwałki	<i>Kapitan ujrzał(...) dwa torpedowce, ukrywające się aż dotąd poza wielkim parowcem</i>
		<i>abipus, abišal(-iai) abigaliai + gen.</i>	po obu stronach po obu końcach	<i>Abipus kelio augo medžiai</i> 'Drzewa rosły po obu stronach drogi' <i>Abigaliai trobos buvo sodas</i> 'Po obu końcach chaty był sad'	
9.	Wewnętrzno-ści Tkankowe				
		loc.	w + loc. w + acc.	<i>Pirmą kartą jo mažoj gabvelėj pradeda gimti</i> <i>karčios mintis</i> 'Pierwszy raz w jej małej główce zaczęły rodzić się gorzkie myśli'	<i>W ścianie tkwił hak</i> <i>Wkuł hak w ścianę</i>
		loc.	w + loc. w + acc	<i>Mūsų trobelėje baisus</i> <i>Slibinas apsigyveno</i> 'W naszej chatce straszny smok zamieszkał'	<i>Wódka w zielonej flasce</i> <i>stała na stole</i> <i>Oprawić lustro w złotą ramę</i>
		ant + gen.	na + loc.	<i>Rašyti ant lentos</i> 'Pisać na tablicy'	Na zamku

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
	Otaczania	<i>tarp</i> + gen.	<i>między</i> + instr.	<i>Pastatė kėdę tarp spintos ir lango</i> ‘Postawił krzesło między półką a oknem’	<i>Między drzewami słońce lśniło świetlanymi wstęgami</i>
	Wyspowe (liczebne)	<i>tarp</i> + gen.	<i>wśród</i> + gen.	<i>Gyvename tarp miškų</i> ‘Mieszkamy wśród lasów’	<i>Szosa biegnie wśród łagodnych wzgórz</i>
		<i>pas</i> + acc.	<i>u</i> + gen.	<i>Buvau pas arklius</i> ‘Byłem u koni’	<i>Bawił on u nas całe dwa tygodnie</i>
		<i>viduj</i> + gen.	wewnątrz	<i>Viduj trobos užkasiu duobą</i> ‘Wewnątrz chaty wykopię dół’	
		<i>vidury</i> + gen. <i>vidur</i> + gen.	w środku	<i>Paparčiai žydi vidur girelės</i> ‘Paprocie kwitną w środku lasu’	
		<i>pusiau</i> + gen.		<i>Pasitiko pusiau kelio</i> ‘Spotkali się w środku drogi’	
		<i>skersai</i> , įsilgai, įstrižai, įkypai + gen., acc., <i>prie</i> + gen.	w poprzek wzdłuż ukośnie	<i>Guli įkypai lovos</i> ‘Leży w łóżku na ukos’ <i>Vežimas stovi skersai kelio</i> ‘Wóz stoi w poprzek drogi’ <i>Mat buvęs prie Baltaragio</i> ‘Widzisz, był u Baltaragisa’	
				<i>Vežimas įklimpo į dirvą</i> ‘Wóz ugrzązł w glebie’	

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
10.	Ablatywności	iš + gen.	z + gen.	<i>Iš kito kambario suėjo seniai</i> 'Z drugiego pokoju zeszli się starsi'	<i>Sprząnięto już z pól</i>
		nuo + gen.	od, z + gen.	<i>Laivas plaukia nuo kranto</i> 'Statek płynie od brzegu'	<i>Od lasu doleciało wycie wilków</i>
		už + gen.		<i>...už purpulinę torelką, už sidabrinę šaukštą valgyt</i> '...z purpurowych talerzy, ze srebrnych łyżek jeść'	
11.	Adlatywności	į + acc. <i>Pas + acc.</i> Link + gen. <i>iki + gen.</i> lig(i) + gen.	do + gen. ku + dat.	<i>Aš į miestą įvažiauju</i> 'Pojechałem do miasta' <i>Važiuoju pas kalvį</i> 'Jadę do kowala' <i>Šuo nubėgo girios link</i> 'Pies pobiegł ku lasowi' <i>Nuskrido gervė ligi debesų</i> 'Poleciał żuraw do chmur'	<i>Zawinęli do jakiejs wysepki samotnie sterzającej</i> <i>Drogą ku wiosce jechal</i> <i>ktoś śpiesznie na małym szpakowa-</i> <i>tym koniku</i> <i>Nucąc chwyciła suknie, biegła do lustra</i>
		ant + gen.	na + loc.	<i>Gaisras persimetė ant kitų trobų...</i> 'Pożar przenióś się na inne chaty...'	<i>Położył się na mchu</i>
		už + gen.		<i>Aš už šėirį eisiu, šėirį aplankisiu</i> 'Poję do wdowca, odwiedzę go'	

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
		<i>prie + gen.</i>		<i>Arklys pasmilo eiti prie avių</i> ‘Koń chciał pójść do owsa’	
12.	Perlatywności				
	Powierzchniowości	<i>per + acc.</i>	<i>przez + acc.</i>	<i>Pasileidau per klemą</i> ‘Pobiegłem przez podwórze’	<i>Sypali drogę przez bagna</i>
	Przenikania	<i>per + acc.</i> <i>pro + acc.</i>	<i>przez + acc.</i>	<i>Jis veržėsi išeiti pro duris</i> ‘Podążała do wyjścia przez drzwi’ <i>Per vienas duris inėjau per kitas išėjau</i> ‘Przez jedno drzwi wszedłem, przez inne wyszedłem’	<i>(Fala) już zdolala się przewalić przez zaporę</i>
	Horyzantowości	<i>per + acc.</i>	<i>przez + acc.</i>	<i>Arklys per tvorą, per vartelius šoko</i> ‘Koń skoczył przez płot i bramę’	<i>Tęgi to był koń(...) a sadził(...) przez rowy i płoty jak sarna</i>
	Chaotyczności	<i>per + acc.</i>	<i>po + loc.</i>	<i>Laksto po visus pašalius</i> ‘Latał po wszystkich zakamarkach’	<i>Panienki rozbiegały się po kątach</i>
		<i>instr.</i>	<i>instr.</i>	<i>Smilgos, ramunėlės linksta pakėlem</i> ‘Mietlice, rumianki pochylają się na poboczu’	<i>Iść borem, lasem</i>
		<i>nom.</i>		<i>Kas šakutėlė – tai gegutėlė kukavo rytą ir vakarėlė</i> ‘Co gałazka – to kukulka kukała rano i wieczorem’	

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
13.	Wewnętrzności	<i>Kiaurai, skradžiai + gen., acc.</i>	na wylot <i>na wskroś</i>	<i>Eičiau kiaurai pasaulio.</i> Chodziłabym po całym świecie <i>Rogių pavažos smego skradžiai sniegą</i> ‘Płoty sań ugrzęzły w śniegu’	
		<i>po + acc.</i>	<i>po + loc.</i>	<i>Vaikščioti po kambarij</i> ‘Chodzić po pokoju’	<i>Lekkoatleci idą po stadionie</i>
	Czasu				
		<i>per + acc.</i>	<i>przez + acc.</i>	<i>Per dienas gerė per naktis po suolais valiojosi</i> ‘Dniami pił, nocami pod ławkami tarzał się’	<i>Przez wiele lat mieszkaliśmy w tym domu</i>
		<i>acc.</i>	<i>acc.</i>	<i>Kartą vieną žiemą katės išsirengė į vestuves</i> ‘Pewnego razu zimą kotki wybrały się na wesele’	Ćwierć godziny wrzał hałas
		<i>instr.</i>	<i>instr.</i>	<i>Vasaromis versdavosi statyba</i> ‘W lecie trudnił się budową’	<i>Wieczorem padał deszcz</i>
		<i>loc.</i>	<i>w + loc. w + acc.</i>	<i>Vėlai vakare išejo iš kapų...</i> ‘Późno wieczorem przyszedł z cmentarza...’	<i>Zrezygnowano w ostatniej chwili z podjęcia lotu</i>
		<i>nom.</i>	<i>gen.</i>		<i>Dzisiejszej nocy spadł deszcz ulewny.</i>
				<i>Brolis jau visi metai serga</i> ‘Brat już całe lata choruje’	

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
		dat.		<i>Ir aš vykau namo keliom savaitėm</i> 'Wyjechałem do domu na kilka tygodni'	
	Czas przybliżony	<i>apie + acc. aplink + acc.</i>	<i>przy + instr. kolo + gen</i>	<i>Apie pusvakarius nuėjo į šeiminę</i> 'Koło podwieczorku poszła do rodziny' <i>Broliai parijojo aplink pietus</i> 'Bracia przyjechali około obiadu'	<i>Kolo poľowy ubiegłego wieku</i> następuje obniżenie ceny książki i gazety <i>Przy łapaniu ryb zachowywać się trzeba cicho</i>
		<i>arti + gen.</i>	<i>blisko + gen</i>	<i>Jau arti pavakario</i> 'Już blisko pod wieczór'	<i>Było już blisko północy</i>
		<i>netoli + gen. prie + gen.</i>	<i>blisko + gen. przy + loc. kolo + gen.</i>	<i>Jau netoli dvylikos</i> 'Już blisko dwunastej' <i>Saulė jau prie vakaro prie laidos</i> 'Słońce już przy wieczorze przy zachodzie'	<i>Przy pierwszym spotkaniu obdarzyła go szczerze całą wiosną uśmiechów...</i> <i>Kolo północy</i> książkę rozświetlił las.
	Początkowy moment czasu	<i>iš + gen. nuo + gen.</i>	<i>z, od + gen.</i>	<i>Nuo Zygimanto Augusto laikų vyrtis pasikeičia</i> 'Od czasów Zygmunta Augusta pogoń zmienia się' <i>Iš pradžių iš senų laikų jau yra tokie namai</i> 'Od początku są już takie domy'	<i>Od siódmego roku życia sprzedawał gazety</i> <i>Wychodził teraz z samego rana</i>

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
	Końcowy moment czasu	i + acc. iki + gen. lig(i) + gen.	do + gen. ku + dat.	Reikia sėti rugius į mėnesio galą 'Należy posiać żyto do końca miesiąca' Sugaišindavo ligi pusiau nakčių 'Zatrzymał nas do północy'	Zwlekać do ostatniej chwili Ku wieczorowi burza uciuchać zaczęła
		po + gen. po + dat.	pod + acc. na + acc. po + acc.	Atidavė skolą po mėnesio Oddał dług po miesiącu' Grįžau po karui 'Wrócił po wojnie'	Własnie pod same żniwa wyjechałem do krewnych
		tarp + gen.	między + instr.	Tarp pirmos ir trečios valandos nakties 'Między pierwszą a trzecią w nocy'	Schadzki kochanków odbywały się między dwunastą a drugą
	Ograniczony moment czasu z dwóch stron	viduj + gen.	w środku	Papartis žydi viduj nakties 'Paproć kwitnie w środku nocy'	
		vidury + gen. pusiau + gen. ant + gen.	w środku	Vidur žiemos atėjo šalčiai 'W środku zimy przyszedł mroz'	
			na + loc.	'Wyszedł na cały dzień'	Wynajęła pokój na całą zimę
		už + gen.	za + instr.	Už vienos žiemos visos bitės pašalo 'W ciągu jednej zimy wszystkie szczyty zmarły'	Idź ty za dnia do zajazdu...

Lp.	Typy relacji przestrzennych	J. litewski	J. polski	Przykłady	
				J. litewski	J. polski
		i + acc.		<i>Į rudenį vėl ėmė lyti</i> 'Jesienią znów zaczął padać deszcz'	
	Czas przed innym momentem czasowym (czas wcześniejszy)	<i>prieš + acc. pirma + gen</i>	<i>przed + instr.</i>	<i>Prieš dešimtį metų jis palaidėjo žmoną...</i> 'Przed dziesięcioma laty pochował żonę...' <i>Ji ateidavo pirm pietų</i> 'Ona zazwyczaj przychodziła przed obiadem'	<i>Wyjechała z Warszawy przed czterema laty</i>
		<i>už + gen.</i>	<i>za + instr.</i>	<i>Atbudau už dvių valandų prieš saulės tėkėjimą</i> 'Obudziłem się na dwie godziny przed wschodem słońca'	<i>Za dni młodości przeżył wielką rewolucję</i>
	Czas po innym momencie czasowym (czas późniejszy)	<i>po + gen. po + dat. po + instr.</i>	<i>po + loc.</i>	<i>Po vakarienai visi susėdo pasakų skaity</i> 'Po kolacji wszyscy zasiedli, aby opowiadać bajki'	<i>Zdrzemnął się na dobre. Ocknął się po upływie godziny.</i>
		<i>už + gen.</i>	<i>za + acc. za + instr.</i>	<i>Už penkios minutės atėjo daktaras, kaip mama sukruto</i> 'Po pięciu minutach przyszedł lekarz, od momentu, jak mama opadła bez sił'	<i>Weszli do salonu, gdzie było jeszcze widno i za chwilę zostali sami</i>
			<i>poza + instr.</i>		<i>Praca została wykonana bezpłatnie z dobrej woli i poza godzinami normalnych zajęć</i>

Zestawienie znaczeń przypadków analitycznych i syntetycznych w języku litewskim i polskim

L.p.	Typ relacji	Przypadki (analityczne i syntetyczne)	Język litewski	Język polski
1.	Powierzchniowości		<i>ant</i> + gen., <i>už</i> + gen., <i>virš</i> + gen. <i>prie</i> + gen., <i>apie</i> + acc., <i>aplink</i> + acc., <i>pas</i> + acc., <i>po</i> + acc.	<i>na</i> + loc., <i>nad</i> + instr., <i>nad</i> + acc., <i>przy</i> + loc., <i>u</i> + gen., <i>po</i> + loc.
2.	Wielostronności otaczania		<i>apie</i> + acc., <i>aplink</i> + acc., <i>apsuk</i> + acc.	przysłówki: <i>wokół</i> , <i>dookoła</i>
3.	Bliskości		<i>arčiau</i> + gen., <i>netoli</i> + gen., <i>pagal</i> + acc., <i>palei</i> + acc., <i>pas</i> + acc., <i>pro</i> + acc., <i>po</i> + instr. <i>prie</i> + gen., <i>šalia</i> + gen., <i>greta</i> + gen., <i>toliau</i> + gen., <i>ant</i> + gen., <i>arti</i> + gen., <i>artyn</i> + gen., <i>apie</i> + acc., <i>aplink</i> + acc., <i>apsuk</i> + acc., <i>virš</i> + gen., <i>išilgai</i> + gen., acc.	<i>przy</i> + loc., <i>blisko</i> + gen., <i>kolo</i> + gen., <i>obok</i> + gen., <i>u</i> + gen., <i>pod</i> + instr., <i>pod</i> + acc., <i>nad</i> + instr., <i>na</i> + loc., przysłówki: <i>bliżej</i> , <i>dalej</i> , <i>wzdłuż</i>
4.	Dołu		<i>po</i> + instr.	<i>pod</i> + instr., <i>pod</i> + acc.
5.	Góry		<i>virš</i> + gen., <i>viršum</i> + gen., <i>viršuj</i> + gen., <i>aukščiau</i> + gen., <i>ties</i> + instr.	<i>nad</i> + instr., <i>nad</i> + acc., <i>ponad</i> + instr.,

L.p.	Typ relacji	Przypadki (analityczne i syntetyczne)	Język polski
		Język litewski	
6.	Przodu	<i>prieš</i> + acc., <i>priešais</i> + acc., <i>ties</i> + instr., <i>pirma</i> + gen., <i>už</i> + gen., <i>šiapus</i> + gen.	<i>przed</i> + instr., <i>przed</i> + acc., wyrażenie: <i>po tej stronie</i>
7.	Tyłu	<i>už</i> + gen., <i>paskui</i> + acc., <i>po</i> + gen., <i>anapus</i> + gen., <i>anašal</i> + gen., <i>kitapus</i> + gen., <i>antrapus</i> + gen.	<i>za</i> + instr., <i>za</i> + acc., wyrażenia: <i>po</i> <i>drugiej stronie, po tamtej stronie</i>
8.	Zewnętrzności	<i>už</i> + gen., <i>abipus</i> + gen., <i>abišal(-iai)</i> + gen., <i>abigaliai</i> + gen.	<i>poza</i> + instr., wyrażenia: <i>po obu</i> <i>stronach, po obu końcach</i>
9.	Wewnętrzności	loc., <i>ant</i> + gen., <i>tarp</i> + gen. <i>pas</i> + acc., <i>prie</i> + gen., <i>į</i> + acc., <i>viduj</i> + gen., <i>vidury</i> + gen., <i>pusiau</i> + gen., <i>per</i> + acc., <i>per</i> + acc., <i>skersai</i> + gen., acc., <i>išilgai</i> + gen., acc., <i>ištrižai</i> + gen., acc.	<i>w</i> + loc., <i>w</i> + acc., <i>na</i> + loc., <i>u</i> + gen., <i>między</i> + instr., <i>wśród</i> + gen., wyrażenia: <i>wewnątrz, w środku, w</i> <i>poprzek, wzdłuż,</i> <i>ukośnie</i>
10.	Ablatywności	<i>liš</i> + gen., <i>nuo</i> + gen., <i>už</i> + gen.	<i>od</i> + gen., <i>z</i> + gen.
11.	Adlatywności	<i>į</i> + acc., <i>pas</i> + acc., <i>link</i> + gen., <i>iki</i> + gen., <i>lig(i)</i> + gen., <i>prie</i> + gen., <i>už</i> + gen., <i>ant</i> + gen.	<i>na</i> + loc., <i>do</i> + gen., <i>ku</i> + dat. ,

L.p.	Typ relacji	Przypadki (analityczne i syntetyczne)	Język polski
12.	Perlatywności	Język litewski <i>per</i> + acc., <i>pro</i> + acc., <i>po</i> + acc., <i>instr.</i> , <i>nom.</i> , <i>kiaurai</i> + gen., acc., <i>skradžiai</i> + gen., acc.	Język polski <i>przez</i> + acc., <i>po</i> + loc., instr., wyrażenia: <i>na wylot</i> , <i>na wskroś</i>
13.	Czasu	<i>per</i> + acc., <i>apie</i> + acc., <i>aplink</i> + acc., <i>arti</i> + gen., <i>netoli</i> + gen., <i>prie</i> + acc., <i>iš</i> + gen., <i>nuo</i> + gen., <i>iki</i> + gen., <i>lig(i)</i> + gen., <i>i</i> + acc., <i>po</i> + gen., dat., instr., <i>tarp</i> + gen., <i>viduj</i> + gen., <i>vidury</i> + gen., <i>vidur</i> + gen., <i>pusiau</i> + gen., <i>ant</i> + gen., <i>už</i> + gen., <i>i</i> + acc., <i>prieš</i> + acc., <i>pirma</i> + gen., <i>nom.</i> , <i>instr.</i> , <i>loc.</i> , dat., acc.	<i>przez</i> + acc., <i>przy</i> + gen., <i>kolo</i> + gen., <i>blisko</i> + gen., <i>z</i> + gen., <i>od</i> + gen., <i>do</i> + gen., <i>ku</i> + dat., <i>pod</i> + acc., <i>na</i> + acc., <i>po</i> + acc., <i>między</i> + instr., <i>na</i> + loc., <i>za</i> + acc., <i>za</i> + instr., <i>przed</i> + instr., <i>po</i> + loc., <i>poza</i> + instr., <i>w</i> + loc., <i>w</i> + acc., <i>gen.</i> , <i>acc.</i> , <i>loc.</i> , wyrażenie: <i>w</i> <i>środku</i>

Wnioski końcowe

W niniejszej pracy podjęto próbę przedstawienia środków wyrażania przestrzeni według modelu teoretycznego opracowanego na pracach Adama Weinsberga (1973), Barbary Klebanowskiej (1971), Jonasa Kiliusa (1972, 1977), Eleny Valiulytė (1998) i innych. Ten model teoretyczny umożliwia wzajemne porównanie sposobu wyrażania poszczególnych typów relacji przestrzennych w języku litewskim i języku polskim. Przedstawiona tu praca jest pierwszą próbą szczegółowej analizy środków wyrażania przestrzeni, w ramach studiów kontrastywnych litewsko – polskich i polsko – litewskich, które znajdują się w początkowym stadium rozwoju. Opracowanie tego tematu wymagało zebrania obszernego materiału z literatury litewskiej oraz słowników z języka litewskiego i języka polskiego (por. wykaz źródeł). Wyniki tej pracy można będzie uwzględnić w materiałach dydaktycznych przeznaczonych do nauki języka litewskiego i polskiego, np. przy opracowywaniu podręczników do nauki obu języków. Po ukończeniu pracy staje się widocznym, że problematyka stosunków przestrzennych obejmuje także inne (niż przypadki rzeczowników i konstrukcje przyimkowe) części mowy, takie jak: czasowniki, przymiotniki czy przysłówki. Te zauważone zagadnienia, ze względu na obszerny materiał nie zostały w pracy uwzględnione, wymagają one dalszych badań. Problematyka językowych form wyrażania przestrzeni jest i może być badana w odniesieniu do innych języków, np. łotewskiego czy rosyjskiego.

Wykaz źródeł

- DG *Dangus griūva. Jurgio Paketurio klajonės.* Boruta, Kazys 1972. Vilnius: Vaga
- DLKG *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika.* 1994. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- DLKŽ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.* 1994. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- K Klebanowska, Barbara 1971. *Znaczenie lokatywne polskich przymków właściwych.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- L *Lietuva – Lietuvių Enciklopedija.* 1990. Vilnius: Lietuvių enciklopedijų leidykla.
- LKM *Lietuvių kalbos morfologija.* Paulaskienė, Aldona 1994. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- LKG *Lietuvių kalbos gramatika.* t II Morfologija. Ulvydas, Kazys (red.). 1971. Vilnius: Mintis.
- LKŽ *Lietuvių kalbos žodynas.* t. I–XX. 1956–2002. Vilnius: Mintis.
- LLKŽ *Lietuvių – lenkų kalbos žodynas.* Kalėda, Algis, Kalėdienė, B. Niedzviecka, M. 1991. Vilnius: Mokslas.
- MS *Mediniai stebuklai.* Baltaragio malūnas. Boruta, Kazys 1983. Kaunas: Šviesa.
- SD *Sename dvare.* Šatrijos Ragana. 1995. Vilnius: Lietuvos rašytojų leidykla.
- SJP *Słownik Języka Polskiego* t. I–XII. Doroszewski, Witold (red.) 1968–1973. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
- SJPS *Słownik Języka Polskiego.* Szymczak, M. (red.) 1992. Warszawa: PWN.
- SZ *Gramatyka Języka Polskiego.* Szober, Stanisław 1969. Warszawa: PWN.

Bibliografia

- Ambrasas, Vytautas (red.) 1994. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Ambrasas, Vytautas 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Anderson, John M 1971. *The grammar of case. Fowards a localistic theory*. Cambridge Studies in Linguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- Asher, R E 1994. *The Encyklopeadia of Language and Linguistics* vol. 2. Oxford New York, Seoul, Tokyo: Pergemon Press.
- Balowski, Mieczysław 1992. *Znaczenie gramatyczne i leksykalne przyimków w językach pokrewnych*. Opole: WSP.
- Bańczerowski, Jerzy 1980. *Systems of semantics and syntax*. Warszawa – Poznań: PWN.
- Bańczerowski, Jerzy, Jerzy Pogonowski, Tadeusz Zgółka 1982. *Wstęp do językoznawstwa*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.
- Bednarek, Adam 1999. *O przyimkach w języku polskim*, [w:] Język, Teoria – Dydaktyka. Materiały 21. konferencji językoznawczej zorganizowanej w Trzcinicy k. Jasła w dniach 27-29 maja 1998 r., red. B. Grzeszczuk, Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- Bennett, David C 1975. *Spatial and Temporal Uses of English Prepositions. An Essay in Stratificational Semantics*: London.
- Bernsztejn, S B (red.) 1958, *Tvoritelnyj padež v slavjanskich jazykach*, Moskva, Izd. Akademii Nauk SSSR.
- Bojar, Bożena 1979. *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Čaikauskas, M. 1971. *Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos veiksmažodiniai žodžių junginiai su prielinksniu ant reiškiantieji objektinius santykius*. Kalbotyra XXII (1). Vilnius: 7-13.
- Čaikauskas, M. 1963. *Veiksmažodžiai žodžių junginiai su prielinksniu prie dabartinėje lietuvių kalboje*. Kalbotyra IX. Vilnius: 5-15.
- Endzelīns, Jānis 1971. *Lotyšskije priedlogi*. Darbu izlase I. Rīga: 311-655.
- Feleszko, Kazimierz 1970. *Składnia genetiwu i wyrażen przyimkowych z genetiwm w języku serbsko-chorwackim*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Fillmore, Charles J 1968. *The case for case*. Back, E. and Harms R. T. (red.) *Universals in Lingvistic Theory*: New York: 1-88.
- Freankel, Ernst 1929. *Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen*. Heidelberg: C. Winter.

- Gaivenis, Kazimieras, Stasys Keinys 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- Goddard, Cliff, Anna Wierzbicka (red.) 1994. *Semantic and Lexical Universals*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Grochowski, Maciej 1976. *Przyimek jako wykładnik relacji semantycznych między wyrażeniami predykatywnymi*. Polonica II: 73-91.
- Groot, Willem A de 1979. *Classification of Cases and Uses of Cases*. For Roman Jakobson. The Hague: Mouton and CO.
- Hanßon, Gerd 1982. *Studien zur grammatikalischen Topic*. Tübingen: Gunter Narr.
- Heinz, Adam 1965. *System przypadkowy języka polskiego*. Kraków: Nakład Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Heinz, Adam, Zbigniew Gołąb, Kazimierz Polański 1968. *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa: PWN.
- Hill, Archibald L 1968. *Prepositions and adverbial particles*. London: Oxford University Press.
- Hjelmlev, Louis 1935, 1937. *La catégorie des cas*. Acta Jutlandica VII København. Aarhus: Universitets-forlaget.
- Hockett, Charles F 1968. *Kurs językoznawstwa współczesnego*. Warszawa: PWN.
- Jablonskis, Jonas 1957. *Rinkiniai raštai t. I*. Vilnius: Mintis.
- Jakaitienė, Evalda, Aldona Laigonaite, Aldona Paulauskienė 1976. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslas.
- Jakobson, Roman 1958. *Morfologičeskije nabliudenija nad slovianskim sklonieniem*. American Contributions to the VIth International Congress of Slavists. S'Gravenhage: Mouton: 127-154.
- Jaworska, Ewa 1988. *Intransitive prepositions in Polish*. Papers and studies in contrastive linguistics 24. Poznań: 171-183.
- Jespersen, Otto 1968. *The Philosophy of Grammar*. London: George Allen and Unwin LTD.
- Jurkowski, Marian 1972. *Przyimek i wyrażenie przyimkowe*. [w:] Z Polskich Studiów Slawistycznych, Seria 4. Warszawa: PWN: 21-29.
- Kalėda, Algis, Barbara Kalėdienė, Marija Niedzviecka 1991. *Lietuvių – lenkų kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Karolak, Stanisław 1966. *Zagadnienia rekcji przyimkowej czasownika w języku rosyjskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kempf, Zdzisław 1978. *Próba teorii przypadków*. Opole: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kibrik, Andrej E. 1970. *K tipologii prostranstviennych znaczenij*. [w:] Zvingincev V. (red.) Jazyk i čelovek. Moskva: Moskovskij Gosudarstvienyj Universitet: 110-156.

- Kilius, Jonas 1972. *Vietos prielinksnių ir linksmių sistema bendrinėje lietuvių kalboje*. Mokslo kalbos problemos. Vilnius: 23-44.
- Kilius, Jonas 1973. *Dėl prielinksnio tyrimo metodų*. Kalbotyra XXV (3). Vilnius: 67-78.
- Kilius, Jonas 1973. *Dėl vietos reikšmių sistemingumo*. Mūsų kalba 5. Vilnius: 35-40.
- Kilius, Jonas 1974. *Dėl prielinksnio*. Kalbotyra XXV (1). Vilnius: 43-52.
- Kilius, Jonas 1977. *Orientacinių reikšmių struktūra lietuvių kalboje*. Kalbotyra XXVIII (1). Vilnius: 40-49.
- Klebanowska, Barbara 1971. *Znaczenie lokatywne polskich przyimków właściwych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Klemensiewicz, Zenon 1965. *Podstawowe wiadomości z języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Kruopas, Juozas (red.) 1972. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mintis.
- Kuc, Maria 1993. *Profesora A. Weinsberga metoda opisu przedrostkowych czasowników przestrzennych*, [w:] Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne. Warszawa: WUW: 41-50.
- Kuryłowicz, Jerzy 1987. *Studia językoznawcze*. Warszawa: PWN.
- Laigonaitė, Aldona 1957. *Vietininkų reikšmė ir vartosena dabartinėje lietuvių kalboje*. Vilnius: Mintis.
- Lakoff, George, Mark Johnson 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leontjeva, N. N., Nikitina, S. E. 1969. *Smyslovyje otnoszenija pieredavajemyje russkimi priedlogami*. Slavica IX. Debrecen: 15-69.
- Levinson, Stephan C 1991. *Relativity in Spatial Conception and Description*. Cognitive Anthropology Research.
- Group at the Max Planck Institute for Psycholinguistics. Working Paper No. 1. London: Cambridge University Press.
- Linde – Usiekiewicz, Jadwiga 1987. *Polskie przedrostkowe czasowniki adlatywne i ich hiszpańskie odpowiedniki*. Weinsberg, A. (red.) *Studia z językoznawstwa ogólnego i kontrastywnego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego: 35-70.
- Lindkvist, Karl-Gunnar 1972. *The local sense of the Prepositions OVER, ABOVE and ACROSS*. Acta Universitatis Stockholmiensis XXV. Stockholm.
- Lindkvist, Karl-Gunnar 1976. *A Comprehensive Study of Conceptions of Locality in which English Prepositions Occur*. Acta Universitatis Stockholmiensis XXXV. Stockholm.
- Lindkvist, Karl-Gunnar 1978. *AT versus ON, IN, BY on the Early History of Spatial AT*. Acta Universitatis Stockholmiensis XLVIII. Stockholm.

- Lyons, John 1976. *Wstęp do językoznawstwa*. Warszawa: PWN.
- Maciejewski, Witold 1996. *O przestrzeni w języku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.
- Majewicz, Alfred F. 1989. *Języki świata i ich klasyfikowanie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Milewska, Beata 2003. *Słownik polskich przyimków wtórnych*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Milewski, Tadeusz 1969. *Językoznawstwo*. Warszawa: PWN.
- Noréen, Adolf 1904. *Vårt språk*. Bd 5: Betydelselära. Lund.
- Nikitina, Daina 1978. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodē*. Rīga: Zinātne.
- Oinas, Felix J 1958. *Russian and Eastern Balto-Finnic Linguistic Contacts*. American Contributions to the IVth International Congress of Slavists. Moscow: 267-278.
- Okoniowa, Joanna 1987 *Polskie przyimki gwarowe. Znaczenia przestrzenne i czasowe*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Oliekienie, O. 1970. *Vriemiennyje glagolno-imiennyje konstrukci sovremen-nogo litovskogo literaturnogo jazyka s priedlogom prieš ich sootvetsvija v ruskom jazykie*. Kalbotyra XXI. Vilnius: 89-109.
- Oravec, Ján 1973. *System prvotnjch predložich v slovanskijch jazykach*. Československé přednášky pro VII mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Praha: 189-194.
- Otrębski, Jan 1956. *Gramatyka języka litewskiego t. II. Nauka o formach*. Warszawa: PWN.
- Palionis, Jonas 1985. *Kalbos mokslo pradmenys*. Vilnius: Moksas.
- Paulauskienė, Aldona, Danutė Tarvydaitė 1986. *Gramatikos normos ir dabartinė vartosena*. Kaunas: Šviesa.
- Paulauskienė, Aldona 1994. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Plank, Frans (red.) 1984. *Objects. Towards a Theory of Grammatical relations*. Londyn: Academic Press.
- Polański, Kazimierz (red.) 1993. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Przybylska, Renata 1985. *Znaczenia temporalne polskich przyimków*. Polonica XI. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: 77-117.
- Przybylska, Renata 2003. *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*. Kraków: Universitas.
- Przybylska, Renata, Krystyna Sikora 1991. *Próba opisu funkcji znaczeniowych najczęstszych przyimków w polszczyźnie mówionej*. Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze 107. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Roszak, Magdalena T 1993. *Przegląd i charakterystyka przyimków indo-europejskich*. [w:] J. Sambor, J. Linde-Usiekniewicz, R. Huszcza (red.)

- Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego: 259-271.
- Rudzka-Ostyn, Brygida 2000. *Z rozważań nad kategorią przypadku*. Kraków: Universitas.
- Rudziński, Grzegorz 1994. *Adlatywne wyrażenia przyimkowe w funkcji okolicznika miejsca i łączliwe z nimi czasowniki*. Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie polonistyczne cudzoziemców 5.
- Ruke-Dravina, Velta 1978. *Local Expressions in Modern Latvian*. F. de Sivers (red.) Structuration de l'espace dans les langues de la Baltique Orientale. LACITO-documents. Paris: SELAF: 53-70.
- Ružė, Albertas 1965. *Vietos ir krypties aplynkybės*. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai: serija A, 2 (19) Vilnius: 275-289.
- Ružė, Albertas 1968. *Laiko konstrukcijų sinonimikos klausimu*. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai: serija A, 2 (27). Vilnius: 145-152.
- Ružė, Albertas 1968. *Laiko konstrukcijos su vietininku*. Kalbos kultūra 14. Vilnius: 6-15.
- Ružė, Albertas 1969. *Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos su galininku*. Lietuvių kalbotyros klausimai 11. Vilnius: 85-105.
- Ružė, Albertas 1971. *Apytikrio laiko konstrukcijos su prielinksniais*. Kalbos kultūra 20. Vilnius: 10-13.
- Ružė, Albertas 1972. *Laiko konstrukcijos su prielinksniu pirma (pirm)*. Kalbos kultūra 23. Vilnius: 41-46.
- Ružė, Albertas 1974. *Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos su prielinksniu per*. Lietuvių kalbotyros klausimai 15. Vilnius: 105-135.
- Ružė, Albertas 1976. *Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos su vardininku*. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai: serija A, 1 (54). Vilnius: 121-130.
- Ružė, Albertas 1978. *Dabartinės lietuvių kalbos laiko konstrukcijos su kilmininku ir prielinksniais*. Lietuvių kalbotyros klausimai 18. Vilnius: 139-158.
- Saloni, Zygmunt, Marek Świdziński 1981. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Slizienė, Nijolė 1994. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas. T. I, II*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Stefański, Witold 1990. *The Diathesis in Indo-european*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Sørsen, Hans Ch. 1957. *Studies on Case in Russian*, Kopenhaga: I Kommission hos Rosenkilde og Bagger.
- Svorou, Soteria 1994. *The Grammar of Space*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Szober, Stanisław 1969. *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa: PWN.

- Šukys, Jonas 1978. *Prielinksnių vartojimas*. Kaunas: Šviesa.
- Tatarkiewicz, Władysław 1990. *Historia filozofii*. T. I-III. Warszawa: PWN.
- Topolińska, Zuzanna 1984. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: PWN.
- Topolińska, Zuzanna 1996. *Anthropocentric Language Theory as Organizing Principle of the Slavic Case System*. Biuletyn PTJ z. LII. Warszawa: Energia: 57-72.
- Ucherek, Eugeniusz 1987. *Francuskie odpowiedniki polskich przyimków lokatywnych w praktyce przekładowej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ucherek, Witold 2001. *Polskie ekwiwalenty tłumaczeniowe francuskich przyimków temporalnych z rzeczownikowym wykładnikiem aspektu*. Wrocław: Dolnośląskie Wydawnictwo Edukacyjne.
- Ulvydas, Kazys 1962. *Prielinksnio pas reikšmė ir vartosena dabartinėje lietuvių kalboje*. Kalbos kultūra 3. Vilnius: 15-22.
- Ulvydas, Kazys (red.) 1971. *Lietuvių kalbos gramatika*. t. II Morfologija. Vilnius: Mintis.
- Valiulytė, Elena 1964. *Prielinksnio į reikšmės ir vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje*. Lietuvių kalbotyros klausimai VII. Vilnius: 97-117.
- Valiulytė, Elena 1967. *Prielinksnių vartojimas lyginimo santykiams reikšti*. Lietuvių kalbotyros klausimai IX. Vilnius: 85-96.
- Valiulytė, Elena 1973. *Iš sintaksinės sinonimikos (Galininkas su apie, aplink – kilmininkas su ant)*. Kalbos kultūra 24. Vilnius: 21-23.
- Valiulytė, Elena 1974. *Iš sintaksinės sinonimikos (Galininkas su per – kilmininkas su ant)*. Kalbos kultūra 26. Vilnius: 15-16.
- Valiulytė, Elena 1974. *Žodžių junginiai su prielinksniu per*. Lietuvių kalbos klausimai 15. Vilnius: 89-106.
- Valiulytė, Elena 1981. *Prielinksnio po su galininku konstrukcija ir jos sinonimai*. Kalbos kultūra 41. Vilnius: 21-40.
- Valiulytė, Elena 1989. *Vietininko ir prielinksnio į su galininku sinoniminė vartosena*. Lietuvių kalbotyros klausimai XXVIII. Vilnius: 179-199.
- Valiulytė, Elena 1992. *Iš sintaksinės sinonimikos (kilmininkas/už su kilmininku)*. Kalbos kultūra 63. Vilnius: 37-41.
- Valiulytė, Elena 1998. *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai. Vietos, laiko ir priežasties raiška*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Wątor, Ignacy 1969 *Polskie przyimki odwyrażeniowe*. Język Polski XLIX z. 5: 372-378.
- Wątor, Ignacy 1974 *Rozwój funkcji wyrazów i wyrażen polskich od przysłówkowej do przyimkowej*. Rzeszów: WSP.

- Weinsberg, Adam 1968. *Kategorie kierunku – próba typologii (na materiale rumuńskim i polskim)*. Sprawozdania z prac. Wydz. I PAN z. 1: 38-43
- Weinsberg, Adam 1969. *Z morfosemantyki okoliczników miejsca*. Sprawozdania z prac naukowych wydz. I PAN z. 1: 29-36
- Weinsberg, Adam 1971. *Okoliczniki miejsca a przedrostki przestrzenne*. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego XXVIII: 145-151.
- Weinsberg, Adam 1973. *Przymyki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Weinsberg, Adam 1983. *Językoznawstwo ogólne*. Warszawa: PWN.
- Weinsberg, Adam 1990. *Gramatyka porównawcza języków indoeuropejskich* cz. III. Ogólne zagadnienia morfologii, cz. IV Kategorie gramatyczne, cz. V Fleksja. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wierzbicka, Anna 1972. *W poszukiwaniu semantycznego modelu czasu i przestrzeni*. Semantyka i słownik. Wrocław: Ossolineum: 151-163
- Wierzbicka, Anna 1994. *Semantic Primitives Across Languages: A Critical Review*. [w:] C. Goddard, A. Wierzbicka (red.) 1994: 445-500.
- Whorf, Benjamin L 1982. *Język, myśl, rzeczywistość*. Warszawa: PIW.
- Wójcik, Tomasz 1979. *Z zagadnień teorii przymyka*. Kielce: WSP.
- Yi-Fu Tuan 1987. *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa: PIW.
- Zinkevičius, Zigmantas 1992. *Lietuvių kalbos istorija*. T. V. Bendrinės kalbos iškilimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zgółkowa, Halina 1980. *Funkcje syntaktyczne przymków i wyrażeń we współczesnej polszczyźnie mówionej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.

